

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives

Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi

E-ISSN : 2602-330X

Year/Yıl : 2022

Volume/Cilt : 10

Issue/Sayı : 2

ECONOMY

MANAGEMENT

ACCOUNTING

EDUCATION

POLITICS

INT. RELATIONS

<http://dergipark.gov.tr/jimeep>

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives - JIMEP

Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi

Year/Yıl: 2022

Volume/Cilt: 10

Issue/Sayı: 2

Editorial and Referee Board / Yayın ve Hakem Kurulu

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives - JIMEP is an international and refereed academic journal published twice a year in electronic form since 2013.

The Name of Periodical Publishing / Süreli Yayının Adı

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives - JIMEP

Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi

Publishing Type / Yayının Türü

International E-Journal / Uluslararası E-Dergi

Publishing Language / Yayın Dili

Turkish & English / Türkçe ve İngilizce

Publishing Frequency/ Yayın Sıklığı

Yılda iki kez / Twice a year

Topic/Konusu

Management, Economics, Education and Politics /

Yönetim, Ekonomi, Eğitim ve Siyaset

Internet Page / Elektronik Adresi

<http://dergipark.gov.tr/jimeep>

E-ISSN: 2602-330X

Publishers and Editors / Yayıncı ve Editörler

Dr. Ahmet Güven

Dr. Türker Şimşek

Secretariat / Sekreteryaya

Cihan Usta

Emre Yiğit

Yavuz Özkaya

Indexes / İndeksler

Dr. Admir MULAOSMANOVİĆ-International University of Sarajevo

Dr. Adem DOĞAN– Cumhuriyet University

Dr. Aşkın KESER— Bursa Uludağ University

Dr. Ayşe Elif YAZGAN – Necmettin Erbakan University

Dr. Başar ALTUNTAŞ– Kırşehir Ahi Evran University

Dr. Berivan Can EMMEZ—Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Univ.

Dr. Ceyda Yerdelen KAYGIN – Kafkas University

Dr. Coşkun KARACA - Cumhuriyet University

Dr. Dilşad GÜZEL – Atatürk University

Dr. Eda FENDOĞLU – Turgut Ozal University

Dr. Elif Özlem ÖZÇATAL – Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Emine Ebru Akın AKSOY - Hacı Bayram Veli University

Dr. Fatih ÖLMEZ—Marmara University

Dr. Feyyaz ZEREN – Yalova University

Dr. Gül ŞİMŞEK – Atatürk University

Dr. Güngör KARAKAŞ– Hitit University

Dr. Habibe YAZICI ERSOY– Ankara Hacı Bayram Veli University

Dr. Halil İbrahim AYDIN— Batman University

Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ – Bozok University

Dr. İsmail ŞENTÜRK—Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU– Süleyman Demirel University

Dr. Meral BEKTAŞ– Mehmet Akif Ersoy University

Dr. Murat ÖZDEMİR— Giresun University

Dr. Mustafa DEMİRCİ – Yıldırım Beyazıt University

Dr. Nasiru Liman ZURU – University of Utara Malaysia

Dr. Nuray TERZİ — Marmara University

Dr. Orhan Veli ALICI – Tarsus University

Dr. Remzi AVCI— Mardin Artuklu University

Dr. Sami KOCABIYIK – Özyeğin University

Dr. Sara BENMAHAMMED – University of Mentori BrothersConstantine

Dr. Selay Giray YAKUT– Marmara University

Dr. Serdar ÖZTÜRK - Nevşehir University

Dr. Serghinia Hammoud ep. CHOBERT—France Ministry of Justice

Dr. Tuğba YOLCU— Tarsus University

Dr. Tuğba EYCEYURT BATIR– Cumhuriyet University

Dr. Turan SULEYMANOV – Azerbaijan State Economics University

Dr. Veysel YILMAZ- Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Zümral GÜLTEKİN - On Dokuz Mayıs University

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives - JIMEP

Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi

Year/Yıl: 2022 Volume/Cilt: 10 Issue/Sayı: 2

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Page / Sayfa

1. SAVUNMA SANAYİİ ÖNCÜ KURULUŞLARINDAN MAKİNE KİMYA ENDÜSTRİSİ ÇALIŞANLARINDA ÖRGÜT KÜLTÜRÜ OTANTİK LİDERLİK VE ÖRGÜTSEL SİNİZM İLİŞKİSİNİN ANALİTİK DEĞERLENDİRİLMESİ 102-112
Doç. Dr. Halil Özcan ÖZDEMİR ve Doç. Dr. Hasan Gökhan DOĞAN
2. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL NEET VERİLERİNİN MEKÂNSAL PANEL VERİ ANALİZİ 113-129
Melike KÖKEN ve Prof. Dr. Selçuk KOÇ
3. A PANEL COINTEGRATION TEST WITH A FOURIER FUNCTION ON ECONOMIC POLICY UNCERTAINTY INDEX AND UNEMPLOYMENT RATES IN G-7 COUNTRIES 130-138
Cihan USTA and Assoc. Prof. Dr. Türker ŞİMŞEK
4. İKİ DARBE ARASINDA BEŞİNCİ CUMHURİYET: FRANSIZ SİYASAL KÜLTÜRÜ VE DE GAULLE'ÜN SENTEZİ 139-150
Dr. Öğr. Üyesi Halil KANADIKIRIK
5. INTERNAL DETERMINANTS OF CREDIT, EXCHANGE, INTEREST AND LIQUIDITY RISKS IN THE BANKING SECTOR 151-162
Dr. Öğr. Üyesi Bilal AKKAYNAK
6. NEHCÜ'L-FERADİS'TE İÇ İÇE BİRLEŞİK CÜMLE YAPILARININ KURULUŞU VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMA SORUNLARI 163-170
Arş. Gör. Elif ÖZKAN
7. YAŞLANMANIN BÜYÜMEYİ YAVAŞLATAN ETKİSİNİ AZALTICI POLİTİKALAR 171-185
Yavuz ÖZKAYA ve Prof. Dr. Osman DEMİR

Gönderiliş Tarihi: 28/06/2022

Kabul Tarihi: 18/07/2022

ORCID 0000-0002-0021-3618

ORCID 0000-0002-5303-1770

SAVUNMA SANAYİİ ÖNCÜ KURULUŞLARINDAN MAKİNE KİMYA ENDÜSTRİSİ ÇALIŞANLARINDA ÖRGÜT KÜLTÜRÜ, OTANTİK LİDERLİK VE ÖRGÜTSEL SİNİZM İLİŞKİSİNİN ANALİTİK DEĞERLENDİRİLMESİ

Halil Özcan ÖZDEMİR¹
Hasan Gökhan DOĞAN²

ÖZ

Üçüncü milenyumun başlarından itibaren Türkiye Cumhuriyeti Devleti, savunma sanayii alanında oldukça başarılı bir süreç izlemiştir. Gerek ülke içerisinde gerekse bölgesel anlamda dikkate değer bir görünürlük kazanan bu durum, şüphesiz Türkiye'nin stratejik hedefleri ve bu hedeflere yönelik gösterilen hassasiyetle doğrudan ilintilidir. Söz konusu başarıda, Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı, bağlı kuruluşlar, ilgili kuruluşlar ve alt birimlerdeki çalışma ve çalıştırma metodolojisinin de önemi aşikardır. Bu araştırmada, savunma sanayii alanında önemli misyonlar üstlenen Makine Kimya Endüstrisi A.Ş. çalışanlarının örgütsel olarak bazı süreçleri incelenmiştir. Bu süreçler, örgüt kültürü, otantik liderlik ve örgütsel sinizmdir. Her üç yaklaşım da, modern yönetim teknikleri bağlamında kurumlar kurumu olarak ifade edilebilecek devlet organizasyonlarında belirleyici olabilmektedir. Analitik olarak, söz konusu ilişkilerin incelenmesi amacıyla Makine Kimya Endüstrisi çalışanlarından 200 personelle anket uygulaması yapılmıştır. Elde edilen veriler için güvenilirlik analizi yapılmış, homojenlik testi uygulanmış ve sonrasında non-parametrik testlerden Mann-Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Daha sonra, her üç olgunun da alt boyutları çerçevesinde korelasyon testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, örgüt kültürü ve otantik liderlik alt boyutları bakımından eğitim durumu kısmen istatistiksel olarak farklılık göstermiş, örgütsel sinizm alt boyutları bakımından ise hiçbir sosyo-demografik değişken istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre de, örgüt kültürünün tüm alt boyutları ile otantik liderliğin tüm alt boyutları arasında anlamlı-pozitif, örgüt kültürü alt boyutları ile örgütsel sinizm alt boyutları arasında negatif yönlü ve anlamlı sonuçlar olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, ahlaki, dengeli, şeffaf ve bireysel farklılıkların önemini göz önünde bulunduran yönetim anlayışlarına dikkat çekmenin yararlı olacağı ifade edilebilir. Ayrıca bu durumun otantik liderlikle harmoni edilip benimsenmesi kurum kültürü dönüşümünde katkı sağlayacak bir argüman olarak değerlendirilebilir. Bu dönüşüm genel anlamda tüm kurumlarda sağlanabilirse başarı, verimlilik, çalışan aidiyeti gibi hususlar için de bir destek niteliğinde olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt kültürü, Otantik liderlik, Örgütsel Sinizm, Makine Kimya Endüstrisi, Savunma Sanayii

Jel Kodu: C93, J21, J82

ANALYTICAL EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CULTURE, AUTHENTIC LEADERSHIP AND ORGANIZATIONAL CYNICISM IN THE EMPLOYEES OF THE MACHINE CHEMISTRY INDUSTRY, ONE OF THE PIONEERING ORGANIZATIONS OF THE DEFENSE INDUSTRY

ABSTRACT

Since the beginning of the third millennium, the Republic of Turkey has followed a very successful process in the field of defense industry. This situation, which has gained a remarkable visibility both in the country and regionally, is undoubtedly directly related to Turkey's strategic goals and the sensitivity shown towards these goals. The importance of the working and operating methodology in the Republic of Türkiye Ministry of National Defense, affiliates, related organizations and sub-units is obvious in this success. In this research, some organizational processes of the Machine Chemistry Industry employees, who undertake important missions in the field of defense industry, are examined. These processes are organizational culture, authentic leadership and organizational cynicism. All three approaches can be decisive in state organizations, which can be expressed as institutions of institutions in the context of modern management techniques. In order to analyze these relations analytically, a survey was conducted with 200 personnel from the Machine Chemistry Industry. Reliability analysis was made for the

¹ Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Tarım Ekonomisi, Bölümü, hoozdemir@ahievran.edu.tr

² Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Bölümü hg.dogan@ahievran.edu.tr

obtained data, homogeneity test was applied and then Mann-Whitney U test and Kruskal Wallis test were performed which are non-parametric tests. Then, correlation test was applied within the framework of sub-dimensions of all three cases. According to the results obtained, educational status showed a statistically significant difference in terms of organizational culture and authentic leadership sub-dimensions, and no socio-demographic variables showed statistically significant differences in terms of organizational cynicism sub-dimensions. According to the results of the correlation analysis, it was determined that there were significant positive results between all sub-dimensions of organizational culture and all sub-dimensions of authentic leadership, and negative and significant results between organizational culture sub-dimensions and organizational cynicism sub-dimensions. As a result, it can be stated that it would be beneficial to draw attention to management approaches that consider the importance of moral, balanced, transparent and individual differences. In addition, harmonizing and adopting this situation with authentic leadership can be considered as an argument that will contribute to the transformation of corporate culture. If this transformation can be achieved in all institutions in general, it will also be a support for issues such as success, productivity and employee belonging.

Keywords: Organizational Culture, Authentic Leadership, Organizational Cynicism, Machine Chemistry Industry, Defense Industry.

Jel Codes: C93, J21, J82

1.GİRİŞ

Örgüt kültürü, örgüt üyelerince paylaşılan ortak felsefe, ideoloji, varsayım, değer, inanç, tutum ve normlar olarak tanımlanabilmektedir. Örgütsel kültür kavramı özellikle 1980’li yıllardan itibaren yönetim bilimi, detay olarak da örgütsel davranış konusundaki araştırmalarda önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Örgütsel kültürü oluşturan ideoloji, varsayım, inanç, değer, norm ve tutumlar gibi faktörler örgütü bir arada tutan özellikler olarak bilinmektedir (Lund, 2003). Bireyler için kişilik ne ise, örgütler için de kültür odur. Bir başka ifadeyle “kültür, örgütün kendine has kişiliğini yansıtır” denilebilir (Abdul Rashid, Sambasivan ve Johari, 2003).

Örgütsel davranış literatürü incelendiğinde; örgütsel kültür, otantik liderlik ve örgütsel sinizmin birbirleri ile ilişkisinin anlatıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmalar genelde otantik liderliğin ilerlemesi ve tarihsel sürecini anlatan Luthans and Avolio (2003), Gardner vd. (2011), Novicevic vd. (2006) çalışmaları rastlanmıştır. Örgüt kültürü ile ilgili olarak yapılmış çalışmalar değerlendirildiğinde; Ouchi and Wilkins, (1985), Frost vd. (1985), Schein (1990) vb. kavramsal çalışmaların fazlalığı dikkati çekmektedir. Son olarak örgütsel sinizm ile ilgili çalışmalara bakıldığında ise; Dean vd. (1998), Abraham (2000) vb. bilim insanlarının hazırladığı örgütsel sinizmin öncülleri ve sonuçlarının neler olduğu şeklindeki çalışmalara rastlanmıştır.

Otantik liderlik, işgörenlerin daha iyi hizmet sunmaları ve daha iyi çalışmalarını sağlamak için işgörenleri anlama konusunda liderin daha istekli olması; dürüst ve içten bir yönetim sistemi benimsemesi biçimindeki liderlik anlayışıdır (Walumbwa vd., 2008). Otantikliğin tarihi, yirminci yüzyıl modernizmi (kendini yönetme, güvenilirlik ve tutarlılık idealleriyle) aracılığıyla eski Yunan felsefesine (“Kendinin doğru olması”) ve ardından postmodernist sorgulamaya kadar uzanabilir (Luthans and Avolio, 2003).

Örgütsel sinizmi Kalağan (2009) “ örgüte yönelik olumsuz duygular ve küçük düşürücü davranış eğilimindeki inançlar ve duygular” olarak açıklamaktadır. Örgütsel sinizm kavramı ile “iş görenlerin örgütlerine karşı olumsuz bir tutum benimsemeleri ” olayı anlatılmaya çalışılmaktadır. Örgütsel sinizm kavramı ile “örgüt içerisindeki çalışanların yöneticinin kararlarına karşı bir inançsızlık ve yöneticilerinin gerçek karakterlerini yansıtmadıkları yönündeki bir inançlar bütünü” olarak da görülmektedir (Kalağan ve Güzeller, 2010). Örgütlerdeki sinizm uygulamalarının varlığı örgütün başarısı ve geleceği konusunda belirleyici olduğu kabulü bu konuyla ilgili araştırmaların cazibesini artırmaktadır (Doğan ve Tezcan, 2021).

Otantik liderlik ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkilere yönelik olarak çalışmalarla ilgili araştırma yapıldığında otantik liderlik örgütsel sinizm ilişkisinden ziyade liderlik çeşitleri ve sinizm ilişkisine yönelik çalışmaların olduğu görülmüştür (Davis ve Gardner, 2004; Polatcan ve Titrek, 2014). Otantik liderlik ve sinizm arasındaki ilişkiye dönük olarak ise Özdemir (2017) üniversite personelleri ile yapmış olduğu çalışma sonucunda aralarında negatif yönlü bir ilişki belirlemiştir. Literatürde yapılmış örgütsel sinizm ve örgüt kültürü arasındaki ilişkiye dönük Güleç vd. (2019) yaptıkları çalışmada; hastane çalışanları üzerine incelemelerde bulunmuş örgütsel sinizm ile örgüt kültürü arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki belirlemiştir. Yetkin (2016) Ankara’daki kamu kurumunda çalışan 262 kişi üzerine yaptığı çalışma sonucunda; destekleyici örgüt kültürünün otantik liderlik üzerinde önemli bir etkisinin

olduğunu belirlemiştir. Erkutlu vd. (2018) yapmış oldukları çalışma sonucunda; bilgi yönetimi ile otantik liderlik arasındaki ilişkide örgüt kültürünün düzenleyici etkisi olup olmadığını incelemişler ve bu inceleme sonucunda bu ilişkide örgüt kültürünün düzenleyici etkisinin olmadığını belirlemişlerdir.

Örgütsel davranış konusunda oldukça fazla çalışma olmasına karşın günümüzde önemi son derece artmış olan Savunma Sanayii şirketlerinde yani bu örgütlerde çalışanların örgütsel davranışlarına yönelik çalışmaların azlığı dikkati çekmektedir. Ekonomi, gelişmişlik, milli savunma vb. faktörler açısından son derece önemli bir yere sahip Savunma Sanayi şirketlerinden önemli bir tanesi olan Kırıkkale MKE fabrikasıdır. MKE çalışanlarının otantik liderlik algıları ile örgüt kültürü ve örgütsel sinizm düzeyleri arasındaki ilişkinin ölçülmesi bu çalışmanın yapılmasının önemini ortaya koymaktadır.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın ana popülasyonunu, Kırıkkale Makine Kimya Endüstrisinde çalışan personeller oluşturmaktadır. Söz konusu personellerden gönüllülük esasına dayalı ve gayeli olarak 200 çalışan tesadüfi olarak örneğe çekilmiştir. Örneğe çekilen çalışanlara yönelik hazırlanan anket formları ile 2020 yılı Ağustos ayında veri toplaması gerçekleştirilmiştir. Anket formları, 4 aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada, çalışanların sosyo-demografik özelliklerinin yer aldığı sorular, sonrasında ise sırasıyla örgüt kültürü, otantik liderlik ve örgütsel sinizm ölçekleri bulunmaktadır. Örgüt kültürünü ölçmek için Cameron ve Quin (1999) tarafından geliştirilmiş ölçek kullanılmıştır. Ölçek 20 soru 4 boyuttan oluşmaktadır. Madde 1-5 adhokrasi kültürü, 6-10 klan kültürü, 7-15 bürokrasi kültürü, son olarak 16-20. maddeler ise pazar kültürü şeklindeki boyutlardan oluşmaktadır.

Otantik Liderlik davranışlarını belirlemek için Avolio, Gardner ve Walumbwa (2007) tarafından geliştirilmiş otantik liderlik ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek 4 boyuttan ve 16 maddeden oluşan bir ölçektir. Otantik liderlik madde 1-5 şeffaflık, 6-9 ahlaki davranış, 10-12 dengeli davranış, 13-16 bireysel farkındalık şeklinde alt boyutlardan oluşmaktadır.

Çalışanların sinizm davranışlarını belirlemek için Brandes, Dharwadkar ve Dean (1999) tarafından geliştirilmiş örgütsel sinizm ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçeğin Karacaoğlu ve İnce (2012) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bu ölçek 3 boyut ve 13 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları madde 1-5 bilişsel boyut, 6-9 duyuşsal boyut, 10-13 davranışsal boyut şeklindedir. Söz konusu ölçekler yardımıyla veriler toplandıktan sonra, araştırma kantitatif olarak iki boyut üzerine kurgulanmıştır. Birinci boyutta, elde edilen verilerle sosyo-demografik özellikler tablolaştırılıp yorumlanmıştır. İkinci boyutta ise analitik çözümler yapılmıştır. Analitik çözümlerinde ölçeklerin güvenilirliklerini alt boyutlar bazında da olmak koşuluyla belirlemek için Cronbach- α değerleri incelenmiştir. Ölçeklerin güvenilirliği ortaya koyulduktan sonra, her üç ölçeğin de alt boyutları bazında sosyo-demografik özellikler bakımından Mann-Whitney U (MWU) testi ve Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Söz konusu testler non-parametrik testler olup dağılımın homojen olmadığı durumlarda aynı popülasyondan gelen grupları karşılaştırmak amacıyla uygulanmaktadır. “İki bağımsız örneklemin aynı popülasyondan geldiği” sıfır hipotezini test etmek için kullanılan MWU testi, örneklemin çekildiği popülasyonların normal dağılıma uyduğu varsayımını gerektirmemektedir. Bu testler popülasyonların sürekli oldukları dışında neredeyse hiçbir varsayım gerektirmeyen testlerdir (Miller ve Miller, 2006). Kruskal-Wallis H testi ise ikiden fazla grubun olduğu durumlarda kullanılan non-parametrik bir test olup (Gülse ve Karakaş 2018) sonucu itibari ile anlamlı bir farklılık bulunmuş olması, en az bir grup ortancasının diğerlerinden önemli düzeyde farklı olduğu anlamına gelir (Pohlert, 2014). Son olarak da, ölçeklere ilişkin alt boyutlar bazında pearson korelasyon testi yapılarak örgüt kültürü, otantik liderlik ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak varlığı sınanmıştır.

3.ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmaya katılan çalışanların sosyo-demografik özellikleri Tablo 1’ de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan çalışanların sosyo-demografik özellikleri

Değişkenler (N= 200)		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	166	83

	Erkek	34	17
Eğitim Düzeyi	İlkokul	3	1,5
	Ortaokul	10	5
	Lise	124	62
	Önlisans	36	18
	Lisans	26	13
	Lisansüstü	1	0,5
	Medeni Durum	Evli	75
Bekar		125	62,5
Çocuk Sayısı	0	82	41
	1	30	15
	2	39	19,5
	3	29	14,5
	4	12	6
	5	5	2,5
	5<	3	1,5
Pozisyon	İşçi	164	82
	Memur	36	18

Araştırmaya katılan çalışanların demografik özellikleri incelendiğinde, %83,00' ünün erkek ve %17,00' sinin kadın olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumları bakımından, %62,00' sinin lise mezunu olduğu, %31,50' sinin üniversite mezunu olduğu ifade edilebilir. Diğer taraftan, çalışanların %62,50' sinin bekar ve bununla etkisiyle çocuk sahibi olmayanların oranının %41,00 olduğu söylenebilir. Çalışanların iş pozisyonu değerlendirildiğinde ise, %82,00' sinin işçi olduğu %18,00' inin de memur olduğu belirlenmiştir.

3.1. Analitik Sonuçlar

Araştırmada incelenen, Makine Kimya Endüstrisi çalışanlarının örgüt kültürü, otantik liderlik ve örgütsel sinizm ilişkisi çerçevesinde yapılan anketlerin güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Ölçeklerin güvenilirliğinin sınanmasında Cronbach Alfa istatistik değeri dikkate alınmıştır. Her bir alt boyut için Cronbach Alfa değeri hesaplanmış ve Tablo 2' de verilmiştir. Değerlendirme ölçütü olarak elde edilen Cronbach Alfa değerinin 0.70 ve üzerinde olmasına dikkat edilmiştir. Bu düzey, ölçeğin güvenilir olduğunu ifade eden alt sınır olarak ifade edilmektedir (Hair vd., 1995).

Tablo 2. Örgüt kültürü, otantik liderlik ve örgütsel sinizmin alt boyutlarının güvenilirlik analizi sonuçları

	Alt Boyutlar	Cronbach- α Katsayıları
Örgüt Kültürü	Adhokrasi Kültürü	0.878
	Madde 1-5	

	Klan Kültürü Madde 6-10	0.881
	Bürokrasi Kültürü Madde 7-15	0.763
	Pazar Kültürü Madde 16-20	0.770
Otantik Liderlik	İlişkide Şeffaflık (1-5)	0.907
	İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı (6-9)	0.858
	Bilgiyi Dengeli Değerlendirme (10-12)	0.826
	Öz Farkındalık (13-16)	0.836
Örgütsel Sinizm	Bilişsel Boyut (1-5)	0.915
	Duygusal Boyut (6-9)	0.925
	Davranışsal Boyut (10-13)	0.901

Tablo 2 incelendiğinde, alt boyutlar bazında örgüt kültürü, otantik liderlik ve örgütsel sinizm için güvenilirlik analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre, (Hair vd, 1995)' in alt sınır olarak ifade ettikleri 0.70 değerinin altında kalan herhangi bir boyut olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla, bu araştırma özelinde kullanılan her üç ölçeğinde istatistikî anlamda güvenilir oldukları belirlenmiştir.

Araştırmanın sonraki aşamasında, sosyo-demografik özellikler ile ölçeklerin alt boyutlarına ilişkin farklılıkları ortaya koymak amacıyla non-parametrik testlerden Mann-Whitney U Testi ve Kruskal-Wallis Testi yapılmıştır. Örgüt kültürü alt boyutları ve sosyo-demografik değişkenlere yönelik test sonuçları Tablo 3' de verilmiştir.

Tablo 3. Örgüt kültürü alt boyutları ve sosyo-demografik değişkenlere ilişkin test sonuçları

(N= 200)	Adhokrasi Kültürü Median (IQR ^c)	p-value	Klan Kültürü Median (IQR ^c)	p-value	Bürokrasi Kültürü Median (IQR ^c)	p-value	Pazar Kültürü Median (IQR ^c)	p-value
Cinsiyet^a								
Kadın	166	26(8.25)	11(4.25)	0.418	11(3)	0.847	25.5(9)	0.114
Erkek	34	25(11.25)	11(5.25)	0.940	10(5.5)		20.5(10)	
Eğitim Durumu^b								
İlkokul	3	21(.)	10(.)	0.008*	15(.)	0.078	19(.)	0.279
Ortaokul	10	23.5(14.25)	11(6.5)	$\chi^2 =$	11.5(5.25)	$\chi^2 =$	21(16.5)	$\chi^2 =$

Lise	124	24(9.75)	15.668)	10(4)	13.703)	10(3.75)	9.911)	24(9)	6.286)
Önlisans	36	28(5.75)		12(4)		12(4)		27(10)	
Lisans	26	28(7.25)		12.5(5.25)		11(4.25)		25(9.75)	
Lisansüstü	1	
Medeni Durum^a									
Evli	75	24(10)		11(5)		10(4)		23(10)	
Bekar	125	26(8)	0.081	11(4)	0.618	11(3.5)	0.679	25(9)	0.831
Çocuk Sayısı^b									
0	82	24(12)		11(5)		10(4)		22.5(11)	
1	30	26(6.25)		11(3.25)		10.5(3)		25.5(8.25)	
2	39	24(10)	0.001*	9(3)	0.278	9(3)	0.026*	23(8)	0.240
3	29	27(8.5)	($\chi^2 =$	11(5.5)	($\chi^2 =$	12(4)	($\chi^2 =$	26(7.5)	($\chi^2 =$
4	12	29.5(3.75)	23.260)	12(2.5)	7.495)	13(2.5)	14.303)	28.5(9.75)	7.971)
5	5	29(10)		11(4.5)		12(9)		28(10.5)	
5<	3	29(.)		11(.)		12(.)		28(.)	
Pozisyon^a									
İşçi	164	26(8.75)		11(4)		10(3)		24(9)	
Memur	36	27(12.75)	0.420	12.5(4.5)	0.063	12(5.75)	0.288	25(12.75)	0.928

* $p < 0.05$, ** $p < 0.001$, ^a p –value from Mann-Whitney U Test, ^b p –value from Kruskal-Wallis Test, ^cIQR-Interquartile Range, difference between 75th and 25th percentile.

Tablo 3 incelendiğinde, cinsiyet değişkeninin örgüt kültürü alt boyutlarından hiçbir alt boyut bazında istatistiki olarak farklılık göstermediği, eğitim durumunun ise adhokrasi kültürü ve klan kültürü bakımından istatistiksel olarak farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Adhokrasi kültürü, yönetim biçimi ve başarıyla ilgili maddelerden oluşurken klan kültürü yenilik ve yenilikçilikle ilgili maddelerden oluşmaktadır. Medeni durum hiçbir alt boyut bakımından istatistiki olarak farklılık göstermemiş olup, sahip olunan çocuk sayısı bakımından adhokrasi kültürü ve bürokrasi kültürü bazında istatistiki farklılıklar belirlenmiştir. Bürokrasi kültürü, kurumsal yapının işleyişteki resmiyet ve prosedür uygulamaları kapsamaktadır. Çalışanların pozisyonu ise, hiçbir alt boyut bakımından istatistiki olarak farklılık göstermemiştir.

Araştırmaya katılan çalışanların, otantik liderlik alt boyutları ve sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişki Tablo 4’ de verilmiştir.

Tablo 4. Otantik liderlik alt ölçekleri ve sosyo-demografik değişkenlere ilişkin test sonuçları

(N= 200)	İlişkilerde Şeffaflık Median (IQR ^c)	p -value	İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı Median (IQR ^c)	p -value	Bilgiyi Dengeli Değerlendirme Median (IQR ^c)	p -value	Öz Farkındalık Median (IQR ^c)	p -value
----------	---	------------	---	------------	---	------------	--	------------

Cinsiyet ^a									
Kadın	166	18(6)		15(5)		11(4)		14(5)	
Erkek	34	20(9.25)	0.426	14.5(6)	0.853	11(5.5)	0.684	15(8.25)	0.473
Eğitim Durumu ^b									
İlkokul	3	24(.)		18(.)		13(.)		18(.)	
Ortaokul	10	17(13.25)		16.5(5.25)		11(5.5)		14(8)	
Lise	124	17(7)	0.003*	14(5)	0.005*	10(4)	0.021	13.5(5)	0.001
Önlisans	36	20(4)	($\chi^2 =$ 17.887)	15(5.5)	($\chi^2 =$ 16.691)	11(3.75)	($\chi^2 =$ 13.323)	17(6)	($\chi^2 =$ 21.564)
Lisans	26	20(6)		16.5(4)		12(5.25)		15.5(4.5)	
Lisansüstü	1	
Medeni Durum ^a									
Evli	75	19(7)		15(5)		11(5)		14(6)	
Bekar	125	18(6)	0.285	15(5)	0.906	11(4)	0.969	15(6)	0.737
Çocuk Sayısı ^b									
0	82	19(8)		15(6)		11(4)		14(6.25)	
1	30	20(5.5)		15(3.25)		12(2.25)		15(4.25)	
2	39	16(7)	0.397	14(5)	0.727	10(5)	0.654	14(5)	0.110
3	29	20(8.5)	($\chi^2 =$ 6.242)	15(7.5)	($\chi^2 =$ 3.625)	10(4.5)	($\chi^2 =$ 4.165)	15(6)	($\chi^2 =$ 10.360)
4	12	20(3.75)		14.5(4.75)		11(3)		17(3)	
5	5	16(7)		17(5.5)		12(7.5)		17(8)	
5<	3	20(.)		16(.)		8(.)		14(.)	
Pozisyon ^a									
İşçi	164	18(6)		15(5)		11(4)		14(5.75)	
Memur	36	19(6.75)	0.466	15(5.5)	0.374	11.5(4.75)	0.106	15(6)	0.784

* $p < 0.05$, ** $p < 0.001$, ^a p –value from Mann-Whitney U Test, ^b p –value from Kruskal-Wallis Test, °IQR-Interquartile Range, difference between 75th and 25th percentile.

Tablo incelendiğinde araştırmaya katılan çalışanların, cinsiyet bazında otantik liderlik alt boyutlarından hiçbir alt boyut bakımından istatistiki olarak farklılık göstermediği belirlenmiştir. Diğer taraftan eğitim durumunun, ilişkilerde şeffaflık ve içselleştirilmiş ahlak anlayışı alt boyutları bakımından istatistiksel olarak farklılıkların anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışanların medeni durumunun alt boyutların hiçbirinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği, sahip olunan çocuk sayısının da tüm alt boyutlar bazında

istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ifade edilebilir. Çalışanların pozisyonu da alt boyutlar bazında hiçbir alt boyut bakımından istatistiksel olarak farklılık göstermemiştir.

MKE’de çalışan personele ilişkin sosyo-demografik değişkenler ile örgütsel sinizm alt boyutları arasındaki ilişki Tablo 5’ de verilmiştir.

Tablo 5. Örgütsel sinizm alt ölçekleri ve sosyo-demografik değişkenlere ilişkin test sonuçları

(N= 200)	Bilişsel Boyut		Duygusal Boyut		Davranışsal Boyut	
	Median (IQR ^c)	p-value	Median (IQR ^c)	p-value	Median (IQR ^c)	p-value
Cinsiyet^a						
Kadın	166	13(7)	8(5)	0.107	9(5)	0.263
Erkek	34	13(11.25)	9.5(9.25)	0.128	10(9.25)	
Eğitim Durumu^b						
İlkokul	3	19(.)	19(.)		17(.)	
Ortaokul	10	12.5(5.25)	10.5(5.5)		7.5(5.5)	
Lise	124	13(9)	8.5(5.75)	0.549	9(5.75)	0.082
Önlisans	36	12(7.5)	8.5(4)	$\chi^2 = 4.003$	10(5)	$\chi^2 = 9.783$
Lisans	26	13.5(9.75)	8.5(5.25)		10(8)	
Lisansüstü	1	.	.		.	
Medeni Durum^a						
Evli	75	13(8)	9(6)	0.739	10(7)	0.830
Bekar	125	13(9)	9(5)	0.932	9(6)	
Çocuk Sayısı^b						
0	82	13(8)	9(6)		10(6.25)	
1	30	10(9.5)	8(4.25)		8(5)	
2	39	14(9)	8(6)	0.168	10(7)	0.229
3	29	16(8)	10(8)	$\chi^2 = 9.100$	10(8.5)	$\chi^2 = 8.121$
4	12	12(6.75)	8(7.25)		8.5(6.25)	
5	5	11(8)	8(4.5)		5(5)	
5<	3	10(.)	8(.)		7(.)	
Pozisyon^a						
İşçi	164	26(8.75)	11(4)	0.429	10(3)	0.190
Memur	36	12(10.75)	7.5(5.5)	0.031	8(6.5)	

* $p < 0.05$, ** $p < 0.001$, ^a p –value from Mann-Whitney U Test, ^b p –value from Kruskal-Wallis Test, ^cIQR-Interquartile Range, difference between 75th and 25th percentile.

Tablo 5 incelendiğinde, cinsiyet değişkeni, eğitim durumu, medeni durum, çocuk sayısı ve çalışanların pozisyonu ile örgütsel sinizmin alt boyutları olan bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutların hiçbiri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Araştırmanın kantitatif olarak değerlendirilmesinde bir diğer yöntem de kısmi korelasyon analizidir. Kullanılan ölçeklerin alt boyutlarının birbirleri ile olan etkileşimin ortaya koyulduğu kısmi korelasyon katsayıları Tablo 6’ da verilmiştir.

Tablo 6. Örgüt kültürü, otantik liderlik ve örgütsel sinizm alt boyutlarına ilişkin kısmi korelasyon analizi sonuçları

	Örgüt Kültürü				Otantik Liderlik				Örgütsel Sinizm		
	a1	a2	a3	a4	b1	b2	b3	b4	c1	c2	c3
a1	1	0,562**	0,529**	0,609**	0,567**	0,532**	0,456**	0,519**	-0,086	0,031	0,134
a2	.	1	0,458**	0,534**	0,447**	0,519**	0,430**	0,391**	-0,139	-0,057	0,037
a3	.	.	1	0,486**	0,418**	0,413**	0,390**	0,497**	-0,125	-0,024	0,012
a4	.	.	.	1	0,411**	0,345**	0,372**	0,392**	-0,203**	-0,058	0,017
b1	1	0,626**	0,601**	0,644**	0,001	0,103	0,171*
b2	1	0,640**	0,553**	-0,067	-0,014	0,068
b3	1	0,651**	-0,07	0,051	0,114
b4	1	-0,071	0,103	0,13
c1	1	0,583**	0,625**
c2	1	0,717**
c3	1

* $p < 0.005$, ** $p < 0.01$

Kısmi korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde, örgüt kültürü ve otantik liderlik alt boyutlarının tamamının hem kendi boyutları arasında hem de birbirleriyle pozitif ve iki yönlü olarak orta düzeyde ilişki içerisinde olduğu ifade edilebilir. Diğer taraftan otantik liderlik alt boyutlarının tamamı örgütsel sinizm alt boyutlarından bilişsel boyut ile istatistiksel olarak anlamlı, negatif ve zayıf bir ilişki içerisinde olduğu söylenebilir ($p < 0,01$). Ayrıca, otantik liderlik alt boyutlarının tamamının örgütsel sinizm alt boyutlarından davranışsal boyut ile anlamlı, pozitif ve zayıf etkileşimde olduğu ifade edilebilir ($p < 0,05$). Örgütsel sinizmin alt boyutlarının ise, bilişsel boyutun duygusal ve davranışsal boyut ile pozitif orta düzeyde güçlü ($p < 0,05$), duygusal boyutun ise davranışsal boyut ile pozitif, orta düzeyde güçlü ilişki içerisinde olduğu söylenebilir ($p < 0,05$).

4. SONUÇ

Örgüt kültürünün tüm alt boyutları ile otantik liderliğin tüm alt boyutları arasında istatistiki yönden anlamlı pozitif bir ilişki belirlenmiştir. Bu husus Yetkin (2016)’in çalışmalarını desteklemektedir.

Ayrıca istatistiki yönden anlamlı olmasa da çoğu otantik liderlik bileşenleri ile örgütsel sinizm alt boyutları arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. Bu sonuç Özdemir (2017)'in çalışmasını kısmen desteklemektedir. Araştırma yapılan MKE fabrikasındaki çalışanların büyük çoğunun genç ve bekar erkeklerden oluştuğu belirlenmiştir. Bu durum örgütün esnekliğini ve performansını arttırdığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca araştırmanın bir diğer sonucu örgüt kültürü alt boyutları ile örgütsel sinizm alt boyutları arasında negatif yönlü ve istatistiki yönden anlamlı sonuçlar çıkmış olmasıdır. Bu durum literatürdeki Güleç vd. (2019)'nin yaptıkları çalışmayı desteklemektedir.

Araştırma sonuçları bir arada düşünüldüğünde çalışma sonuçları büyük oranda literatür ile benzerlik göstermektedir. Sadece otantik liderliğin içselleştirilmiş ahlak anlayışı alt boyutu ile örgütsel sinizmin davranışsal alt boyutu arasında beklenenin aksine düşük dereceli de olsa negatif değil pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu durum ortak yöntem yanlılığı veyahut örneklemin dikkatli okunması gibi araştırma kısıtı sayılabilecek durumlardan kaynaklanmış olabilir. Diğer sonuçlara bakılacak olursa otantik liderlik algısı örgüt kültürünü pozitif yönde etkilemektedir. Dolayısı ile ahlaki, dengeli, şeffaf ve bireysel farklılıkların farkında olunan bir yönetim anlayışının benimsenmesi önerilmektedir. Ayrıca otantik liderlikle ilgili bu durumun içselleştirilmesi ve kurum kültürü haline getirilmesi gerekmektedir. Bunun sonucu olarak örgüt kültürü artmış bir organizasyonda da başarı ve verimlilik artacaktır. Günümüzde son derece önemli olan Savunma Sanayii şirketlerine yönelik olarak akademisyenlerin gerekli izinleri alarak çalışmalar yapmaları da önerilmektedir. Bu çalışmadaki veriler o günkü şartlarda ve yukarıda belirtilen kısıtlarda yapıldığı için bu konu hakkında farklı zamanlarda ve farklı örneklem grubunda yeni analizler yapılması farklı sonuçları da beraberinde getirecektir.

5.KAYNAKÇA

- Abdul Rashid, Z., Sambasivan, M., Johari, J. (2003). The influence of corporate culture and organisational commitment on performance, *Journal of Management Development* 22(8), 708-728. <https://doi.org/10.1108/02621710310487873>.
- Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetic, social, and general psychology monographs*, 126(3), 269.
- Davis W.D., Gardner W.L. (2004). Perceptions of politics and organizational cynicism: An attributional and leader-member exchange perspective. *The Leadership Quarterly*, 15(4), 439-465.
- Dean Jr, J. W., Brandes, P., & Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *Academy of Management review*, 23(2), 341-352.
- Doğan, HG, Tezcan, M. (2021). The Relation Between Organizational Cynicism and Trust with Specific Focus on the Employees of Public Institution Operating in the Agricultural Sector: A Case Study of the Atatürk Forest Farm. *J. Glob. Innov. Agric. Sci.*,2021, 9(2):89-96, ISSN (Online): 2788-4546; ISSN (Print):2788-4538 DOI: <https://doi.org/10.22194/JGIAS/9.9486>
- Erkutlu, H. V., Özdemir, H. Ö., & Uslu, B. B. (2018). Otantik Liderlik ile Bilgi Yönetimi Arasındaki İlişkide Örgüt Kültürünün Düzenleyici Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 68-96.
- Frost, P. J., Moore, L. F., Louis, M. R. E., Lundberg, C. C., & Martin, J. E. (1985). *Organizational culture*. Sage Publications, Inc.
- Gardner, W. L., Cogliser, C. C., Davis, K. M., & Dickens, M. P. (2011). Authentic leadership: A review of the literature and research agenda. *The leadership quarterly*, 22(6), 1120-1145.
- Güleç, E., Cankul, İ. H., & Yılmaz, S. (2019). Örgüt kültürünün örgütsel sinizme etkileri: Kamu ve özel hastanelerin karşılaştırılması. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 5(2), 116-128.
- Gulse Bal, H. S, Karakas, G. Environmental Education at Faculty of Agriculture and Changing Awareness, Attitude and Behavior towards Environment in Turkey. *JAST*. 2018; 20 (5) :869-882.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L. And Black, W. C. (1995): "Multivariate Data Analysis", New Jersey: Prentice Hall.
- Kalağan, G. (2009). Araştırma görevlilerinin örgütsel destek algıları ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Kalağan G, Güzeller C.O. (2010). Öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(27), 83-97.
- Lund, D. B. (2003); Organizational culture and job satisfaction, *Journal of Business ve Industrial Marketing*, 18(3), 219-236.
- Luthans, F., & Avolio, B. J. (2003). Authentic leadership development. *Positive organizational scholarship*, 241, 258.

- Miller I., Miller M., 2006. John Freund Matematiksel İstatistik. 6th çev. ed.: Ü. Şenesen., 551-552, Literatür Yayınevi, İstanbul.
- Novicevic, M. M., Harvey, M. G., Ronald, M., & Brown-Radford, J. A. (2006). Authentic leadership: A historical perspective. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 13(1), 64-76.
- Özdemir, H. Ö. (2017). Yöneticilerin otantik liderlik tarzlarının çalışanların sanal kaytarma ve sinizm davranışları üzerine etkileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Pohlert T. The pairwise multiple comparison of mean ranks package (PMCMR). R package 2014; 27.
- Polatcan, M, Titrek, O. (2014). The relationship between leadership behaviors of school principals and their organizational cynicism attitudes. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 141, 1291-1303.
- Schein, E. H. (1990). *Organizational culture* (Vol. 45, No. 2, p. 109). American Psychological Association.
- Ouchi, W. G., & Wilkins, A. L. (1985). Organizational culture. *Annual review of sociology*, 457-483.
- Walumbwa F.O., Avolio B.J., Gardner W.L., Wernsing T.S., Peterson S.J. (2008). Authentic leadership: development and validation of a theory-based measure. *Journal of Management*, 34(1), 89-126.
- Yetgin, M. A. (2016). Örgütsel psikolojik sermaye ve destekleyici örgüt kültürünün otantik liderlikte rolü: görgül bir araştırma/The Role of Psychological Capital And Supportive Organizational Culture On Authentic Leadership: An Empirical Study. *Third Sector Social Economic Review*, 51(2), 128.

Gönderiliş Tarihi: 24/08/2022
Kabul Tarihi: 21/11/2022
ORCID 0000-0002-4785-384X
ORCID 0000-0001-7451-2699

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL NEET VERİLERİNİN MEKANSAL PANEL VERİ ANALİZİ

Melike KÖKEN¹

Selçuk KOÇ²

ÖZ

Ülkelerin toplumsal ve ekonomik gelişmelerinde genç nüfus önemli bir yere sahiptir. Sosyal ve ekonomik politikalarda avantaj olarak görülen genç nüfusun eğitim, istihdam ve yetiştirmede olması ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve ekonomilerine olumlu etki sağlarken eğitim, öğretim ve yetiştirme dışında kalan gençler sosyal ve ekonomik açıdan ülkelere maliyet oluşturmaktadır. Türkiye 2020 yılı verilerine göre OECD ülkeleri arasında kadın, erkek ve toplam oranda en yüksek NEET (“Not in Education, Employment or Training”, “Ne Eğitimde Ne İstihdamda Ne De Yetiştirmede”) oranına sahip ülke konumundadır. NEET konusu Türkiye için özel önem gerektiren bir konu hâline gelmiştir. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye’de 15-24 yaş aralığındaki istihdam, eğitim ve yetiştirmede olmayan genç oranlarının bölgesel düzeydeki etkileşimlerini incelemek amacıyla mekansal analiz yapılmıştır. NEET oranını etkilediği düşünülen değişkenler modele dahil edilmiş ve çıkan sonuçlara göre mekansal etkinin mekansal hata teriminden kaynaklandığı yani bir bölgedeki NEET oranları ile komşu bölgedeki NEET oranları arasında doğrudan bir ilişki olmadığını ancak mekansal ilişkilerden kaynaklanan bağımlılığın mevcut olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: NEET, Mekansal Panel Veri Analizi, Sabit Etkili Mekansal Hata Modeli

Jel Kodu: C23, O50, R10

SPATIAL PANEL DATA ANALYSIS OF REGIONAL NEET DATA IN TURKEY

ABSTRACT

The young population has a prominent place in the social and economic development of the countries. While the young population, seen as an advantage in social and economic policies, has a positive effect on the level of development and economy of the countries in terms of education, employment, and training; young people who are out of education and training, cause a cost to the countries in terms of social and economic terms. According to 2020 data, Turkey has the highest NEET rate country for woman, man and in total rates among OECD countries. NEET has become an issue that requires special attention for Turkey. Therefore, in this study, spatial analysis was conducted to examine the regional-level interactions of the rates of youth in education, employment, and training (NEET) aged 15-24 in Turkey. The variables thought to affect the NEET rate were included in the model, and results showed that the spatial effect stems from the spatial error term that there is no direct relationship between the NEET rates in a region and the NEET rates in the neighboring region. However, there is dependence arising from spatial relationships.

Key Words: NEET, Spatial Panel Data Analysis, Fixed Effect Spatial Error Model

Jel Codes: C23, O50, R10

¹ Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, İktisat Bölümü, melikekokenn@gmail.com

² Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İktisat Bölümü, selcukkoc@kocaeli.edu.tr

1.GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik gelişmelerinde gençlerin önemli yere sahip olduğu tartışmasız bir gerçekliktir. Gençlerin istihdamda olması ve ekonomiye değer katması her ülke için hedeflenen bir durumdur. Ancak bu durum her zaman gerçekleştirilememekte ve genç işsizliği ortaya çıkmaktadır. Genç işsizliği, gençlerin ekonomik üretime katkı sağlamaması nedeniyle önemli bir sosyal ve ekonomik maliyet yaratmaktadır. Bu maliyete ek olarak, gençlerin uzun süre işsiz kalması iş bulmalarını zorlaştırdığından iş aramada isteksizlik, özgüven eksikliği, yaşamdan memnun olmama hâlini de beraberinde getirmektedir. Böylece genç işsizliği sadece ekonomik maliyetle kalmamakta ayrıca sosyal maliyete de sebep olmaktadır.

Son yıllarda gençlerin istihdamda bulunmama oranlarının yanında eğitim ve yetiştirmede de bulunmadıkları ve her geçen gün gençlerin eğitim, istihdam ve yetiştirmede yer almama sayılarının arttığı görülmektedir. İşgücü piyasasında yaşanan çeşitli sorunlar sebebiyle genç işsizliği ve genç istihdamı gibi kavramlar sorunun boyutunu açıklamada yetersiz kalmış ve yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan bu kavramlardan biri de gençlerin “ne eğitimde ne istihdamda ne de yetiştirme” olmaması kavramıdır. Gençlerin istihdamda olmamalarına ek olarak eğitim ve yetiştirmede yer almamalarını da karşılayan kısaca NEET olarak ifade edilen kavram küresel boyutta incelendiğinde bu grupta olan gençler heterojen bir yapıdan oluşmakta yani farklı toplumsal bölümlerden gelmekte, farklı sebeplerle bu grupta yer almaktadırlar ve NEET grubu içerisinde yer alan gençlerin sayıları her geçen yıl artmaktadır.

Sayıları her geçen yıl artan NEET gençlerin en çok bulunduğu ülkelerden biri de Türkiye’dir. Türkiye’nin NEET oranları Avrupa Birliği üye ülkeleri ile karşılaştırıldığında bu ülkeler arasında en yüksek NEET oranına sahip ülke konumundadır. 2020 yılı 15-24 yaş arası NEET verilerine bakıldığında Avrupa Birliği üye ülkeleri toplam NEET oranı yüzde 11.1 iken Türkiye’de bu oran yüzde 28.3 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılı OECD üye ülkeleri 15-29 yaş arası toplam NEET oranı ise yüzde 13.4 iken Türkiye’de bu oran yüzde 28.7 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’nin NEET oranları hem Avrupa Birliği hem de OECD üye ülkeleri ortalamalarıyla kıyaslandığında Türkiye toplam NEET oranında her iki birlik oranının iki katından daha yüksek bir seviyededir. Ayrıca Türkiye’nin NEET oranları incelendiğinde kadınların ve erkeklerin arasındaki oran farkı dikkat çekmektedir. 2020 yılı için kadın NEET oranı yüzde 35.7 olurken erkek NEET oranı yüzde 21.2 düzeyindedir. Buradan hareketle Türkiye’de toplam NEET oranının bu kadar yüksek olmasında kadın NEET oranının yüksekliği sebep olarak gösterilebilmektedir.

NEET gençler de genç işsizler gibi ülke ekonomisine maliyet yaratmaktadır ve bu gençler genç işsizlerde olduğu gibi isteksizlik, yaşamdan memnun olmama hali, psikolojik olumsuzluklar gibi etkiler de yaşamaktadırlar böylece ekonomik maliyet yaratma dışında sosyal bir maliyete de sebep olmaktadır.

Tobler (1979)’ın coğrafyanın temel yasası olarak belirttiği gibi “Her şey başka bir şeyle ilişkilidir, fakat yakın şeyler uzak şeylerden daha ilişkilidir”. Bu ifadeden hareketle Türkiye’nin bir bölgesindeki NEET oranının diğer bölgede NEET olmayı etkileyip etkilemediğinin araştırılması için mekansal analiz gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de Düzey-2 bölgelerinde NEET oranının bölgeler arasında etkileşim olup olmadığını incelemesi ve NEET oranını etkileyen dinamiklerin belirlenmesidir. Literatürde Türkiye üzerine genç işsizlik ve işsizlik oranlarına yönelik mekansal analiz gerçekleştirilmesine karşın NEET verilerine dair mekansal analize rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada literatüre katkı sunulması hedeflenmektedir.

Literatürde NEET oranlarına yönelik mekansal analizlerde bağımsız değişken olarak, aktif nüfus içinde bilim insanları ve mühendislerin yüzdesi, yükseköğrenime sahip nüfus yüzdesi, eğitim ve öğretime katılım oranı, eğitim ve öğretimden erken ayrılanların yüzdesi, eğitim harcamaları, genç nüfusun işe katılım oranı, nüfusun yaş ortalaması, işsizlik, genç işsizlik, enflasyon oranı verileri kullanılmıştır. Bu çalışmada ise mekansal etkilerin test edilmesi için Türkiye’nin 15-24 yaş arası NEET oranları bağımlı değişken olarak kullanılmış, genç işsizlik oranları (15-24 yaş), anketten önceki son dört hafta içerisinde eğitim ve öğretime katılım oranı, eğitim ve öğretimden erken ayrılanların oranları, gayrisafi yurtiçi hasıla endeksi ve bilim ve teknolojiye istihdam edilenlerin oranları bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir. Bu değişkenlerin seçilmesindeki temel sebepler ise; NEET olmanın koşulu olarak son dört hafta içerisinde herhangi bir eğitim ve öğretim programında yer almamış olmanın bulunması,

NEET'i oluşturan gençlerin büyük çoğunluğunun eğitim ve öğretimden erken ayrılması, bilim ve teknolojide insan kaynaklarına olan talebin, yaratıcı insanları hedef alan yeni işler yaparak ve yeni becerileri teşvik ederek gençlerin istihdam beklentilerini iyileştirmede önemli bir faktör olması, GSYİH'de yaşanacak bir iyileşmenin NEET oranını düşüreceği düşünüldüğünden bu değişkenler modele dahil edilmiştir. Çalışmanın amacına uygun olarak NEET kavramı, mekansal analiz kavramları açıklanacak ve uygulama sonuçları değerlendirilecektir.

2. NEET KAVRAMI

NEET kavramı “Not in Employment, Education or Training” ifadesinin kısaltmasından oluşmaktadır. Türkçeye “Ne Eğitimde Ne İstihdamda Ne de Yetiştirmede” olarak çevrilmektedir. Buna karşın kavram için Türkçe yazında farklı tanımlamalar da yapılmaktadır. Gençlerin istihdamına ilişkin ülkelerin performansını ölçme konusunda genç işsizlik oranı ve genç istihdam oranı gibi göstergeler yetersiz olmaktadır. Klasik göstergeler işgücü piyasasında sadece aktif nüfusu kapsadığından sorunun büyüklüğünü ortaya koymakta yetersiz kalmaktadırlar (Kılıç, 2014:122). Bu durum hem ölçüm sorunlarının iyileştirilmesi hem de genç işsizliğe yönelik sorunların azaltılmasını gerekli kılmış ve yeni kavram olarak “ne eğitimde ne istihdamda ne de yetiştirmede (NEET)” kavramı ortaya çıkmıştır. NEET kavramı, genç işsizler ile birlikte aktif olmayan genç nüfusu da kapsamaktadır.

İstihdam, eğitim ve yetiştirmede olmayan gençleri kapsayabilecek ek bir gösterge ihtiyacı ilk olarak 1980'lerin sonunda Birleşik Krallık'ta ortaya çıkmıştır. Bunun başlıca nedeni, 16-18 yaş grubundaki gençlerin çoğunu işsizlik ödeneğine erişimsiz bırakan Birleşik Krallık sosyal yardım rejimindeki değişikliklerden kaynaklanmıştır (Aktaran: Mascherini et al., 2012:19).

Yaşanılan değişimin ve bu durum sonucunda yeni grubun ortaya çıkmasının sonucu olarak, araştırmacılar ve hükümet yetkilileri gençler arasındaki işgücü piyasası kırılma eğiliminin yaygınlığını tahmin etmenin yeni yollarını benimsemeye başlamışlardır. NEET kavramının çıkış noktası Istance, Rees ve Williamson'ın (1994) Galler'de Güney Glamorgan'daki gençler üzerine yaptıkları çalışma eğitim, öğretim ve istihdamda olmayan 16-17 yaşındaki gençlerin sayısı hakkında nicel tahminler üreten ilk çalışma olmuştur. Daha nitel materyal kullanan bu çalışma, Güney Glamorgan'daki gençlerden bazılarının NEET statüsüne nasıl geldiklerini, nasıl geçindiklerini ve gelecekleri için neler beklediklerini de göstermiştir (Aktaran: Mascherini, 2019:505). Burada, Istance ve diğerleri (1994), işgücü piyasası statüsünün ana kategorilerinden (eğitim, istihdam veya yetiştirme) herhangi biri tarafından kapsanmayan 16-18 yaş arası bir grup insanı ifade etmek için, daha sonra “Statü A” olarak değiştirilen, “Statü 0” terimi kullanmışlardır. “Statü 1” terimi, eğitimde olan 16 yaş üzeri gençlere, “Statü 2” terimi, yetiştirmede olanlara, “Statü 3” terimi ise istihdamda olan gençlere atıfta bulunmuştur (Aktaran: Mascherini et al., 2012:19).

Daha sonra araştırmacılar terimi NEET olarak değiştirmişlerdir. Bu yeni ifade, kategorinin heterojen doğasına dikkat çekerek kavramı netleştirmeyi ve statü eksikliğinin olumsuz çağrışımlarını önlemeyi amaçlamıştır (Aktaran: Mascherini et al., 2012:19). “Ne Eğitimde, Ne İstihdamda Ne De Yetiştirmede (NEET)” olan gençler, 1999 yılında İngiltere'de Sosyal Dışlama Birimi'nin “Aradaki Farkı Kapatma” raporunun yayınlanmasıyla resmi olarak siyasi gündeme getirilmiştir (Social Exclusion Unit, 1999).

Avrupa Komisyonu İstihdam Komitesi Göstergeler Grubu, Avrupa 2020 İstihdam Stratejisi çerçevesinde kullanılmak üzere 2010 yılında NEET teriminin tanımını yapmıştır. Buna göre, NEET “ne eğitimde ne istihdamda ne de yetiştirmede” olan gençleri tanımlanmaktadır. NEET kavramı, ILO tanımlarına göre işsiz veya aktif olmayan eğitimde ve yetiştirmede yer almayan gençleri kapsamaktadır. NEET'in ana göstergesi 15-24 yaş grubunu içermektedir. (European Commission, 2011:2)

TÜİK tanımlamasına göre ise NEET, işsiz ve işgücüne dahil olmayan genç nüfusta yer alıp aynı zamanda eğitime (örgün eğitim, yaygın eğitim, çıraklık eğitimi, kurs) devam etmeyen nüfusu kapsamaktadır.

Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı (Eurofound) ise NEET gençleri 5 ana alt kategori içinde tanımlamaktadır (Mascherini et al., 2012:24):

1. Geleneksel olarak işsizler,
2. Bakım, aile içi sorumlulukları olan ve hasta veya engelli gençleri içeren çalışmaya uygun olmayanlar,
3. İş veya eğitim aramayan, umudu kırılmış ve tehlikeli veya asosyal yaşam tarzını benimsemiş gençler,
4. Aktif olarak iş veya eğitim arayan, ancak yeteneklerine ve statülerine uygun gördükleri fırsatları kollayan gençler,
5. Seyahat eden ve sanat, müzik, kendini geliştirme gibi faaliyetlerde bulunan gençlerdir. Gönüllü olarak eğitim ve istihdamın dışında bulunmaktadır.

NEET terimi çoğu Avrupa ülkesinde 15-24 yaş arası gençleri tanımlamış olsa da ülkeler arasında farklı yaş grubu tanımlamalarına da rastlanmaktadır. Bu farklılıklar arasındaki ilk önemli ayrım, OECD'nin NEET kavramını 15 ila 24 yaş arasındaki yaş grubu olarak ifade etmesi, Avrupa Komisyonu'nun ise bu yaş aralığını 29'a uzatmasıdır (Batini et al., 2017:21).

NEET terimi Japonya'da tartışıldığında genellikle 15-34 gibi daha geniş yaş aralığı dikkate alınmaktadır (Yuji, 2007:25). Nam (2006) Kore için NEET'i: "son bir hafta içinde örgün eğitim kurumlarına, kolej sınavları için özel enstitülere veya istihdam için özel/kamu enstitülerine ya da kuruluşlarına kayıtlı olmayan, iş sahibi olmayan, ev işi veya çocuk bakımı ile meşgul olmayan, evli olmayan ve 15-34 yaş aralığında olan kişiler olarak tanımlamıştır (Nam, 2011:2). Yeni Zelanda'da haftada en az bir saatlik eğitim, istihdam ve yetiştirmede olmayan 15-19 yaş arası gençlik olarak ifade edilmiştir (Hill, 2003:3). Ülkeler arasında NEET yaş grubunun belirlenmesi farklılık gösterse de genel kabul 15-24 veya 15-29 yaş aralığında olan ve iş gücünde olmayan, eğitim ve yetiştirmede yer almayan gençlerden oluşmaktadır.

2.1. NEET Olmanın Belirleyicileri

Ne eğitimde ne istihdamda ne de yetiştirmede (NEET) kategorisi son derece heterojen bir gruptur. Literatürde bu grup içinde yer almayı etkileyen birçok faktör olduğu görülmüştür. Eğitim, aile geliri ve geçmişi, göçmenlik durumu, sağlık gibi farklılıklar NEET olmayı etkilemektedir. Ayrıca kadınların, engellilerin, eğitim düzeyi düşük olanların, uzak bölgelerde yaşayanların, göç geçmişi olanların ve hane halkı geliri düşük olan gençlerin NEET olma riskinin diğer gençlere göre daha fazla olduğu görülmektedir (Mascherini, 2012:57-61). Dolayısıyla gençlerin eğitimde, istihdamda ve yetiştirmede bulunmamasının birçok nedeni olabilmektedir. Fakat düşük eğitim düzeyi ve düşük sosyoekonomik durum belirleyici temel faktörler olmaktadır (Katy, 2015:517).

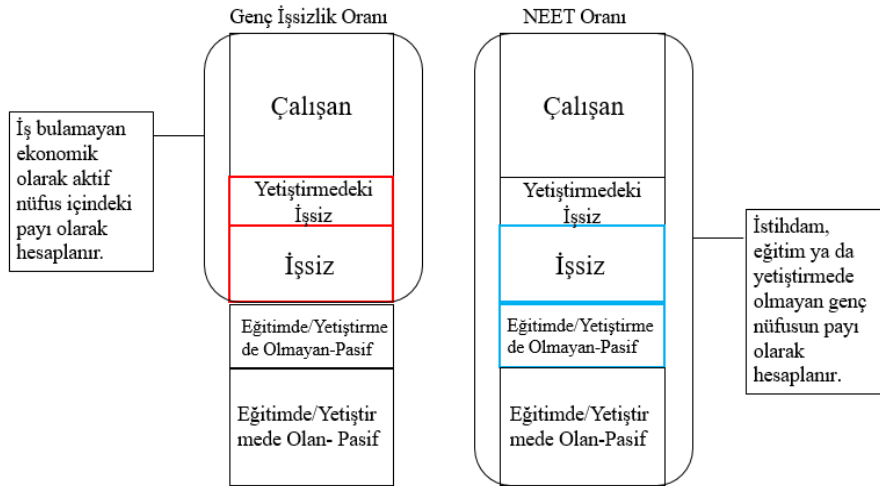
Beceri talebinin arttığı dünyada, bir gencin eğitim seviyesi NEET statüsünün önemli bir belirleyicisidir. Bu doğrultuda, neredeyse tüm OECD ülkelerinde düşük eğitim seviyesine sahip gençlerin NEET'ler arasında çok fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, gençlerin NEET oranlarını azaltılabilmek için onları profesyonel eğitim ile donatmanın önemini açıkça göstermektedir. Bununla birlikte, iş arama yardımları gibi düşük yoğunluklu kısa süreli müdahaleler gençlerin istihdam şansını arttırmak için yeterli olmamaktadır. Profesyonel eğitim eksikliği, hatta temel okuryazarlık becerilerinin olmaması, bir genci eğitime veya istihdamda geri kazandırmak için daha yoğun ve daha pahalı programları gerekli kılmaktadır. Ancak, ekonomik krizlerin başlamasından beri artan NEET oranıyla birlikte, iyi eğitilmiş gençlerin NEET olma oranının da arttığı görülmektedir (Carcillo et al., 2015:20).

Çocukluk çağındaki sosyoekonomik dezavantajlar, istihdamda, eğitimde ve de yetiştirmede olmayan gençler arasında oldukça yaygındır (Pitkänen, 2021:1). Ebeveynlerin sosyoekonomik durumu ile gençlerin NEET olma riski arasında ilişki vardır: sosyoekonomik açıdan daha avantajlı olan gençlerin 16-18 yaş sonrası tam zamanlı eğitimde kalma ve NEET olmaksızın istihdamda olma olasılıkları daha yüksektir (Allen, 2014:12).

2.2. NEET ve Genç İşsizlik Arasındaki Farklar

NEET kavramı çoğu zaman genç işsizlik kavramı ile karıştırılabilmektedir. Fakat iki kavram arasında önemli farklar bulunmaktadır. Genç işsizlik oranı, bir iş bulamayan nüfusun ekonomik üyelerini ifade ederken, NEET oranı, istihdam, eğitim ya da yetiştirmede olmayan gençlerin toplam gençler içerisindeki payını ifade etmektedir (Mascherini, 2012:23).

Şekil 1: Genç İşsizlik Oranı ve NEET Oranı Arasındaki Farklar

Kaynak: (Mascherini, 2012: 23).

Şekil 1’de de görüldüğü gibi, genç işsizlik oranı; sadece iş bulamayanlar ekonomik olarak aktif nüfus (çalışanlar, yetiştirilmedeki işsizler, işsizler) içerisindeki oranına karşılık gelirken, NEET oranı toplam genç nüfus içerisindeki istihdamda, eğitimde ve yetiştirilmede olmayan gençlerin oranına karşılık gelmektedir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde işsizlik ve genç işsizlik konusunda mekansal ekonometri yöntemi kullanılarak yapılan analizler olmasına karşın NEET konusunda yapılan çalışma sayısının kısıtlı olduğu görülmüştür. Ayrıca bu konuda bölgesel düzeyde yapılan mekansal analiz çalışma sayısının ise daha kısıtlı olduğuna rastlanmıştır. Çalışmanın bölgesel düzeyde olmasından kaynaklı burada literatürde NEET konusundaki mekansal analizlerden bölgesel düzeyde olan çalışmalara yer verilecektir.

Bal-Domańska (2018), çalışmasında 2016 yılında AB ülkelerindeki gençlerin işgücü piyasasındaki durumu ile bölgesel eğitim düzeyi sermayesi olarak ifade edilen ekonomi ve işgücü piyasası yapısı arasındaki ilişkiyi mekansal ekonometrik modeller ile değerlendirmiştir. Gençlerin işgücü durumunu belirlemek için ayrı ayrı iki model kurulmuş, kurulan modellerden birinin bağımlı değişkeni NEET (15-24 yaş) oranı olurken diğer bağımlı değişken eğitim ve öğretimde olmayan 15-34 yaş gençlerin istihdam oranları olmuştur. Bağımsız değişken olarak, aktif nüfus içinde bilim insanları ve mühendislerin yüzdesi, yükseköğrenime sahip nüfus yüzdesi, eğitim ve öğretime katılım oranı, eğitim ve öğretimden erken ayrılanların yüzdesi kullanılmıştır. NEET oranlarının mekansal hata modeli ile test edilmesi sonucunda yüksek öğrenime sahip nüfus yüzdesi hariç diğer değişkenler anlamlı bulunmuştur. Ayrıca NEET oranının azaltılmasında eğitim ve öğretime katılım oranının önemli bir faktör olduğunu belirtmiştir. Bal-Domańska’nın çalışmasında AB ülkelerini seçmesi ve yüksek öğrenime sahip nüfusu modeline dahil etmesiyle bu çalışmadan farklılaşmaktadır. Ayrıca her iki çalışmada da eğitime katılımın NEET’in azaltılmasında önemli olduğu bulunmuştur.

Odoardi (2020), çalışmasında İtalya’da 2007-2016 yıllarında NEET oranının mekansal etkilerini araştırmışlardır. Mekansal etkileri analiz etmek için 25-64 yaş arası lise ve lise sonrası eğitim görmemiş nüfus yüzdesi, 25-64 yaş arası yüksek öğrenim gören nüfus yüzdesi, 14 yaş ve üstü toplam nüfusun yüzdesi olarak gönüllü olan 14 yaş ve üstü kişilerin yüzdesi, nüfusun yaş ortalaması, yoksulluk riski oranı (%), en az bir ebeveyni ile yaşayan 18-34 yaş arası bekâr gençlerin yüzdesi verilerine yer verilmiştir. Çalışmada LM testleri uygulanmış ve “mekansal etki yoktur” hipotezini reddedilememiştir, bu nedenle değişkenler için mekansal etki hariç tutulmuş ve değişkenler için uygun modelin görünürde ilişkisiz regresyon modeli (SUR) olduğuna karar vermişlerdir.

Bradley, Migali ve Paniagua (2020), çalışmalarında ilk olarak 1993-2018 dönemi için Birleşik Krallık, İtalya ve İspanya’nın NEET ve genç işsizlik oranındaki bölgesel farklılığın belirleyicilerini araştırmışlardır, daha sonra bu ülkelerde NEET ve genç işsizlik oranlarında mekansal etkinin olup

olmadığı araştırılmıştır. Çalışmada NEET yaş grubu 16-19 ve 16-24 olarak ayrı ayrı olarak analiz edilmiştir. Modelde bağımlı değişken olarak işgücünde yükseköğrenim niteliklerine sahip gençlerin oranı, toplam nüfus içerisinde gençlerin oranı, 25 yaşın altındaki evli kadınların oranı, göçmenlerin oranı, imalat ve inşaat sektörlerindeki işçilerin oranı, küçük ve orta ölçekli işletmelerin sayısı, geçici istihdam oranı, yarı zamanlı istihdam oranı, GYSH oranı kullanılmıştır. Tüm ülkelerde ve yaş gruplarında mekansal etkinin yüksek ve anlamlı çıktığı görülmüştür. Bu durum bir ülkenin bir bölgesindeki NEET oranının o ülkedeki diğer bölgedeki NEET oranını arttıracaklarını göstermiştir. Bradley ve diğerlerinin 2020 çalışmalarında NEET olan gençleri yaş gruplarına ayırması ve seçilen ülkeler bazında bu çalışmadan ayrılmaktadır.

4. MEKANSAL EKONOMETRİK ANALİZ

Mekansal ekonometri, ekonometri yöntemlerine mekansal etkilerin dahil edilmesiyle ilgilenen ekonometrinin bir alt dalıdır. Mekansal dağılımlar, bölgesel bilim alanında ana ilgi kaynağı olmaktadır. Dağılımları sıfır olarak sınırlayan standart ekonometrik modellerin aksine, mekansal ekonomik modellerin faydalı bir yönü mekansal dağılımların büyüklüğünün ve öneminin ampirik olarak değerlendirilebilmesidir (Vega and Elhorst, 2013:2). Mekansal ekonometride temel kavram olarak mekansal etki, mekansal heterojenlik, mekansal bağımlılık ve mekansal ağırlık matrisi sayılmaktadır.

4.1. Mekansal Etki

Mekansal etkiler, mekansal bağımlılıktan, özel bir kesitsel bağımlılık durumundan veya özel bir kesitsel heterojenlik durumu olan mekansal heterojenlikten kaynaklanabilmektedir (Anselin et al., 2008:625). Anselin (1988) çalışmasında mekansal etkileri, mekansal bağımlılık ve mekansal heterojenlik olarak ikiye ayırmıştır (Anselin, 1998a:2).

4.1.1. Mekansal Bağımlılık

Mekansal bağımlılık, incelenen değişken(ler)in yapısı gereği mekansal olarak referans verilen veriler ile mekansal birimlerin boyutu, şekli ve konumu arasındaki ilişkiyi vermektedir. (Anselin and Getis, 1992:24).

Mekansal bağımlılık, i konumundaki bir gözlemin j konumundaki gözlemlerle bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Mekansal bağımlılık (4.1) numaralı formül şeklinde gösterilir:

$$y_i = f(y_j), \quad i = 1, 2, \dots, n \quad j \neq i \quad (4.1)$$

Bağımlılık birden farklı gözlem arasında olabilir çünkü $i = 1, 2, \dots, n$ değerlerini alabilmektedir (LeSage, 1999:3).

4.1.2. Mekansal Heterojenlik

Mekansal heterojenlik, mekansal bağımlılığın etkilerinin ve/veya incelenen değişkenler arasındaki ilişkilerin mekansal homojenliği olmadığında ortaya çıkmaktadır (Anselin and Getis, 1992:24). Mekansal heterojenliğin regresyon modeli üzerinden gösterimi (4.2) numaralı formüldeki gibidir:

$$y_{it} = f_{it}(x_{it}, \beta_{it}, \varepsilon_{it}) \quad (4.2)$$

Burada i mekansal gözlem birimini, t zaman periyodunu ifade etmektedir. f_{it} , bağımlı değişken y_{it} 'nin (veya bağımlı değişkenlerin bir vektörünün) değerini, bağımsız değişkenlerin bir vektörü x_{it} açısından açıklayan zamana ve mekana özel fonksiyonel bir ilişkidir. β_{it} parametre vektörüdür. ε_{it} ise hata terimini göstermektedir (Anselin, 1988:13-14).

4.2. Mekansal Ağırlık Matrisi

Mekansal ağırlık matrisi W , $N \times N$ boyutlu satırların ve sütunların kesitsel gözlemlere karşılık geldiği pozitif bir matristir. Matristeki her bir eleman w_{ij} , i (matrisin satırında) ve j (matrisin sütununda) bölgeleri arasındaki etkileşimin varlığını ifade etmektedir. En basit haliyle, ağırlıklar matrisi iki değer almaktadır, i ve j komşu ise $w_{ij} = 1$ olmakta, komşu değilse $w_{ij} = 0$ olmaktadır (Anselin et al., 2008:628). Mekansal ağırlık matrisi (4.3) numaralı şekilde gösterilmektedir (Fischer and Wang, 2011:7):

$$W = \begin{bmatrix} W_{11} & W_{12} & \dots & W_{1n} \\ W_{21} & W_{22} & \dots & W_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ W_{n1} & W_{n2} & \dots & W_{nn} \end{bmatrix} \quad (4.3)$$

Uygulamada, ağırlık matrisinin elemanları genellikle mekansal gecikmeyi hesaplamak için satırlara göre standardize edilmiş biçimde kullanılmaktadır. Bunun için matrisin her bir elemanı (W_{ij}) satır toplamına bölünmelidir böylece standartlaştırılmış matrisin satır elemanları 1'e toplanacaktır (Anselin and Hudak, 1992:514).

Mekansal ekonometride, mekanlar arasında görülen ilişkiler mekansal ağırlık matrisi yardımıyla ifade edilmektedir. Bu ağırlık matrisi uzaklığa veya sınır komşuluğuna göre oluşturulmaktadır. Sınır komşuluğu söz konusu olduğunda, mekanların paylaştığı ortak kenar ve köşelere göre üç komşuluk tanımı bulunmaktadır. Eğer ortak bir kenar paylaşılıyorsa kale, ortak bir köşe paylaşılıyorsa fil, hem ortak bir kenar hem de ortak bir köşe paylaşılıyorsa vezir komşuluğu olarak adlandırılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2022:3). Kullanılacak olan mekansal ağırlık matrisinin hangisi olacağı çalışmanın konusuna göre değişmekte ve araştırmacılar tarafından belirlenmektedir.

4.3. Mekansal Regresyon Modelleri

Mekansal etkiler mekansal modellere üç şekilde: Bağımlı değişken (Y) ile etkileşimli olarak (içsel etkileşim), bağımsız değişkenler (X) ile etkileşimli olarak (dışsal etkileşim) ve hata terimi (u) ile etkileşimli olarak dahil edilebilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2022:51).

Bir veya iki tür mekansal etkileşim etkisi içeren modeller farklı adlandırmalar ve kısaltmalar altında bilinmektedir: (i) içsel etkileşim etkisi WY_t 'yi içeren mekansal otoregresif model (SAR), (ii) Wu_t hata terimleri arasındaki etkileşim etkisini (korelasyonlu etki) içeren mekansal hata modeli (SEM), (iii) WX_t 'nin dışsal etkileşim etkilerinin içeren mekansal gecikmeli X modeli (SLX), (iv) hem WY_t hem de Wu_t içeren mekansal otoregresif karma model (SAC), (v) hem WY_t hem de WX_t içeren mekansal Durbin model (SDM), ve (vi) hem WX_t hem de Wu_t içeren mekansal Durbin hata modeli (SDEM) (Elhorst, 2017:2053). Tüm etkilerin bulunduğu, yani hem içsel ve dışsal etkileşim etkisinin bulunduğu hem de hata terimi ile etkileşimli olan model genel yuvalanmış mekansal model (GNS) olarak adlandırılmaktadır. Bu model diğer modelleri kapsamaktadır, diğer bir ifadeyle modeller GNS modelin kısıtlanmış hâli olmaktadır. Burada uygulamada daha çok rastlanılan SDM, SAC, SEM ve SAR modellerine yer verilecektir.

4.3.1. Mekansal Durbin Model (SDM)

Mekansal Durbin model (Spatial Durbin Model, SDM), genel yuvalanmış mekansal modelden mekansal bağımlı hata terimlerinin ($\lambda = 0$) elimine edilmesiyle oluşturmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2022:56). SDM, bağımlı değişkenin (WY) mekansal gecikmesinin yanı sıra bağımsız değişkenlerin (WX) de mekansal gecikmesini içermektedir. Model gösterimi:

$$Y = \rho WY + \alpha_N + X\beta + WX\theta + \varepsilon \quad (4.4)$$

olarak ifade edilmektedir (LeSage and Pace, 2014:229). Mekansal gecikme modeli (SAR) ve mekansal gecikmeli X modeli (SLX), mekansal Durbin modelinin (SDM) içine yuvalanmıştır. Bu durum, SDM'yi tahmin etmek ve daha sonra olasılık testlerini kullanılarak yuvalanmış modellere karşı test etmek için bir argüman sağlamaktadır (Gibbons and Overman, 2012:176).

4.3.2. Mekansal Otoregresif Karma Model (SAC)

Mekansal otoregresif karma model (Spatial Autoregressive Combined, SAC), hem mekansal gecikmeli bağımlı değişken (WY_t) hem de mekansal otoregresif hata terimi (Wu_t) içermektedir. (Elhorst, 2017:4). Mekansal otoregresif karma model, genel yuvalanmış mekansal modele $\theta = 0$ kısıtı getirilerek oluşturulmaktadır. Mekansal otoregresif karma modelin gösterimi (4.5) numaralı formül şeklindedir (Vega and Elhorst, 2013:24):

$$Y = \rho WY + \alpha_N + X\beta + u \quad (4.5)$$

$$u = \lambda Wu + \varepsilon \quad (4.6)$$

4.3.3. Mekansal Hata Modeli (SEM)

Mekansal hata modeli (Spatial Error Model, SEM), regresyon modelinin hata terimleri arasındaki mekansal bağımlılığı incelemektedir. Birinci dereceden otoregresif sürecin en yaygın gösterimi:

$$\varepsilon_i = \lambda \sum_{j=1}^n W_{ij} \varepsilon_j + u_i \quad (4.7)$$

şeklindedir. Burada, λ otoregresif parametre, u_i bağımsız ve özdeş dağılmış rassal hata terimidir (Fischer and Wang, 2011: 34). Mekansal hata modeli matris notasyonu ile gösterimi;

$$y_t = X_t \beta_t + \varepsilon_t \quad \varepsilon_t = \lambda_t W \varepsilon_t + u_t \quad (4.8)$$

burada, λ hata gecikmesi $W\varepsilon$ için mekansal otoregresif katsayıdır. Mekansal olarak bağımlı hata vektörü ε_t , bağımsız u_t 'nin bir dönüşümü olarak düşünüldüğünde (4.9) numaralı formüldeki gibi ifade edilmektedir (Anselin, 1988:141):

$$\varepsilon_t = (I - \lambda W)^{-1} u_t \quad (4.9)$$

Standart regresyon modeline yukarıdaki eşitliğin eklenmesiyle mekansal hata modeli elde edilmektedir:

$$Y = X\beta + (I - \lambda W)^{-1} u_t \quad (4.10)$$

$E[uu'] = \sigma^2 I$ olduğunda hata varyans-kovaryans matrisi (4.11) numaralı formüldeki gibidir (Fischer and Wang, 2011:34):

$$E[\varepsilon\varepsilon'] = \sigma^2 (I - \lambda W)^{-1} (I - \lambda W')^{-1} \quad (4.11)$$

4.3.4. Mekansal Gecikme Modeli (SAR)

Mekansal gecikme modeli, birinci dereceden mekansal otoregresif (Spatial Autoregressive Model, SAR) model olarak adlandırılmaktadır. Model yapısı:

$$y_i = p \sum_{j=1}^n W_{ij} y_j + \sum_{q=1}^Q X_{iq} \beta_q + \varepsilon_i \quad (4.12)$$

şeklindedir. Burada ε_i hata terimi bağımsız ve özdeş dağılmış rassal değişkendir (i.i.d.). w_{ij} ; $n \times n$ boyutlu mekansal ağırlık matrisidir. p , y_{ij} ve $\sum_j W_{ij} y_j$ arasındaki mekansal otoregresif ilişkinin gücünü belirleyecek bir parametredir. p değeri, W matrisinin minimum ve maksimum özdeğerleri aralığında tanımlanmaktadır. Satırlara göre standartlaştırılmış ağırlık matrisinin minimum değeri $-1 \leq w_{min} < 0$, maksimum değeri $w_{max} = 1$ olduğunda p tanım aralığı -1'den 1'e kadardır. Pozitif mekansal bağımlılık durumlarında p sınırları $[0,1)$ olacaktır. $p = 0$ ise geleneksel regresyon modeli vardır böylece p katsayı tahmininin istatistiksel anlamlılığı önemli olmaktadır (Fischer and Wang, 2011:33). Matris notasyonu ile mekansal gecikme model gösterimi:

$$y = pWy + X\beta + \varepsilon \quad (4.13)$$

şeklindedir. Burada p otoregresif mekansal katsayısı, ε hata terimini göstermektedir. Wy , mekansal gecikme terimi olarak adlandırılmaktadır. İndirgenmiş formu (Anselin, 2001:316):

$$y = (I - \rho W)^{-1} X\beta + (I - \rho W)^{-1} \varepsilon \quad (4.14)$$

Böylece y 'nin beklenen değeri:

$$E[y] = (I - \rho W)^{-1} X\beta \quad (4.15)$$

olmaktadır. Ters matris terimi, mekansal çarpan olarak adlandırılmaktadır ve p bağımlılık parametresi tarafından ölçeklendirilen, komşu gözlemler tarafından belirlenen X değerlerinin doğrusal kombinasyonuna bağlı her bir y_i gözleminin beklenen değerini içermektedir (Fischer and Wang, 2011: 33).

4.4. Mekansal Panel Veri Modelleri

Mekansal modeller, maksimum olabilirlik, genelleştirilmiş momentler ve araç değişkenler tahmincileri kullanılarak tahmin edilebilmektedir. Panel veri modellerinde birim etkiler yoksa klasik mekansal panel veri modelleri, modelde birim etki var ve bu etki bağımsız değişken ile korelasyonlu ise sabit etkiler mekansal panel veri modelleri kullanılırken, modelde birim etki var ve bağımsız değişken ile korelasyonlu değilse tesadüfi etkiler modelleri kullanılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2018:256).

Mekansal panel veri modellerinde mekan ve zaman periyoduna özgü etkiler; sabit etkiler ve tesadüfi etkiler olarak ikiye ayrılabilir. Sabit etkiler modelinde her mekansal birim ve zaman periyodu için bir kukla değişken tanımlanmaktadır (Elhorst, 2014:8). Sabit etkiler mekansal panel veri modelleri, içerdikleri mekansal bağımlılığın türüne göre sabit etkili mekansal hata modeli ve sabit etkili gecikme modeli olarak ikiye ayrılmaktadır. Mekansal hata bağımlılığını içeren sabit etkiler hata modeli:

$$Y_t = X_t\beta + \mu + \phi_t \quad \phi_t = \lambda W\phi_t + \varepsilon_t \quad (4.16)$$

Sabit etkiler mekansal gecikme modeli ise:

$$Y_t = \rho WY_t + X_t\beta + \mu + \varepsilon_t \quad (4.17)$$

olarak gösterilmektedir. Sabit etkiler modelinde meydana gelen serbestlik derecesi kaybını önlemek için alternatif olarak tesadüfi etkiler modeli dikkate alınmaktadır (Elhorst, 2003:249-251). Tesadüfi etkili panel veri modelleri, içerdikleri mekansal bağımlılığın türüne göre tesadüfi etkili mekansal hata modeli ve tesadüfi etkili mekansal gecikme modeli olarak sınıflandırılabilir. Mekansal hata içeren tesadüfi etkiler hata modeli:

$$Y_t = X_t\beta + \varepsilon_t \quad \varepsilon_t = a + B^{-1} u_t \quad B = (I_N - \lambda W) \quad (4.18)$$

şeklinde tanımlanabilir. Mekansal gecikme modeli aşağıdaki şekilde tanımlandığında:

$$Y_t = \rho W_N Y_t + X_t\beta + \varepsilon_t \quad \varepsilon_t = a + u_t \quad (4.19)$$

olarak formülize edilmektedir (Elhorst, 2003:252-253).

4.5. Mekansal Panel Veri Modellerinde Bağımlılığın Test Edilmesi

Mekansal panel veri modellerinde bağımlılığın test edilmesi için çeşitli testler sunulmuştur. Burada uygulamada kullanılan Moran I, Lagrange Çarpanı (LM) ve Dirençli (Robust) Lagrange Çarpanı (RLM) testlerine yer verilmiştir.

4.5.1. Moran I Testi

Mekansal bağımlılık için en popüler test Moran (1950) I test istatistiğine dayanmaktadır. Temel olarak bu test istatistiği, mekansal bağımlılık için test edilen değişkenler açısından ikinci dereceden bir form olarak formüle edilmiştir (Kelejian and Prucha, 2001:220). Moran I istatistiği tanımı:

$$I = \frac{N}{S_0} \left(\frac{e' W e}{e' e} \right) \quad (4.20)$$

Burada e , en küçük kareler artıklarının bir vektörüdür, S_0 mekansal ağırlık matrisinin tüm elamanlarının toplamını göstermektedir ($S_0 = \sum_i \sum_j w_{ij}$). Moran I istatistiği genellikle -1 ve +1 arasında yer almaktadır, coğrafi yerler arasındaki benzerlik pozitif değer, farklılık ise negatif değer almaktadır (Oden, 1995:1).

4.5.2. Lagrange Çarpanı Testi

Lagrange çarpanı (LM) yöntemine dayanan test istatistiği yalnızca modelin boş hipotez altında test edilmesini gerektirir (Anselin, 2001:324). Lagrange çarpanı (LM) testleri, maksimum olabilirlik tahminine dayanan asimptotik bir yaklaşımdır. (Anselin, 1988:103). Mekansal hata modelinde H_0 hipotezi mekansal hata katsayısının anlamlı olmadığını, H_a hipotezi mekansal hata katsayısının anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Mekansal gecikme modelinde H_0 hipotezi mekansal gecikmeli otoregresif parametrenin anlamlı olmadığını, H_a hipotezi mekansal gecikmeli otoregresif parametrenin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Mekansal hata modeli LM istatistiğinin gösterimi:

$$LM_{err} = LM_{\lambda} = \{e'W_e/\sigma^2\}^2 / \text{tr}[W'W + W^2] \quad (4.21)$$

şeklinde. Modelde, $\sigma^2 = e'e/N$. LM_{err} istatistiği, mekansal otoregresif alternatif hipotezinin ve mekansal hareketli ortalama hipotezi için aynıdır, 1 serbestlik derecesi ile χ^2 dağılımına sahiptir. Mekansal gecikme modeli LM istatistiği gösterimi:

$$LM_{lag} = LM_{\rho} = \{e'Wy/\sigma^2\}^2 / \{((WXb)'MWXb/\sigma^2) + \text{tr}[W'W + W^2]\} \quad (4.22)$$

Burada, $M = I - X(X'X)^{-1}X'$, b regresyon katsayıları için en küçük kareler katsayılarıdır. Bu istatistik, 1 serbestlik derecesi ile χ^2 dağılımına sahiptir (Anselin and Hudak, 1992:520-521).

Uygun modele karar verme aşamasında ilk olarak LM_{λ} ve LM_{ρ} istatistikleri hesaplanmaktadır. Eğer LM_{ρ} anlamlı ve LM_{λ} anlamsız ise mekansal gecikme modeli (SAR); eğer LM_{λ} anlamlı LM_{ρ} anlamsız ise mekansal hata modeli (SEM) tahmin edilmektedir. Her iki testin de anlamlı olması durumunda LM testlerinin dirençli dönüşümleri kullanılmaktadır (Gürüş ve Çağlayan, 2018:285).

4.5.3. Dirençli Lagrange Çarpanı Testi

Anselin ve diğerleri (1996) tarafından önerilen dirençli Lagrange Çarpanı testleri en küçük kareler yöntemine dayanır ve 1 serbestlik derecesine sahip ki-kare (χ^2) dağılımı izlemektedir (Elhorst, 2010:16). Dirençli LM testleri, mekansal gecikmeli bir modelin varlığında mekansal hata ardışık bağımlılık için ve mekansal hata ardışık bağımlılığın varlığında ise mekansal gecikmeli değişken için kullanılmaktadır (Zeren, 2010:28).

$H_0: \lambda = 0$ varsayımı altında dirençli LM testi:

$$LM_{\lambda}^* = [e'M_2e/\hat{\sigma}^2 - T_{21}(N\hat{J}_{\rho\beta})^{-1}e'W_1y/\hat{\sigma}^2]^2 / (T_{22} - (T_{21})^2(N\hat{J}_{\rho\beta})^{-1}) \quad (4.23)$$

şeklinde ifade edilmektedir (Anselin et al., 1996:82-83). Burada, $e = y - X\beta$ en küçük kareler artıklarıdır. $\hat{\sigma}^2 = e'e/N$ ve $M = I - X(X'X)^{-1}X'$ dir. $(N\hat{J}_{\rho\beta})^{-1} = \hat{\sigma}^2[(W_1X\beta)'M(W_1X\beta) + T_{11}\hat{\sigma}^2]^{-1}$.

$H_0: p = 0$ varsayımı altında mekansal gecikmeli bağımlı değişken için dirençli LM testi:

$$LM_{\rho}^* = [e'W_1y/\hat{\sigma}^2 - T_{12}T_{22}^{-1}e'W_2e/\hat{\sigma}^2]^2 / (N\hat{J}_{\rho\beta} - (T_{21})^2T_{22}^{-1}) \quad (4.24)$$

Uygulamada dirençli Lagrange Çarpanı testleri karşılaştırıldığında dirençli LM_{λ}^* (hata) test istatistiğinin dirençli LM_{ρ}^* (gecikme)'den büyük olması halinde uygun model olarak SEM, LM_{ρ}^* (gecikme) test istatistiğinin LM_{λ}^* (hata)'dan büyük olması halinde ise uygun model olarak SAR modeli belirlenmektedir.

5. VERİ SETİ ve EKONOMETRİK MODEL

Çalışmada, Türkiye'deki 2014-2020 yılları arasında Düzey-2 bölgelerinin ne eğitimde ne istihdamda ne de yetiştirmede (NEET) olan genç oranları arasında mekansal bir etkileşim olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla mekansal panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Bağımlı değişken olan NEET (15-24 yaş) oranları ve açıklayıcı değişken olan genç işsizlik oranları (15-24 yaş), anketten önceki son 4 haftada eğitim ve öğretime katılım oranı, eğitim ve öğretimden erken ayrılanların oranları, bilim ve teknolojiye istihdam edilenlerin oranları Eurostat veri tabanından, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla endeksi (2009=100) ise TÜİK veri tabanından elde edilmiştir. 2014 yılında ölçüm yönteminin değişmesinden kaynaklı örneklem dönemi başlangıç yılı 2014 olurken ulaşılan en son yıl 2020 yılı olduğundan zaman aralığı 2014-2020 olarak belirlenmiştir. Tablo 1'de Türkiye'nin Düzey-2 bölgeleri ve kodları yer almaktadır.

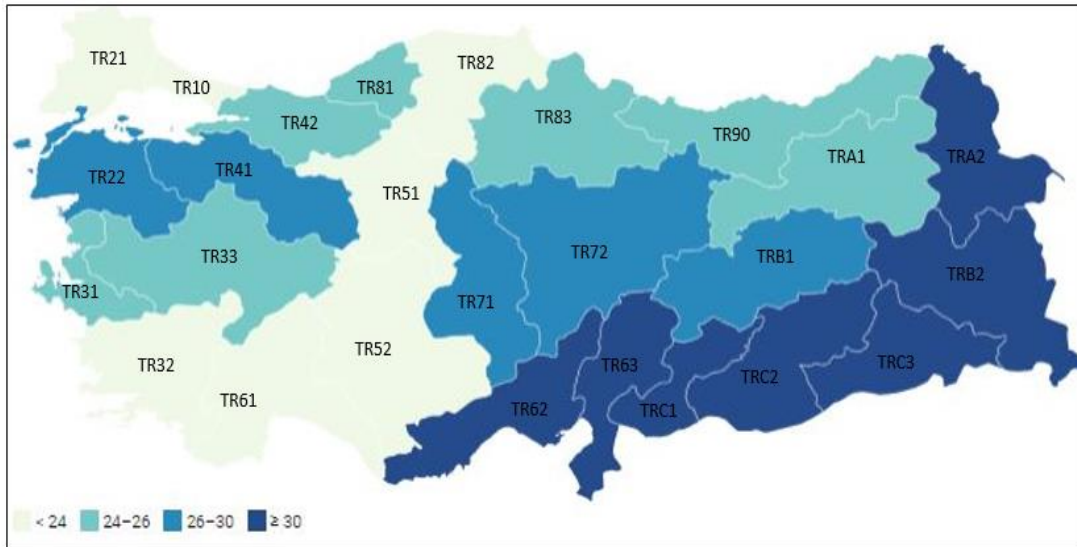
Tablo 1: Türkiye Düzey-2 Bölgeleri ve Kodları

Kod	Bölge	Kod	Bölge
TR10	İstanbul	TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat

TR22	Balıkesir, Çanakkale	TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
TR31	İzmir	TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TR51	Ankara	TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
TR52	Konya, Karaman	TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
TR62	Adana, Mersin	TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Mekansal analize geçmeden önce NEET oranının mekansal dağılım haritasına yer verilecektir. Mekansal ekonometride haritalandırma, mekansal kümelenmeleri görsel olarak belirtmede önemli bir araçtır. Şekil 2’de 2020 yılı NEET oranının mekansal dağılımı haritası kartil sınıflama gösterimi olarak yer almaktadır.

Şekil 2: NEET Oranının Mekansal Dağılım Haritası

Şekil 2’de yer alan mekansal dağılım haritasında koyu renkler en yüksek NEET oranını açık renkler ise en düşük NEET oranını göstermektedir. En koyu mavi NEET oranının yüzde 30 ve üzeri olduğu bölgeleri, koyudan açığa doğru oranlar sırasıyla yüzde 26-30, 24.3-26, 24.3’ten düşük NEET oranına sahip bölgeleri göstermektedir.

Türkiye’nin 26 bölgesi arasında en yüksek NEET oranına sahip bölge yüzde 48.3 ile Şanlıurfa ve Diyarbakır’ın dahil olduğu TRC2 bölgesi en yüksek NEET oranına sahiptir. TRC2 bölgesinin en yüksek orana sahip olmasında yıllar itibariyle kaba doğum hızının en yüksek olduğu il olarak Şanlıurfa’nın olması neden olarak gösterilebilmektedir. 26 bölge arasından en düşük NEET oranına sahip bölge ise yüzde 20.3 ile Kastamonu, Çankırı, Sinop illerinin bulunduğu TR82 bölgesidir. TR82 bölgesi kaba doğum hızının en düşük olduğu iller arasında yer almakta ve bu bölge en düşük 15-24 yaş arası genç

nüfus oranına sahip bölgesidir. Bu nedenlerden dolayı TR82 bölgesi Türkiye'nin en düşük NEET oranına sahip bölgesi olmaktadır.

Harita genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin Doğu bölgelerinde NEET oranının yüksek ve Batı bölgelerinde ise NEET oranının düşük olduğu gözlenmektedir. Mekansal dağılım haritasına bakıldığında NEET oranı değişkeninin mekansal özellik taşıdığını açıkça görülmektedir. Fakat mekansal etkinin kesin varlığından söz edebilmek için mekansal etki testinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Mekansal etki test sonuçlarına Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2: Mekansal Etki Testleri

	SDM	SAC	SEM	SAR
Breusch-Pagan LM Testi	49.8225	93.2019	93.2019	93.2019
Breusch-Pagan LM Olasılık Değerleri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Breusch-Pagan ALM Testi	14.9070	32.6594	32.6594	32.6594
Breusch-Pagan ALM Olasılık Değerleri	0.0001	0.0000	0.0000	0.0000
Sosa-Escudero-Yoon LM Testi	7.0585	9.6541	9.6541	9.6541
Sosa-Escudero-Yoon LM Olasılık Değerleri	0.0079	0.0019	0.0019	0.0019
Sosa-Escudero-Yoon ALM Testi	3.8610	5.7148	5.7148	5.7148
Sosa-Escudero-Yoon ALM Olasılık Değerleri	0.0494	0.0168	0.0168	0.0168

Tablo 2'de SDM, SAC, SEM, SAR modellerinin birim etkinin olmadığı varsayımı ile tahmininden elde edilen Breusch-Pagan LM, Breusch-Pagan ALM, Sosa-Escudero-Yoon LM ve Sosa-Escudero-Yoon ALM testlerine verilmiştir. Bu testler için temel hipotez H_0 : "Mekansal etki yoktur" şeklinde kurulmaktadır. Testlerin olasılık değerlerinin 0,05'ten küçük olmasından dolayı tüm testler için geçerli olan H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu durumda kurulan modelde mekansal etkinin var olduğu söylenebilmektedir. SAR ve SEM modellerinin SAC modeli ile aynı sonucu vermeleri, bu iki modelin SAC modelinin içerisine yuvalandığının göstergesi olmaktadır.

Sabit etkili model ve tesadüfi etkili model arasındaki temel fark açıklayıcı değişkenlerle birim etkilerin ilişkili ve/veya ilişkisiz olma durumudur. Sabit ve tesadüfi etkiler arasında tercih yapmak için SAR ve SDM modelleri üzerinden Hausman testi yapılmıştır. Test sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Uygun Tahmincinin Belirlenmesi

	SDMRE	SARRE
Hausman Test İstatistiği	78.27267	22.59754
Hausman Test Olasılığı	0.0000109	0.0009431

Hausman testinin H_0 hipotezi: "sabit ve tesadüfi etkiler tahmincileri arasındaki fark sistematik değildir" şeklindedir. Ulaşılan sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilmiş ve sabit etkiler tahmincisinin tutarlı olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 4: Mekanlar Arası Korelasyon Testi

Pesaran Kesitsel Bağımsızlık Testi	12.801
Anlamlılık	0.0000

Mekanlar arası korelasyonu test etmek için kurulan modelde bölge sayısı zaman sayısından büyük ($N > T$) olmasından dolayı Pesaran testi uygulanmıştır. Tablo 4'te yer verilen Pesaran testi sonuçlarına göre, birimler arası korelasyon olmadığını söyleyen H_0 hipotezi reddedilmiştir. Düzey-2 bölgelerine ait

NEET modellerinden elde edilen kalıntılar arasında korelasyon vardır. Buna göre mekansal korelasyondan bahsedilmektedir.

Uygulanmada kullanılan verilerin Düzey-2 olması sebebiyle komşuluk ilişkilerinden etkilenebileceği yani mekansal bağımlı olabilecekları düşünülmüştür. Bu sebeple, bölgelerin genç işsizlik oranları, anketten önce son 4 hafta eğitim-öğretim katılım oranı, GSYİH endeksi, toplam nüfus yüzdesi olarak bilim ve teknolojiye istihdam edilenlerin, eğitim ve öğretimden erken ayrılanların oranları değişkenlerinin NEET oranları üzerindeki etkilerinin komşuluk ilişkileri açısından bağımlı olup olmadıkları araştırılmıştır. Bu amaçla mekansal bağımlılık testleri uygulanmıştır. Mekansal bağımlılık test sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Mekansal Bağımlılık Testleri

Testler	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Global Moran I	-0.0925	0.0989
Moran I (hata)	-1.4934	0.1353
LM Hata (LM_{λ})	2.0429	0.1529
RLM Hata (LM_{λ}^*)	5.2710	0.0217
LM Gecikme (LM_{ρ})	0.0000	1.0000
RLM Gecikme (LM_{ρ}^*)	3.2280	0.0724
Birleşik LM	5.2710	0.0717

Tablo 5'te sabit etkiler SAR modelinin mekansal bağımlılık testi sonuçları verilmektedir. Burada bağımlılık test sonuçlarına göre uygun modelin hangisi olduğuna karar verilecektir. Bağımlılık testlerinin yorumlanması aşağıda yer almaktadır.

Moran I testinin mekansal bağımlılığın yapısı hakkında bilgi vermediği için LM testlerine geçilmiştir. LM Hata (LM_{λ}) ve LM Gecikme (LM_{ρ}) testlerinin anlamsız bulunmasından dolayı dirençli LM test sonuçları değerlendirilmiştir. Bu iki testin olasılık değerleri karşılaştırıldığında dirençli LM hata (LM_{λ}^*) testinin anlamlı olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre H_0 hipotezi reddedilmekte, modelde mekansal hata bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla uygun model olarak mekansal hata modeli (SEM) seçilmiştir.

Tablo 6: Sabit Etkili Mekansal Hata Modeli

Değişkenler	Katsayı	Olasılık Değerleri
Genç İşsizlik Oranı	0.3180731	0.000
Anketten Önce Son 4 Haftada Eğitim ve Öğretime Katılım Oranı	-0.8776137	0.000
Eğitim ve Öğretimden Erken Ayrılanların Oranı	0.2066948	0.000
Bilim ve Teknolojiye İstihdam Edilenler	0.5540061	0.000
λ	0.5117499	0.000
R^2	0.4464	

İlk olarak tüm değişkenlerin dahil edildiği sabit etkili mekansal hata modeli tahmin edilmiştir fakat GSYİH endeksinin anlamsız olmasından kaynaklı modelden çıkartılarak yeniden SEM modelinin tahmini gerçekleştirilmiştir. Sabit etkiler mekansal hata modeli sonuçlarına göre mekansal hata modelinin belirleme katsayısı (R^2) 0,45 olarak bulunmuştur. Buna göre modeldeki bağımsız

değişkenler NEET değişkenini yaklaşık yüzde 0.45 oranında açıklamaktadır. Mekansal bağımlılığı (iki komşu arasındaki hata terimlerinin mekansal bağımlılığı) test eden λ değişkeni 0,05 anlam düzeyine göre istatistiki olarak anlamlı ve pozitif katsayıya sahip olduğu görülmektedir. Buna göre pozitif mekansal bağımlılık söz konusudur, bu durum hata terimlerinin birlikte hareket ettiğini göstermektedir.

Diğer değişkenlerin etkisi sabit kabul edildiğinde genç işsizlik oranındaki %1’lik bir artış NEET oranında yaklaşık olarak %32 artışa neden olmaktadır. Diğer değişkenlerin etkisi sabitken anketten önceki son 4 haftada eğitim ve öğretime katılma oranındaki %1’lik bir artış NEET oranını %88 azaltmaktadır. Eğitim ve öğretimden erken ayrılma oranında diğer değişkenler sabitken yaşanan %1 artış NEET oranını %20 arttırmaktadır. Benzer şekilde diğer değişkenlerin etkisi sabit kabul edildiğinde bilim ve teknolojiye istihdam edilenlerin oranında gerçekleşen %1 artışın ise NEET oranını %55 arttırdığı görülmektedir.

Genç işsizlik oranında yaşanacak %1’lik bir artışın NEET oranını %30 arttırmasında genç işsizlik verilerinin de 15-24 yaş aralığındaki gençleri kapsamı ve NEET kavramının genç işsizlik kavramından daha kapsamlı olması, genç işsiz sayılan kişilerin gerçekte NEET olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Anketten önceki son 4 haftada eğitim ve öğretime katılma oranındaki %1’lik artışın ve NEET oranını %88 azaltmasının ve eğitim ve öğretimden erken ayrılma oranında yaşanan %1’lik artışın NEET oranını %22 arttırmasında eğitimin NEET olmada/olmama önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Gençlerin eğitim ve öğretime katılmaları arttırıldığında ve eğitimden erken ayrılmalarının önüne geçildiğinde NEET oranında azalış meydana gelecektir.

TÜİK 2021 NEET gençlerin bitirdiği eğitim düzeyi çeyreklik verilerine göre tüm dönemler için okuryazar olmayanların NEET olmada en yüksek orana (2021 çeyreklik dönemler sırasıyla %90.7, %78.5, %79.3 ve %83.9) sahip olmasına karşın lise altı eğitimden başlayarak lise, mesleki ve teknik lise, yükseköğretime gidildikçe NEET oranlarında artış yaşandığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak da lise ve benzeri eğitim seviyesine sahip gençlerin daha düşük vasıflı işlerde çalışması ve 15-24 yaş seviyesinin gençlerin üniversiteden mezun olma dönemine denk gelmesinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Bilim ve teknolojiye istihdam edilenlerin oranında yaşanacak %1’lik bir artış NEET oranını %59 oranında arttırmasının ise bilim ve teknolojinin getirdiği yeniliklere ve sahip olunmasını istenen donanımlara NEET işgücünün uyum sağlayamamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Gelişen teknolojiye ve bilime uyum sağlamanın istihdamı artırıcı etkisi olurken 15-24 yaş aralığındaki NEET gençlerin yeterli eğitime ve tecrübeye sahip olmaması bilim ve teknolojinin bu oran üzerinde arttırıcı etki yaratmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, teknolojinin emek yoğun üretimi azalttığı sermaye yoğun üretimi arttırmasından kaynaklı NEET oranlarını arttırıcı etki gerçekleşmiştir.

SONUÇ

İşsizlik tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir sorundur. Bu sorun karşısında en dezavantajlı gruplardan birini de genç nüfus oluşturmaktadır. Genç nüfusun içinde yer aldığı işsizlik türü genel olarak “genç işsizliği” olarak adlandırılmaktadır. Genç işsizliğin dar bir kavram olması ve tüm sorunları ele almada yetersiz kalması farklı tanımlamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. NEET kavramı, genç işsizlik kavramından daha kapsamlı olduğundan sorunun çözümünde daha etkili olacağı düşünülmektedir. Bir gencin NEET olması için yalnızca bir işte çalışmıyor olması değil aynı zamanda eğitimde ve yetiştirmede de bulunmaması gerekmektedir. Bu kavram gençlerin içinde buldukları mevcut durumları daha detaylı incelediği için son yıllarda giderek artan şekilde dikkat çekmeye başlamıştır.

Türkiye’nin NEET oranı konusunda OECD ülkeleri arasında 2020 yılı verilerine göre birinci sırada yer alması aynı zamanda Avrupa Birliği ülkeleri ile kıyaslandığında da kadın, erkek ve toplam NEET oranında en yüksek orana sahip olması bu konu üzerine ilgilenilmesi gerektiğini düşündürmüştür. Türkiye’de NEET oranının bu kadar yüksek olması Türkiye’nin bölgeleri arasında farklılık olup olmadığı sorusunun yanıtlanmasını gerekli kılmıştır.

Bu çalışmada Türkiye Düzey-2 bölgelerinde NEET oranının bölgeler arasında etkileşim olup olmadığına incelenmesi ve NEET oranını etkileyen dinamiklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu

amaçla 2014-2020 dönemi yıllık genç işsizlik oranları, anketten önce son 4 hafta içinde eğitim ve öğretime katılma oranı, GSYİH endeksi, eğitim ve öğretimden erken ayrılanların oranı ve bilim ve teknolojide istihdam edilenlerin yüzdesi verileri kullanılarak mekansal analiz gerçekleştirilmiştir.

Bu kapsamda ilk olarak değişkenler arasında mekansal etkinin varlığı test edilmiş, değişkenler arasında mekansal etki olduğu sonucuna ulaşıldıktan sonra mekansal analizler gerçekleştirilmiş ve en iyi mekansal modelin hangisi olduğuna karar verilmiştir. Bulgulara göre mekansal modeller içerisinde en iyi modelin, Sabit Etkili Mekansal Hata Modeli (SEM-FE) olduğu tespit edilmiştir. Kurulan mekansal hata modeli sonuçlarına göre, genç işsizlik oranları, anketten önce son 4 hafta içinde eğitim ve öğretime katılma oranı, eğitim ve öğretimden erken ayrılanların oranı ve bilim ve teknolojide istihdam edilenlerin yüzdesi bölgesel NEET oranlarını açıklamada anlamlı olurken GSYİH endeksi değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olmadığına ulaşılmıştır. Bu nedenle GSYİH endeksi anlamsız değişkeni modelden çıkarılarak analiz yeniden gerçekleştirilmiştir. Genç işsizlik oranı, eğitim ve öğretimden erken ayrılanların oranı, bilim ve teknolojide istihdam edilenlerin oranı iktisadi beklentilere uyumlu şekilde pozitif, anketten önce son 4 haftada eğitim ve öğretime katılım oranı ise negatif ilişki göstermiştir. Modelde ilgili konunun hata terimi ile komşu konumların hata terimleri arasındaki bağımlılığı ölçen λ katsayısının anlamlı ve pozitif olduğuna ulaşılmıştır.

Modelde diğer değişkenlerin etkisi sabitken genç işsizlik oranında yaşanacak %1 artış NEET oranını yaklaşık %32, eğitim ve öğretimden erken ayrılma oranında yaşanacak %1 artış yaklaşık %21, bilim ve teknolojide istihdam edilenlerin oranında yaşanacak %1 artış ise NEET oranının %55 arttıracaktır. Diğer değişkenlerin etkisi sabitken anketten önceki son 4 hafta içerisinde eğitime katılma oranında yaşanacak %1 artış ise NEET oranını yaklaşık %88 azaltacaktır. Mekansal bağımlılık parametresi λ' anlamlı ve pozitif olduğu saptanmıştır. Buna göre hata terimi ile komşu mekanların hata terimi arasında %51'lik ilişki vardır. Diğer bir ifade ile komşu illerin hata terimleri %51 oranında birlikte hareket etmektedir.

Uygun model olan Sabit Etkili Mekansal Hata Modeli (SEM-FE), sadece mekansal bağımlılık parametresine (λ) sahip olan bir model olduğundan mekansal bağımlılık sadece hata terimlerinin bağımlılığı ile ortaya çıkmaktadır. Bu durum, bir bölgedeki NEET oranları ile sınır komşusu olan diğer bölgedeki NEET oranları arasında doğrudan bir ilişki olmadığını ancak mekansal ilişkilerden kaynaklanan bir bağımlılık mevcut olduğunu göstermiştir. Ayrıca modelde söz konusu mekansal bağımlılığa dışlanmış bir değişkenin sebep olduğu söylenebilir.

Mekansal analiz genel olarak değerlendirildiğinde, beklentilere uyumlu şekilde NEET verilerinde mekansal bağımlılık olduğuna ve bu bağımlılığın da modeldeki hata terimleri arasında gerçekleştiğine ulaşılmıştır.

Türkiye'de yaşanan nüfusun artmasıyla birlikte genç nüfus daha önemli bir hâl almaktadır. Genç nüfusun ekonomik ve sosyal hayatta dahil edilmesi için çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Gençlerin işgücüne ve eğitime katılmasının desteklenmesi, eğitimden işe geçişin kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi için politika önerileri uygulanmalıdır.

Türkiye'deki NEET oranlarına bakıldığında kadınların daha dezavantajlı oldukları görülmektedir, bu nedenle NEET oranlarının azaltılmasında kadınların öncelikli grup olarak belirlenmesi gerekmekte ve kadınların eğitim ve öğretime katılmasının önünde bulunan engellerin kaldırılması, kadınların eğitimden çalışma hayatına geçişinin kolaylaştırılması için ayrı politika önerileri gerekmektedir. Ayrıca kadınların NEET olmasında önemli olan aile ve çocuk bakımı konusunda da önemler alınmalıdır.

Türkiye'nin her bölgesinde farklı nedenlerden kaynaklı gençlerin NEET oldukları düşünülmektedir. Bu nedenler detaylı olarak incelenmeli ve tespit edilen sebeplere yönelik kesin adımlar atılması için Türkiye'nin Düzey-2 seviyesinde aynı kümede yer alan bölgelerinde benzer politikalar uygulanmalı, incelemelerin bölgesel düzeyde yapılarak NEET konusu detaylı olarak incelenmeli ve tespit edilen sebeplere yönelik kesin adımlar atılabilmesi için bölgesel düzeyde sosyal ve ekonomik politikalar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Allen, M. (2014). Local Action on Health Inequalities: Reducing The Number Of Young People Not In Employment, Education Or Raining (NEET). London: Institute of Health Equity.
- Anselin, L. (1988). Spatial Econometrics: Methods and Models, Germany: Springer Science & Business Media.

- Anselin, L. (2001). Spatial Econometrics. In B. H. Baltagi(Ed.), *A Companion to Theoretical Econometrics* (pp.310-330). Blackwell Publishing Ltd.
- Anselin, L. and Getis, A. (1992). Spatial Statistical Analysis and Geographic Information Systems. *The Annals of Regional Science*, 26(1), 19-33.
- Anselin, L. and Hudak S. (1992). Spatial Econometrics in Practice: A Review of Software Options. *Regional Science and Urban Economics*, 22(3), 509-536.
- Anselin, L., Bera A. K., Florax R and. Yoon M. J. (1996). Simple Diagnostic Test for Spatial Dependence. *Regional Science and Urban Economics*, 26(1), 77-104.
- Anselin, L., Gallo J. L. and Jayet H. (2008). Spatial Panel Econometrics. In L. Mátyás, P. Sevestre(Ed.), *In The Econometrics of Panel Data* (pp.625-660). Berlin, Springer.
- Carcillo, S. Fernández R. And Königs S. (2015), NEET Youth in the Aftermath of the Crisis: Challenges and Policies, OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 164, Retrieved 16 November 2021 from <https://ssrn.com/abstract=2573655> .
- Elhorst, J. P. (2003). Specification and Estimation of Spatial Panel Data Models. *International Regional Science Review*, 26(3), 244-268.
- Elhorst, J. P. (2010). Applied Spatial Econometrics: Raising the Bar. *Spatial Economic Analysis*, 5(1), 9-28.
- Elhorst, J. P. (2014). "Spatial Panel Models." In M. M. Fischer and P. Nijkamp(Ed.), *Handbook Of Regional Science* (pp.1637-1652), Berlin: Springer.
- Elhorst, J. P. (2017). Spatial Panel Data Analysis. In S. Shekhar, H. Xiong and X. Zhou (Ed.), *Encyclopedia of GIS* (pp. 2050-2058). Switzerland: Springer International Publishing.
- European Commission. (2011). Youth Neither in Employment Nor Education And Training (NEET) Presentation of Data For The 27 Member States. EMCO Contribution.
- Fischer, M. M. and Wang J. (2011). *Spatial Data Analysis: Models, Methods and Techniques*, Vienna: Springer Science & Business Media.
- Gibbons, S. and Overman H. G. (2012). Mostly Pointless Spatial Econometrics?, *Journal of Regional Science*, 52(2), 172–191.
- Gürüş, S. ve Çağlayan T. (2018). Mekansal Yapı İktisadi Büyüme Etkileri Mi : OECD Ülkeleri Örneği. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(19), 277-290.
- Hill, J. (2003). *Young People Not in Education, Training, or Employment: Key Indicators*. New Zealand: Ministry of Social Development.
- Katy, S., Akister J. and Burch S. (2015). Who Are The Young People Who Are Not In Education, Employment Or Training? An Application Of The Risk Factors To A Rural Area In The UK. *International Social Work*, 58(4), 508-520.
- Kelejian, H. H. and Prucha I. R (2001). On The Asymptotic Distribution Of The Moran I Test Statistic With Applications. *Journal of Econometrics*, 104, 219–257.
- Kılıç, Y. (2014). Türkiye’de Ne Eğitimde Ne İstihdamda Ne de Yetiştirmede (NEİY) Yer Alan Gençler. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 39 (175), 121-135.
- LeSage, J. P. (1999). *The Theory and Practice of Spatial Econometrics*. Ohio: University of Toledo.
- LeSage, J. P. and Pace R. K. (2014). Interpreting Spatial Econometric Model. In M.M. Fischer and P. Nijkamp (Ed), *Handbook of Regional Science* (pp. 1535-1552). Berlin: Springer.
- Mascherini, M. (2019) Origins And Future Of The Concept Of NEETS In The European Policy Agenda. In O'Reilly, J., Leschke, J., Ortlieb, R., Seeleib-Kaiser, M., and Villa, P. (Eds.), *Youth Labor in Transition: Inequalities, Mobility, and Policies in Europe* (pp. 503- 529). USA: Oxford University Press
- Mascherini, M., Salvatore L., Meierkord A. and Jungblut J. M. (2012). NEETs: Young People Not in Employment, Education Or Training: Characteristics, Costs And Policy Responses in Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Nam, J. (2011). Not in Education, Employment, or Training (NEET) in Korea: Status and Trends. e-Labor News No. 111:1-10. Retrieved 17 November 2021 from <https://www.kli.re.kr/downloadBbsFile.do?atchmnfNo=9921> .
- Oden, N. (1995). Adjusting Moran's I for Population Density. *Statistics in Medicine*, 14(1), 17-26.
- Pitkänen, J., Remes H., Moustgaard H. and Martikainen, P. (2021). Parental Socioeconomic Resources And Adverse Childhood Experiences As Predictors Of Not In Education, Employment, Or Training: A Finnish Register-Based Longitudinal Study. *Journal Of Youth Studies*, 24 (1), 1-18.
- Social Exclusion Unit (1999), *Bridging The Gap: New Opportunities For 16–18 Year-Olds Not In Education, Employment Or Training*, London.

- Vega, S. H. and Elhorst. J. P. (2013). On Spatial Econometric Models, Spillover Effects, And W. In 53rd ERSA Congress (pp.1-28). Palermo, Italy:
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2022). Mekansal Ekonometri Stata Uygulamalı. İstanbul: BetaYayıncılık.
- Yüji, G. (2007). Jobless Youths and the NEET Problem in Japan. *Social Science Japan Journal*,10 (1), 23-40.
- Zeren, F. (2010). Mekansal Etkileşim Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*,12, 18-39.

Gönderiliş Tarihi: 14/09/2022
Kabul Tarihi: 01/12/2022
ORCID 0000-0001-8790-9505
ORCID 0000-0001-7581-7590

A PANEL COINTEGRATION TEST WITH A FOURIER FUNCTION ON ECONOMIC POLICY UNCERTAINTY INDEX AND UNEMPLOYMENT RATES IN G-7 COUNTRIES¹

Cihan USTA²
Türker ŞİMŞEK³

ABSTRACT

Uncertainty is a phenomenon that can be seen in almost every area of daily life. Decision units in the economy cannot predict the consequences of their decisions in case of increased uncertainty. Uncertainty situations that can be seen in economic life may cause an economic shock and unexpected consequences of this shock. Epidemics, wars and sanctions applied after or during the war in the globalizing world cause economic and political uncertainties. Decisions taken under uncertainty lead economic agents to act more cautiously, as future situations cannot be foreseen. These cautious behaviors cause problems in employment related to production and consumption, in other words, unemployment, decrease the incomes of the households and thus decrease the investment-savings ratios. Therefore, examining the effects of uncertainties on economic indicators is important in terms of ensuring efficiency and productivity in the market. The aim of this study is to test the existence of the long-term relationship between the economic policy uncertainty index and unemployment rate with quarterly data covering the 1996-2022 period for the G-7 countries. For this purpose, the panel fourier cointegration test, which is a new generation test that takes into account nonlinear structural breaks and cross-section dependency, was applied. As a result of the analysis, a long-term relationship was determined between the economic policy uncertainty index and the unemployment rate in each of the G-7 countries. Therefore, it is important for the unemployment rate not to experience uncertainty in economic policies.

Keywords: Uncertainty, Covid-19, Pandemic, Unemployment

Jel Code: C50,D80,J64

G-7 ÜLKELERİNDE EKONOMİ POLİTİKA BELİRSİZLİĞİ İNDEKSİ VE İŞSİZLİK ORANI ÜZERİNE FOURIER FONKSİYONLU BİR PANEL EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ

ÖZ

Belirsizlik, günlük hayatın hemen her alanında görülebilen bir olgudur. Ekonomideki karar birimleri, belirsizliğin artması durumunda kararlarının sonuçlarını tahmin edemezler. Ekonomik hayatta görülebilecek belirsizlik durumları, ortaya çıkabilecek bir ekonomik şoka ve bu şokun beklenmeyen sonuçlarına neden olabilir. Küreselleşen Dünya'da gerçekleşen salgınlar, savaşlar ve savaş sonrasında veya esnasında uygulanan yaptırımlar ekonomik ve siyasi belirsizliklere sebep olmaktadır. Belirsizlik altında alınan kararlar, gelecekteki oluşacak durumlar öngörülemediği için ekonomik ajanları daha temkinli hareket etmeye yönlendirmektedir. Bu temkinli davranışlar, üretim ve tüketimi ilgilendiren istihdam konusunda sorunlara başka bir ifadeyle işsizlik problemine yol açmakta, hanehalklarının gelirlerinin azalmasına ve dolayısıyla yatırım-tasarruf oranlarının düşmesine sebebiyet vermektedir. Bu yüzden belirsizliklerin ekonomi göstergeler üzerindeki etkisinin incelenmesi piyasada etkinliğin ve verimliliğin sağlanması açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı da G-7 ülkeleri için 1996-2022 dönemini kapsayan çeyreklik verilerle ekonomi politika belirsizliği indeksi ve işsizlik oranı arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığının sınanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda doğrusal olmayan, yapısal kırılmaları ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan yeni nesil bir test olan panel fourier eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda G-7 ülkelerinin her birinde ekonomi politika belirsizliği indeksi ve işsizlik oranı arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Bu yüzden iktisat politikalarında belirsizliğin yaşanılmaması işsizlik oranı için de önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belirsizlik, Covid-19, Pandemi, İşsizlik

Jel Kodu: C50,D80,J64

¹ Bu makale, Cihan USTA tarafından Doç. Dr. Türker ŞİMŞEK danışmanlığında hazırlanan doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, cihnusta@gmail.com.

³ Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, turker.simsek@gop.edu.tr.

INTRODUCTION

In the economic sense, uncertainty is expressed as a deviation in a perfectly working reasoning mechanism or a factor that breaks the rings in the cause-effect relationship (Alada, 2000: 47). Although the uncertainty factor was not taken into account in the economy at first, its existence was accepted and included in economic analysis in the following periods. It is stated that the reason why uncertainty is ignored is that decision units with full information, good foresight and rational behavior are based on the fact that the deviations in the markets will disappear in the long run. However, in a society with a large number of variables and a complex structure, an unpredictable effect may occur due to any variable. For this reason, these behaviors of individuals or decision units do not have a real life counterpart (Yalcinkaya, 2004: 5). When the history of economics is examined, the issue of uncertainty has been discussed by economic thinkers from many aspects.

The subject of uncertainty has been dealt with in many ways by economic thinkers when the history of economics is examined. Richard Cantillon stated that the uncertainty is that the profits of the traders who try to sell the products they buy from the farmers in the cities are uncertain due to the fluctuations in the prices (Alada, 1988: 184-185). On the other hand, Condillac stated that the decisions of countries in foreign trade may change and in this case, business people may encounter instability and uncertain situations in their commercial activities (Condillac, 1798: 310-316). Such approaches became more prominent in the economics literature in the following centuries and were included in the models.

In the first part of the study, the economic approaches of uncertainty that may arise in the economic process are discussed, and in the second part, a brief literature review on uncertainty and unemployment is made. Finally, in the third part, econometric analysis and its results are explained and the study is concluded with the conclusion part.

1. ECONOMIC APPROACHES TO UNCERTAINTY

Uncertainty in the field of economy, including the current developments, has not yet been fully clarified. The reason for this situation is both the inability to compress the subject of uncertainty in economic thought, which is considered abstractly, and the inability to achieve a common consensus as a result of the approaches put forward in the field of uncertainty. When the concept of uncertainty in the economy is examined, four main approaches are encountered. These approaches can be listed as follows:

- a) In this approach, also referred to as Keynesian uncertainty, put forward by Keynes, uncertainty corresponds to a probability that cannot be calculated in a quantitative sense. Expressing that there is no knowledge based on probability, Keynes states that probability is equal to the design and expectation in the minds of individuals and has a separate place from the concept of uncertainty.
- b) Another economist who deals with uncertainty in economics is Knight. He divided this concept into two as calculated and uncomputable uncertainty. It refers to the calculated uncertainty as risk, and to the uncalculated uncertainty as the situation in which probability or coincidence cannot be applied.
- c) The approach led by M. Friedman and L. J. Savage is based on the Expected Utility Maximization assumption. It has been stated that uncertainty is a concept based on quantifiable probability calculations. Probability is not seen as a tool for acquiring knowledge that other societies have, but as an equal design and expectation in the minds of individuals.
- d) This approach, which adopts the Rational Expectations Theory led by John F. Muth and Robert E. Lucas, expresses the uncertainty equal to the probability value that can be calculated quantitatively. This approach sees the concept of probability as a tool used to obtain information or new information owned by other societies outside the society they live in (Lawson, 1988: 47-49).

Table 1: Economic Approaches to Uncertainty

	The existence of science or belief is probability	The existence of external reality is probability
Uncertainty equal to the probability value that can be calculated quantitatively	Economists defending the expected utility theory (as M. Friedman, L. J. Savage)	Economists defending the Rational Expectation theory (as John F. Muth, Robert E. Lucas)
Uncertainty equal to probability value that cannot be calculated quantitatively	J. M. Keynes	F. H. Knight

Source: Lawson, 1988: 48.

Table 1 shows the economic approaches to uncertainty. While the economists advocating the Expected Utility and Rational Utility Theories in Table 1 accept uncertainty as an external factor; Economists such as J. M. Keynes and F. H. Knight accept uncertainty as an internal factor. The reason why these approaches are divided into four main headings is stated as the lack of consensus on the assumptions made about the concept of probability (Lawson, 1988: 49).

The approaches of Muth-Lucas and Friedman-Savage, which are explained in the field of uncertainty, take their place in the literature as the most popular and researched approaches. The reasons for the interest in these approaches are stated as being in harmony with the calculations made during the efficient evaluation of the available resources and not being in conflict with the estimation methods in econometric analysis. The concept of uncertainty drawn to computable probability levels is based on an ergodic basis. The ergodic approach is defined as making inferences about future events based on current and past statistical data. Decision units shape their future expectations with the averages of the statistically generated data by estimating certain margins of error based on the universe with this structure (Alada, 2000: 12).

Today, many indices have been developed to measure uncertainty in different fields. Examples of these indices are World Uncertainty Index (WUI), World Trade Uncertainty Index (WTUI), World Pandemic Uncertainty Index (WPUI), Geopolitical Risk Index (GRI), Climate Policy Uncertainty Index (CPUI) and Economic Policy Uncertainty Index (EPU). Economic policy uncertainty, which is among these indices, has been shown as the basis of uncertainty in the economy in recent years and has been the subject of many studies.

The Covid-19 pandemic, the Russia-Ukraine war and the policies implemented after it, the tensions between the United States and Russia, and the embargoes applied during this period have increased the economic and political uncertainty globally. In recent years, situations such as the technological developments and globalization that have taken place in the world and the increase in polarization between countries, unexpected epidemics in the field of health and the increase in the public expenditures of the countries increase the economic and political uncertainty. Increasing uncertainty can affect the policy decisions of countries in economic terms. This increasing political uncertainty causes many macroeconomic indicators to be affected.

Policy uncertainty in national economies may cause investments to be negatively affected by the increase in credit risk premiums and borrowing costs. This situation, which causes a decrease in production and therefore an increase in unemployment, causes positive expectations in the economy to be replaced by negative expectations. Therefore, it turns out that economic policy uncertainty (EPU) has an effect on unemployment (Caggaiano et al. 2014: 78-91). The increase in the unemployment rate directly affects the consumption habits of individuals. The uncertainty of the future income of individuals may cause them not to prefer or postpone products other than essential goods. It can also increase its savings as a precautionary measure. As a result, the decrease in the production and profits

of the firms may cause a decrease in the income of the individuals, decrease in the consumption expenditures, and thus negatively affect the economic growth (Bernanke, 1983; Bloom, 2009).

2. LITERATURE REVIEW

Guglielminetti (2013) examined how uncertainties (three uncertainty indices, including the EPU index) affect the hiring and investment decisions of firms, both theoretically and empirically with SVAR analysis. As a result of the study, it is argued that the presence of uncertainty in the periods when companies will recruit and invest makes companies more cautious.

Caggiano et al. (2017) examined the effect of the EPU index on unemployment during recession and growth periods in the United States (USA) after the Second World War, using smooth transition VAR modeling. They concluded that the contribution of EPU shocks to unemployment volatility at business cycle frequencies is significantly greater during recessions.

Fontaine et al. (2018) examined how a change in China's EPU affected European Countries, USA, Japan, South Korea, Russia and Brazil. They concluded that the increase in China's EPU or at the time of crisis caused a decrease in trade, an increase in unemployment in other countries in the study except South Korea.

Al-Thaqeb et al. (2020) reviewed the literature on the negative effects of the economic policy uncertainty index (EPU) on individuals, businesses, governments and economies at local and international levels. As a result of the study, they revealed that the increase in the EPU index affects the economy negatively, delays financial decisions during periods of uncertainty, and in this case causes lower consumption, investment and more unemployment.

Caggiano et al. (2020) estimated how the changes in the US EPU affected Canada's unemployment rates by non-linear VAR analysis. As a result of the study, it has been concluded that the increase in uncertainty that may be experienced in the USA due to commercial interactions between the two states, Canada feeds the uncertainty that may be experienced and an increase in the US EPU is among the driving forces of Canadian unemployment.

Polat (2020) aimed to measure the effect of economic and political uncertainty on youth unemployment in Greece between 1998 and 2019 with 10 different uncertainty indices. According to the results of the study, it is stated that the increase in youth unemployment is caused by economic and political uncertainty.

3. ECONOMETRIC METHODOLOGY AND DATA

One of the first studies suggesting that structural breaks should be taken into account in both unit root tests and cointegration and causality tests is Perron (1989). In this study, it is emphasized that the probability of rejection of the null hypothesis is low in tests where structural breaks are not taken into account. Therefore, panel techniques that allow multiple structural changes by incorporating a Fourier function were used in this study.

Second-generation unit root tests, which take into account cross-sectional dependence, may yield unreliable results in the presence of structural breaks. Lee, Wu, and Yang (2016) tried to catch their cards by including single-frequency Fourier clusters in the search multi-factor error structure model by Pesaran (2007). Enders and Lee (2012) state that the Fourier form approach increases the power of the test.

The model used for the Fourier CIPS panel unit root test is shown in equation (1).

$$\Delta y_{i,t} = c_{i,0} + c_{i,1} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + c_{i,2} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + c'_{i,3} \bar{z}_{t-1} + c'_{i,4} \Delta \bar{z} + \sum_{j=1}^p c'_{i,5} \bar{z}_{t-j} + \sum_{j=1}^p c'_{i,6} y_{i,t-j} + c_{i,7} y_{i,t-1} + e_{it} \quad (1)$$

While π shows the number of pi, the parameters t and T show the trend term and sample size. The k parameter represents the number of frequencies in the Fourier functions. To determine the optimal values of k , the value that gives the minimum residual sum of squares is chosen. $c_{i,1}$ and $c_{i,2}$ measure

the amplitude and displacement of the Fourier component, while x represents the vector of the common factors.

Lee, Wu and Yang (2016) developed a version of the Im, Pesaran, and Shin (2003) test with breaks and cross-section dependence augmented as in equation (2). Critical values for testing the null hypothesis Lee et al. (2016) are shown in their work.

$$BCIPS(N,T) = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_i(N,T) \tag{2}$$

There are few panel cointegration tests that capture structural breaks using dummy variables in panel data analysis. In addition, Olayeni, Tiwari, and Wohar (2020) tried to capture structural breaks with trigonometric ranges instead of dummy variables. Olayeni, Tiwari, and Wohar (2020) propose a Fourier panel cointegration test that takes into account both cross-section dependence and soft changes. In the first stage of the test, equation (3) is estimated.

$$\tilde{v}_{i,t} = \hat{v}_{i,t} - \hat{\alpha}_i - \hat{\omega}_i \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) - \hat{\phi}_i \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \tag{3}$$

Required critical values are obtained by bootstrapping simulations and the null hypothesis of no cointegration is tested with the model in equation (4).

$$\tilde{v}_{i,t} = \rho_i \tilde{v}_{i,t-1} + \varepsilon_{i,t} \tag{4}$$

Quarterly data for the period 1996-2022 were used to investigate the existence of a long-term relationship between economic policy uncertainty and unemployment rate in The Group of Seven (G7 Countries- Canada, France, Germany, Italy, Japan, United Kingdom, United States). Unemployment rate data were obtained from the Thomson datastream database, and economic policy uncertainty data are obtained from the website www.policyuncertainty.com. Descriptive statistics for the variables included in the analysis are given in Table 2.

Table 2: Descriptive Statistics

Series	Mean	Median	Max.	Min.	Std.Dev.	Skewness	Kurtosis	Jarque-Bera	Probability
u_can	7.327	7.133	12.866	5.566	1.142	1.448	7.164	112.604	0.000
u_fra	9.470	9.170	12.500	7.130	1.353	0.756	2.935	10.043	0.006
u_ger	6.782	7.170	11.200	2.900	2.560	-0.033	1.572	8.936	0.011
u_ita	9.680	9.770	12.900	6.000	1.825	-0.140	1.964	5.042	0.080
u_jap	15.933	15.470	26.370	7.970	5.165	0.321	2.092	5.408	0.066
u_uk	5.792	5.300	8.400	3.800	1.348	0.521	2.034	8.838	0.012
u_usa	5.793	5.310	14.700	3.500	1.937	1.595	6.219	89.913	0.000
epu_can	156.147	122.817	551.530	0.000	103.814	1.109	3.995	25.870	0.000
epu_fra	512.499	487.767	1363.956	60.114	296.267	0.419	2.305	5.191	0.074

epu_ger	427.418	354.921	1297.734	2.700	223.785	1.375	5.201	54.332	0.000
epu_ita	331.041	310.058	610.505	0.300	106.461	0.360	3.397	2.962	0.227
epu_jap	313.389	301.627	717.552	0.224	1117.559	0.676	3.979	12.201	0.002
epu_uk	560.902	453.263	1979.455	23.980	430.938	1.194	3.797	27.751	0.000
epu_usa	113.697	103.748	247.294	0.000	45.213	0.778	3.492	11.657	0.002

The first technique to be applied in panel data analysis is the test of whether there is a cross-section dependency in the panel. For this purpose, Breusch-Pagan LM, Pesaran LM and Bias-corrected LM tests were applied. Table 3 shows the cross-section dependence test results.

Tablo 3: Cross-Sectional Dependence Test

Tests	u	epu
Breusch-Pagan LM	1057.472 (0.000)	1044.592 (0.000)
Pesaran LM	106.724 (0.000)	105.366 (0.000)
Bias-corrected LM	106.675 (0.000)	105.318 (0.000)

According to the results of Breusch-Pagan LM, Pesaran LM and Bias-corrected LM tests, there is a cross-section dependence in the economic policy uncertainty index (epu) and unemployment rate (u) variables. The null hypothesis that there is no cross-sectional dependence is not accepted because the p probability values are less than 0.05.

Since there is a cross-sectional dependence between units, second generation unit root tests should be applied. Breaks And Cross-Sectional Dependence Augmented Version of The Im, Pesaran, And Shin (BCIPS) Test was used as the panel unit root test. The results of this test are given in Table 4.

Table 4: Breaks And Cross-Sectional Dependence Augmented Version of The Im, Pesaran, And Shin (BCIPS) Test

Variable	Level		
	lag	Frequency	Test Statistics
u	4	2	-1.138
epu	2	2	-0.676

	First Differences		
Δu	4	2	-11.503 ***
Δepu	2	2	-10.218***

Note: *** indicates the significance at the 1% level.

According to the BCIPS panel unit root test results in Table 4, while the u and epu variables are not stationary at the level, they become stationary when the first degree difference is taken. Therefore, it is concluded that both series are I(1). Panel Fourier cointegration test can now be used to test the existence of a long-run relationship between the variables included in the analysis. Table 4 shows the results of the Fractional-Frequency-Flexible-Fourier-Form (FFFFF) cointegration test based on bootstrap.

Table 5: Bootstrap for the FFFFF-Cointegration Test with Nonlinearity

k	GLS				PP				
	Statistic	1%	5%	10%	Statistic	1%	5%	10%	
Individual Statistics									
CAN	1.9	-7.299	-3,102	- 1,844	-0,322	-8,522	-3,926	-2,83	-1,187
FRA	1.4	-9.971	-3,28	- 2,056	-0,207	-10,009	-4,195	-2,865	0.181
GER	1.3	-9.121	-3,139	- 1,758	-0,73	-9,04	-3,746	-2,648	-1,01
ITA	1.4	-9.906	-2,124	-1,2	1.349	-9,9	-2,907	-1,78	1.039
JAP	1.6	-3.574	-2,943	- 1,807	-0,394	-10,515	-3,722	-2,768	-0,341
UK	1.4	-7.098	-2,581	- 1,374	0.199	-7,126	-3,001	-2,288	0.564
USA	1.6	-8.951	-2,195	- 1,109	1.138	-9,374	-2,695	-1,724	0.440
Group Statistics									
Mean		-7,988	0.000			-9,212	0.000		
Max		-9,971	0.000			-10,515	0.000		
Median		-8,951	0.000			-9,374	0.000		

Table 5 shows the results of the Generalized Least Squares and Philips Perron panel unit root test. The statistical significance of group statistics shows that there is a long-term relationship between u and epu variables. Because statistical values are less than critical values. The sequential panel selection method (SPSM) was used to more clearly reveal that there is at least one cointegrating vector between the unemployment rate and the economic policy uncertainty index. This method separates cross sections into stationary and non-stationary sections. If the p values of the countries are less than 0.05, it indicates that there is cointegration. Table 6 shows SPSM Fourier cointegration test results.

Table 6: SPSM for the FFFFF-Cointegration Test with Nonlinearity.

Countries	UO Statistics	p value	Min. KSS	k
GER	-3,935	0.000	-7,171	1.300
CAN	-3,396	0.000	-6,76	0.100
USA	-2,723	0.000	-4,849	1.900
ITA	-2,192	0.000	-3,323	1.300
UK	-1,815	0.000	-2,237	1.400
JAP	-1,604	0.000	-1,997	1.700
FRA	-1,211	0.000	-1,211	1.400

Considering the bootstrap p values of the countries in Table 5, the null hypothesis of no cointegration is not accepted. In other words, there is a long-term relationship between unemployment rate and economic policy uncertainty index for the G-7 countries included in the analysis.

CONCLUSION

This article aims to determine whether the unemployment rate in the G-7 countries moves together in the long run in the face of an unexpected change in the level of economic policy uncertainty. For this purpose, the panel fourier cointegration test, which is a new generation test that takes into account nonlinear, structural breaks and cross-section dependence, was applied with quarterly data covering the period 1996-2022. As a result of the analysis, a long-term relationship was determined between the economic policy uncertainty index and the unemployment rate in each of the G-7 countries. This shows that there may be a significant relationship between economic policy uncertainty and unemployment, and that uncertainty is an important factor in the policies to be followed against unemployment.

REFERENCES

- Alada, A. D. (2000). *Economic Philosophy and Uncertainty*. Istanbul: Context Publications.
- Alada, A. D. (1988). İktisatta Belirsizlik Anlayışı Üzerine Notlar. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 184-185.
- Al-Thaqeb, S. A., Algharabali, B. G. and Alabdulghafour, K. T. (2020). The Pandemic and Economic Policy Uncertainty. *International Journal of Finance & Economics*.
- Bernanke, B. S. (1983). Irreversibility, Uncertainty, and Cyclical Investment. *The Quarterly Journal of Economics*, 98(1), 85-106.
- Bloom, N. (2009). The Impact of Uncertainty Shocks. *Econometrica*, 77(3), 623-685.

- Caggiano, G., Castelnuovo, E., and Groshenny, N. (2014). Uncertainty Shocks and Unemployment Dynamics in US Recessions. *Journal of Monetary Economics*, 67, 78-92.
- Caggiano, G., Castelnuovo, E., and Figueres, J. M. (2017). Economic Policy Uncertainty and Unemployment in the United States: A Nonlinear Approach. *Economics Letters*, 151, 31-34.
- Caggiano, G., Castelnuovo, E., and Figueres, J. M. (2020). Economic Policy Uncertainty Spillovers in Booms and Busts. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 82(1), 125-155.
- Condillac, A. (1798). *Le Commerce Et Le Gouvernement*. Paris: C. Honel, an vi.
- Enders, W. and Lee, J. (2012). The flexible Fourier form and Dickey–Fuller Type Unit Root Tests, *Economics Letters*, Vol. 117, pp. 196-199.
- Fontaine, I., Razafindravaosolonirina, J., and Didier, L. (2018). Chinese Policy Uncertainty Shocks and The World Macroeconomy: Evidence from STVAR. *China Economic Review*, 51, 1-19.
- Guglielminetti, E. (2013). The Effects of Uncertainty Shocks on the Labor Market: A Search Approach. <http://econ.sciences-po.fr/sites/default/files/Elisa.pdf>.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.
- Lawson, T. (1988). Probability And Uncertainty In Economic Analysis. *Journal Of Post Keynesian Economics*, 6(1), 38-65.
- Lee, C., Wu, J. L., veYang, L. (2016). A Simple Panel Unit-Root Test With Smooth Breaks in the Presence of a Multi factor Error Structure. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 78(3), 365–393.
- Olayeni, O. R., Tiwari, A. K., & Wohar, M. E. (2020). Global Economic Activity, Crude Oil Price and Production, Stock Market Behaviour and the Nigeria-US Exchange Rate. *Energy Economics*, 92, 104938.
- Perron, P. (1989). The Great Crash, The Oil Price Shock, and The Unit Root Hypothesis. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1361-1401.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265–312.
- Polat, M. A. (2020). The Effects of Economic and Political Uncertainties on Youth Unemployment in Greece: An Empirical Analysis. *Journal of Management and Economics Research*, 18(2), 128-148.
- Yalçınkaya, T. (2004). The Perception of Risk and Uncertainty to Economic Behaviors. *Mugla University FEAS Discussion Papers* (p. 5-10). Mugla: Mugla University.

Gönderiliş Tarihi: 23/11/2022
Kabul Tarihi: 12/12/2022
ORCID 0000-0002-7215-1073

İKİ DARBE ARASINDA BEŞİNCİ CUMHURİYET: FRANSIZ SİYASAL KÜLTÜRÜ VE DE GAULLE'ÜN SENTEZİ

Halil KANADIKIRIK¹

ÖZ

Fransa, 1958'deki anayasa referandumunu ile bugüne kadar varlığını sürdüren ve yarı-başkanlık sistemi olarak da ifade edilen Beşinci Cumhuriyet rejimine geçiş yapmıştır. Yürütmeyi yasama karşısında güçlendiren söz konusu sistem değişikliği, Cezayirlilerin bağımsızlık taleplerine şiddetle karşılık veren Fransız silahlı kuvvetlerinin darbe girişimlerinin neticesinde gerçekleşmiştir. Ancak bu olay, 1789 Fransız Devrimi'nden itibaren devam etmekte olan ve yürütmenin niteliğine ilişkin Fransız siyasal hayatının ana çatışma konusunu teşkil eden daha derin bir bağlama sahiptir. Bu makalede söz konusu siyasal gelişmenin tarihsel düşünce temelinde analiz edilmesi hedeflenmektedir. Bu amaçla ilk olarak Cezayir krizi, askerî darbe girişimleri ve Charles de Gaulle'ün devlet başkanını doğrudan halka seçtirerek yürütmeyi güçlendirme projesi bir metin (text) olarak ele alınmıştır. Devamında Fransız Devrimi'nden itibaren yukarıda değinilen ana çatışmanın tarihsel bağlamı (context), kavramsal ve kuramsal çerçeve sunularak tartışılmıştır. Son bölümde ise de Gaulle'ün bu ikisi arasında kurduğu ilişki neticesinde geliştirdiği tarihsel ve siyasal yorum açıklanmıştır. Böylece bir siyasal rejimin radikal bir şekilde dönüştürülmesine dair olayın, tarihsel bağlam ve liderlik arasında bir köprü kurularak anlaşılması ve açıklanması ile bir sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beşinci Cumhuriyet, Darbe, de Gaulle, Fransa, Yarı-Başkanlık

Jel Kodu: N43-N44-P1

THE FIFTH REPUBLIC BETWEEN TWO COUPS: THE FRENCH POLITICAL CULTURE AND DE GAULLE'S SYNTHESIS

ABSTRACT

With the constitutional referendum in 1958, France transitioned to the Fifth Republic regime, which is also referred to as the semi-presidential system and has survived to this day. This system change, which strengthened the executive against the legislature, was the result of the coup attempts of the French armed forces, which responded to the Algerians' demands for independence with violence. However, this event has a deeper context, which has been continuing since the French Revolution of 1789 and has been the main conflict of French political life regarding the nature of the executive. In this article, it is aimed to analyze this political development on the basis of historical thought. For this purpose, the Algerian crisis, military coup attempts and Charles de Gaulle's project to strengthen the executive through the direct election of the president by the people were discussed as a text. Afterwards, the historical context of the above-mentioned main conflict since the French Revolution is discussed by presenting a conceptual and theoretical framework. In the last part, the historical and political interpretation that de Gaulle developed as a result of the relationship he established between these two is explained. Thus, a conclusion is reached by understanding and explaining the event of a radical transformation of a political regime by establishing a bridge between the historical context and the leadership.

Keywords: Coup, de Gaulle, Fifth Republic, France, Semi-Presidential

Jel Codes: N43-N44-P1

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tarsus Üniversitesi, Siyaset Bölümü ve Kamu Yönetimi, halilkanadikirik@tarsus.edu.tr

1. GİRİŞ²

Cezayir sorunu yakın Fransa tarihi açısından salt dekolonizasyon süreci ile ilgili bir krizi tetiklememiştir. Aslında, 1789 Fransız İhtilâli'nden beri süregelen Fransız kamusal hayatının ana çatışmasının son dönem taraflarının, iki hükümet darbesi (*coup d'état*) arasında son defa karşı karşıya geldikleri çok daha uzun soluklu bir siyasal krizin bir sistem değişikliği ile aşılmasının da yolunu açmıştır. Söz konusu çatışma, bir tarafta devletin ve ulusun yüce çıkarlarının ancak bir kraliyet şemsiyesi altında siyaset yapılarak savunulabileceğini ileri süren monarşistler ile her türlü Ancien Régime sembolünü şiddetle reddeden, farklı siyasî kanatlardan cumhuriyetçiler arasındaki derin uzlaşmazlığın eseri olmuştur. 1958'den beri devam etmekte olan Fransa'nın Beşinci Cumhuriyeti, kurucu babası Charles de Gaulle'ün söz konusu tarihsel bunalımı bir senteze ulaştırarak çözme projesidir. Cezayirlilerin bağımsızlık talepleri ve Fransız ordu mensuplarının buna karşı şiddetli tepkileri, söz konusu çatışmanın sebep olduğu siyasal istikrarsızlığı daha da içinden çıkılmaz hâle getirmiştir. Dördüncü Cumhuriyet'in (1946-58) Cezayir'i gözden çıkardığına inanan subaylar Cezayir'de Mayıs 1958'de bir kalkışma başlatmış ve Fransız Cezayiri'ni savunacağına inandıkları, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Nazi işgaline ve Vichy hükümetine karşı gelerek ulusal direnişin (*La Résistance*) lideri hâline gelmiş olan “General” de Gaulle'ün devlet başkanlığına getirilmesini istemişlerdir. Dördüncü Cumhuriyet'in bitmek bilmez siyasal bunalımlarından bıkan neredeyse her kanattan siyasetçinin de General'i desteklemesiyle Fransa'da Charles de Gaulle dönemi başlamıştır. Ancak de Gaulle'ün tarih ve siyaset okuması onu ve Fransa'yı gerek subayların gerek klasik siyasal hiziplerin hiç ummadıkları bir pozisyona taşımıştır. De Gaulle'ün Fransa'yı istikrara kavuşturma önerisi olarak yarı başkanlık sistemi esasına dayanan Beşinci Cumhuriyet, birkaç referandumda inşa edilmiş ve bugüne kadar varlığını sürdürmüştür. General'in Cezayir konusundaki tutumundan dolayı hayal kırıklığına uğrayan subayların 1961'deki darbe girişimleri ise siyasal lider, hükümet, neredeyse tüm siyasal partiler ve sendikaların örgütlediği popüler direnişin neticesinde bastırılmıştır. Bunun sonucu olarak yarı başkanlık sisteminin son tuğlası da Beşinci Cumhuriyet binasına eklenmiş ve 1962 referandumu ile cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir.

Bu makalede söz konusu siyasal gelişmenin tarihsel düşünce temelinde analiz edilmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle Cezayir sorunu ve askerî darbe girişimleri arasında kurulan yeni sistem burada bir metin (*text*) olarak ele alınacak ve Fransız Devrimi'nden itibaren tarihsel bağlamı (*context*) ile ilişkisi kurulacaktır. Böylelikle de Gaulle'ün Fransız Beşinci Cumhuriyeti'ni kurarak siyasal kültüre ulaşmaya çalıştığı sentezin izah edilmesi mümkün olacaktır.

2. DARBELER VE BEŞİNCİ CUMHURİYET

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası politikanın odağında Soğuk Savaş yer alırken modern kolonyalizmin (sömürgecilik) de yerini dekolonizasyon (sömürgeleştirme) süreci almıştır. Artık başta Britanya olmak üzere büyük sömürge imparatorlukları, giderek ağırlaşan maliyetleri nedeniyle sömürgelerine belirli şartlar dâhilinde bağımsızlık vermeye başlamışlardır. 1947'de Britanya, modern tarihi boyunca jeopolitik açıdan üzerinde en çok hassasiyet gösterdiği Hindistan'ın bağımsızlığını kabul etmiştir. Belçika da 1960'da Kongo'nun bağımsızlığını tanımıştır. Ancak Fransa'da devletin bir kesimi, özellikle ordu, bu trende uyulmasına yönelik siyasal taleplere oldukça şiddetli tepkiler vermiştir. Fransız sömürgeciliğinin ağırlık merkezi, bu devletin Kuzey Batı Afrika'daki (Mağrip) ana üssü olan Cezayir olmuştur. Bu nedenle Cezayir'de başlayan bağımsızlık yanlısı hareketler Fransız iç politikasını dramatik biçimde dönüştürmeye matuf çatışmaları da açığa çıkarmıştır.

Cezayir sorunu, hemen İkinci Dünya Savaşı sona ererken başlamış ve bu tarihten itibaren Fransız idaresinin sistematik katliam ve işkenceleri neticesinde krizin insanî maliyeti artmıştır. Henüz 1945'te gerçekleşen Sétif ve Guelma katliamlarında Fransız ordu birlikleri tarafından öldürülen Cezayirlilerin sayısının 45.000 olduğu tahmin edilmektedir – ki Şubat 2005'te Fransa'nın Cezayir büyükelçisinin ağzından ilk resmî özür gelmiş, söz konusu katliam “mazur görülemez trajedi” olarak ifade edilmiştir (Allouche, 2017). Bundan sonra Cezayirlilerin bağımsızlık arzuları hızla örgütlü siyasal taleplere

² Bu makale yazarın daha önce Toplumsal Tarih dergisinde popüler bir tarih makalesi olarak kaleme aldığı metinden (bkz. Kanadıkırık, H. (2016). Fransa'da Son Darbe: General de Gaulle ve Halkın Direnişi, *Toplumsal Tarih*, 274, 62-69) yola çıkılarak ve olayın tarihsel bağlamı, kavramsal ve kuramsal çerçevesi geliştirilerek akademik metin formatında üretilmiştir.

dönüşmüş, ancak Fransız idaresinin bunlar üzerinde uyguladığı şiddetin dozu da aynı hızla artmıştır. Öyle ki söz konusu şiddet politikası, 1962’de ülke bağımsızlığına kavuşuncaya kadar yaklaşık bir buçuk milyon insanın hayatını kaybettiği bir soykırıma dönüşmüştür.

Cezayir’deki şiddet eylemleri, bağımsızlık yanlılarının politik örgütü olarak FLN’nin (*Front de Libération Nationale* / Ulusal Kurtuluş Cephesi) 1954’teki kuruluşundan sonra zirve noktasına doğru hızla tırmanmıştır. Fransız ordusunun bağımsızlık yanlılarına, özellikle sivil halka karşı yürüttüğü operasyonların neticesinde ise 1956’da FLN, askerî kanadı olan ALN’yi (*Armée de Libération Nationale* / Ulusal Kurtuluş Ordusu) kurarak, bu defa hem Fransız ordusuna hem de Cezayir’de mukim Fransızlara (*Pieds-Noirs* / “Kara Ayaklılar” olarak anılırlardı) yönelik yıldırma faaliyetlerine girişmiştir. Cezayirli bağımsızlık yanlılarının karşısında ise Fransız ordusu, özellikle de Birinci Hindîçin Savaşı (1946-54) boyunca kontrgerilla metotları üzerinde bir hayli uzmanlaşmış olan subayların başını çektiği bir eylem grubu bulunmuştur. Bilindiği gibi ABD’nin Vietnam Savaşı (İkinci Hindîçin Savaşı / 1955-75), Fransız ordularının, kendi sömürge yönetimlerine sahip oldukları bu bölgedeki söz konusu ilk savaşta başarısız olmaları ve burada yerli komünistlerin etkin hâle gelmesinden kaynaklanmıştı (Konuyla ilgili ABD Genel Kurmayı’nın ayrıntılı tarihi için bkz. United States Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff Joint History Office, 2004). Her ne kadar başarısız olsalar da söz konusu Fransız subayları bu tecrübe neticesinde konjonktüre uygun olarak anti-komünist doktriner yapılanmaya gitmişler ve giderek siyasallaşmışlardır. Başta General Raoul Salan olmak üzere Hindîçin’den döner dönmez Cezayir’e atanan bu subaylar, düşmanlarından öğrenip benimsedikleri Maocu gerilla taktiklerini ilk defa Kuzey Afrika’nın bu gergin ülkesinde uygulamaya başlamışlardır. Hatta propaganda temelli psikolojik harp kitalarını burada kurup eylemlere girişmişlerdir (Domenach, 1961: 187).

20. yüzyılın ortasında Fransız ordusu, kendisine verilen vatani koruma vazifesini çok daha geniş bir çerçevede yorumlama eğilimindedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı ve ardından gelen siyasal istikrarsızlık ortamında subaylar, hükümetlerden ziyade ulusa karşı sorumlu oldukları inancıyla hareket etmişlerdir. Bu ön kabul, onların resmî sınırlandırmaların dışına çıkabilmelerine meşruiyet kazandırmış ve ulus, kendisine yönelen tehditleri fark etmemiş olsa da onlar adına onları korumaları gerektiği fikrinden hareketle durumdan vazife çıkarmışlardır. Fransız Cezayiri’ni savunma hususunda basiretsiz davrandığına inandıkları Dördüncü Cumhuriyet hükümetlerini tehdit edecek örgütlenmelere girişebilmişler ve meşru hükümete Cezayir siyasetlerini belirlemede kendi sınırlarını dayatmışlardır (Menard, 1964). Onlara göre merkezî hükümetin Cezayir’e bağımsızlığını vermesi, cephe çatışmanın tam ortasında müstahkem bir mevkiin aniden terk edilmesi kadar büyük bir ihanet olacaktır (Domenach, 1961: 186-187). Nihayet 13 Mayıs 1958’de Cezayir’de konuşlanmış olan birlikler, liderleri arasında Raoul Salan, Jacques Massu ve Edmond Jouhaud’ın da bulunduğu (1961 darbesini gerçekleştirecek olan dört generalden üçü) bir grup generalin komutasında, Cezayir politikası konusunda hoşnutsuzluk duydukları Pierre Pflimlin hükümetinin düşürülmesi amacıyla Cezayir’deki Fransız idaresini ele aldıkları bir darbe gerçekleştirmişlerdir. Darbe, Fransız ana karasında büyük bir krize dönüşmüş ve krizin çözümü olarak, darbecilerin de talep ettiği üzere, yaklaşık on iki senedir askerlikten ve siyasetten emekli Charles de Gaulle’ün iktidara getirilmesi görülmüştür. Emekli direniş lideri bu göreve hazır olduğunu beyan ettiğinde ise bazı sol kanat siyasetçiler, kendisinin zamanla diktatör hâline gelebileceğine yönelik kaygılarını kamuoyuyla paylaşmışlardır. Bu şartlar altında de Gaulle, “Şu ana kadar temel kamusal hürriyetlere karşı bir girişimim olduğunu gördünüz mü?” diye sorar ve ekler: “Altmış sekiz yaşında diktatörlük kariyerine başlayacağımı mı düşünüyorsunuz?” Ayrıca, Fransa’da rejimin bu şekliyle devam ettirilmesi hâlinde, kendisi de dâhil olmak üzere hiçbir liyakat sahibinin ülkeyi kurtarma hususunda başarılı olamayacağını ifade eder (akt. Nester, 2014: 33). Neticede de Gaulle, ancak yeni anayasa taslağını oluşturana kadar ve kanun hükmünde kararnemelerle ülkeyi yönetecek geçici bir olağanüstü hükümet kurmasına olanak tanınmasıyla iktidarı ele almıştır (1 Haziran 1958).

Yeni anayasa çalışmaları tamamlanır tamamlanmaz, siyasal partilerin birçoğunun da kampanyaya “evet” oyu tarafına katılmalarıyla beraber referanduma gidilmiştir. 28 Eylül’deki referandumla yeni anayasa yüzde 79,25 oyla kabul edilmiştir. Söz konusu anayasanın özelliği, yaşamaya nazaran yürütmeye daha fazla kuvvet vermesi, yaşamayı meclis ve senato olarak ikiye ayırmak suretiyle gücünü kırması, milletvekilliği ile bakanlık arasındaki bağı koparması, hükümeti hem cumhurbaşkanına hem de meclise karşı sorumlu kılması ve hükümetin kararname çıkarma yetkisinin bütçeye kadar uzanması olmuştur (Özçer, 2007; Roskin, 2009: 133). Tüm bunlar, yani de Gaulle’ün Fransa için öngördüğü

hükümet modeli, onun güçlü devlet başkanlığı temelinde istikrarı yeniden tesis etme projesinin bir parçasıdır. Böylelikle partilerin seçimlerde aldığı oylar ile ulusal politikanın aksı değiştirilemeyecektir.

23 ve 30 Kasım'da gerçekleşen genel seçimlerde de Gaullécü Yeni Cumhuriyet Birliği (*Union Pour la Nouvelle République / UNR*) parlametoda ezici bir çoğunluğa kavuşmuş; 21 Aralık'taki cumhurbaşkanlığı seçiminde 80.000 kişilik seçmenler heyetinin (henüz cumhurbaşkanı doğrudan seçilmiyordu) yüzde 78,5'nin oyuyla de Gaulle Beşinci Cumhuriyet'in ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir (Price, 2020: 346-347). Bununla birlikte rejim, hâlen de Gaulle'ün hedeflerini karşılamaktan uzaktır. Zira halk tarafından doğrudan seçilmediğinden cumhurbaşkanı, bu avantaja sahip olan parlamentonun meşruiyetini haiz değildir. Söz konusu meşruiyete, 1962'deki yeni bir referandumla sahip olmuştur. Bunu ona sağlayan siyasal ortam ise yine Cezayir krizinin Fransa'yı tarihinin son askerî darbe girişimine taşımış olmasıdır.

Her ne kadar iktidarını Fransız Cezayiri'ni savunan sağcı subayların darbe girişimine borçluysa da de Gaulle, uluslararası siyasette dekolonizasyon sürecinin başladığını ve baskın hâle geldiğini gözlemlemiştir. Fransa'nın tarihî düşmanı ve dünyanın en büyük sömürge imparatorluğu olan Britanya bu konjonktürün öncülüğünü yapmış ve hızla sömürgelerine bağımsızlık vermeye başlamıştır. Belçika dahi biricik sömürgesinin, Kongo'nun bağımsızlığını tanımıştır. Hal böyleyken de Gaulle, isteksizce de olsa başta Cezayir olmak üzere sömürgeleri denetimli bir şekilde elden çıkarmaya yönelik politikasını uygulamaya koymuştur. Bunun ilk adımı olarak da İngiliz Commonwealth örneğinden yola çıkarak sömürgelerinin özdeşleşmelerini tanıyan, ancak onları ekonomik ve siyasî olarak Fransa'nın nüfuzu altında konumlandıran Fransız Topluluğu'nu (*Communauté française*) kurmuştur (Judt, 2009: 355). Dördüncü Cumhuriyet'in altı hükümetinin Cezayir krizi nedeniyle düştüğü, hatta rejimin de bu krizin tetiklediği bir askerî darbe ile yıkıldığı hesaba katıldığında söz konusu hamle bir Fransız devlet başkanı için yeterince cesur bir karardır (Cohen, 2003: 228). Cumhurbaşkanı, söz konusu kararın ardından Cezayir'deki ordu mensuplarında başlayan huzursuzluğa, çeşitli generallerin görev yerlerini değiştirerek karşılık vermiştir. Ancak sağcı generaller, huzursuzluğun dozunu artırarak Nisan 1961'de Élysée Sarayı'na karşı bayrak açmışlardır.

Generaller Salan, Massu ve Jouhaud'a, sürgün edildiği Avrupa'dan gelerek katılarak grubun liderliğini ele alan General Maurice Challe'in başını çektiği askerî darbe (Cezayir Darbesi olarak bilinir) Nisanın 21'ini 22'sine bağlayan gece başlamış ve cunta Cezayir'deki yönetimi ele almıştır. Cunta lideri Challe'in 22 Nisan tarihinde radyodan okuduğu bildiriye, "(...) 13 Mayıs'ta [1958] Fransız Ordusu Cezayir'in Fransız egemenliği altında kalacağına dair kutsal bir yemin etti. Bizler bugün ordu adına bu yemini tazelemek için geliyoruz," diyerek de Gaulle'ü iktidara taşıyan darbe girişimlerini hatırlatmış ve mevcut hükümetin artık meşruiyetini kaybettiğini söylemiştir (akt. Ambler, 1966: 290). Bununla birlikte de Gaulle, darbecilerin taleplerine tavizsiz bir şekilde direnmiştir. Anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak sıkıyönetim ilân etmiş ve 23 Nisan'da askerî üniformasıyla televizyon ekranlarına ve radyo yayınına çıkarak Fransız ulusuna seslenmiştir (akt. Berstein, 1993: 50):

Asi bir güç kendisini Cezayir'de askerî bir muhtıra ile tesis etmiştir ... Bu gücün görünen bir yüzü –bir dördümlü emekli generaller grubu– ve bir gerçekliği –bir grup siyasallaşmış, hırslı ve taşkın subay– var. Bu grubun ve bu dördümlünün sahip olduğu yetenek, kısa sürelilikleriyle sınırlıdır. Ancak fanatizm bunların ulus ve dünya hakkındaki algı ve anlayışlarını bozmuştur.

(...) Fransa adına kesin olarak emrediyorum, tekrarlıyorum, kesin olarak! Bu insanların yolları, ta ki bunlar alt edilene kadar kapatılmış olacak. Her Fransız ve ilk olarak her askere onlardan gelecek herhangi bir emre uymayı yasaklıyorum.

Darbe girişimi için bir kırılma anı olan bu konuşmanın ardından cunta destek kaybederken de Gaulle'ün etrafında sağ ve soldan partilerin ve sendikaların yer aldığı demokratik bir direniş platformu oluşmuş, darbecilere karşı milis güçleri oluşturulmaya başlanmıştır (Charles de Gaulle 1890-1970, 1986: 508). ABD Başkanı John F. Kennedy'nin de Gaulle'e desteklerini sunan mesajı da bir gün sonra yayınlanmıştır (Kennedy, 1961, 24 Nisan). Böylece NATO liderinin de darbeye karşı tavrı netleşmiştir. Neticede 25 Nisan'da darbenin başarısız olduğunu kabul eden General Challe, Salan ve Jouhaud'un itirazlarına rağmen, ülkeyi iç savaşa sürüklememek için teslim olmuştur. Darbe resmen sona erdiyse de General Salan yer altına çekilerek lideri olduğu OAS (*Organisation armée secrète / Gizli Ordu Örgütü*)

aracılığıyla Cezayir'in bağımsızlığını engellemek amacıyla, de Gaulle'e suikast girişimi de dâhil olmak üzere tedhiş faaliyetlerini bir yıl daha sürdürmüştür ki söz konusu eylemler neticesinde 12.000 Müslüman ve 2000 Avrupalı hayatını kaybetmiştir (Ambler, 1966: 260).

Fransa'nın son askerî darbe girişiminin başarısızlığa uğratılmasının hemen ardından silahlı kuvvetler ve aşırı sağa karşı yeterince güç kazanan merkezî otorite, sivil desteği de etrafında toplayarak Cezayir'i bağımsızlığa taşıyan Evian Anlaşmaları olarak da bilinen sözleşmeleri imzalamıştır (18 Mart 1962). Devamında ise kitlelerin kendi arkasında olduğunu hisseden de Gaulle, Cezayir krizi aşıldığından artık yetkilerini yasama ile paylaşmasını bekleyen muhalefetin beklentilerini boşa çıkararak bir referanduma daha gitmiştir. 28 Ekim 1962'deki referandum ile Cumhurbaşkanı'nın doğrudan halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Bundan böyle Fransa Cumhurbaşkanı, yürütmedeki otoritesinin yasama tarafından kesintiye uğratılmadan sürdürülmesinin meşruiyetini sağlamıştır.

3. TARİHSEL BAĞLAM

Avrupa'nın en eski krallıklarından ve modern merkezî devletin kurumsallaşmasını en erken tamamladığı ülkelerden olan Fransa, 1789'dan itibaren büyük devrimlerin merkez üssüne dönüşmüştür. Büyük Fransız Devrimi'nden başlayarak çağdaş Beşinci Cumhuriyet'e kadar Fransa'daki rejimleri kronolojik olarak sıralamak bile sancılı dönüşümün ve siyasal seçkinler arasındaki çatışmanın karakterini gözler önüne sermeye yeter:

- 1789 – 1799: Birinci Cumhuriyet (Ulusal Konvansiyon, Direktuvar);
- 1799 – 1814/15: Konsüllük ve İmparatorluk devri (Napolyon Bonaparte);
- 1814/15 – 1830: Krallık devri (Bourbon Hanedanı);
- 1830 – 1848: Krallık devri (Orléans Hanedanı);
- 1848 – 1852: İkinci Cumhuriyet;
- 1852 – 1870: İkinci İmparatorluk (Napolyon III);
- 1870 – 1940: Üçüncü Cumhuriyet;
- 1940 – 1944: Alman işgali ve Vichy Fransası;
- 1944 – 1946: Kurtuluş sonrası Geçici Hükûmet;
- 1946 – 1958: Dördüncü Cumhuriyet;
- 1958 – Günümüz: Beşinci Cumhuriyet.

Fransa'da demokratik devrimlerin itici güçleri (motivasyonları) çeşitli tarihsel siyasal-sosyoloji çalışmalarında irdelenmiştir. Örneğin, gelişmeci/kalkınmacı teorisyenlerden ayrılarak her devleti özgün bağlamı içinde değerlendiren öncü yazarlardan Barrington Moore, demokratik gelişmişlik ile tarımın bağımsız ticarileşme kapasitesi arasında ilişki kurmuştur. Moore'a (2012) göre Fransız tarımı, İngiltere ve ABD'deki kadar pazarla bütünleşmemiş, bu nedenle de bağımsız burjuvazi vasıtasıyla asalak toprak aristokrasisinin aradan çıkarıldığı büyük devrimlere gidilmiş, demokratik gelişim sağlanmıştır. Konuyu uluslararası rekabet koşullarıyla ilişkiselliği bağlamında değerlendiren Theda Skocpol'e (2004) göre ise Fransa, Rusya ve Çin gibi Eski Rejimin devrimlerle yıkıldığı ülkelerde geleneksel memurlar uluslararası rekabetin meydan okumalarına, kaynakları planlı şekilde harekete geçirecek kurumsallaşma ile karşılık veremediklerinden söz konusu radikal dönüşümlere maruz kalmışlardır.

Uluslararası rekabetin görünen yüzü, devletlerin savaşma kapasiteleridir. Michael Mann, tüm topluma nüfuz eden merkezî devlet iktidarının (altyapısal iktidar), tam da bu savaşları finanse etmek için kurumsallaştığı kanaatinde ki genel olarak Kıta Avrupası'nın, özelde Fransa'nın ayırt edici özelliği, bu finansmanı zenginlerin kendi rızalarıyla vergilendirilmelerinden sağlayan İngiltere ve Hollanda'dan farklı olarak, “zenginlerin rızası ve baskıcı yardımları sayesinde yoksulların vergilendirilmesi” ile sağlamış olmasıdır (Mann, 2013: 112-113). Charles Tilly (2001) de sermaye ile zor kullanma araçları üzerinde bir özerk çatıyı, yani modern devleti kurarak 17. yüzyıldan itibaren savaşlarda üstün geldiğini kanıtlayan ve tüm dünyaya model olan siyasal yapının ilk örneklerinin İngiltere ve Fransa olduğunu ileri sürer. Wallerstein (2011) Fransız Devrimi'ne, burjuva-liberal görünümüne karşın merkezî devletçi

bürokratik bir devletin üst yapısının, kapitalist dünya-sistem içinde çoktan kendisini geride bırakmış olan alt yapıya ideolojik uyumlanma anı olarak bakmıştır. Zaten devamında Napolyon'un özellikle İngiltere'ye karşı yayılcı politikaları da dikkate alındığında, devrimin liberal olmaktan ziyade uluslararası rekabette güç kazanmaya yönelik ve derhal merkezîyetçi ulus-devleti tahkim etme motivasyonu kendini gösterir (Wallerstein, 2013).

Alexis de Tocqueville'in klasik eseri "Eski Rejim ve Devrim", devrimin bu yorumuna öncülük etmiştir. Zira 19. yüzyılın ortasında de Tocqueville (2004), Fransa'da 1789 Devrimi yaşanırken feodalitenin çoktan çözülmüş ve gücünü merkezîleşmiş devlete devretmiş olduğunu; bu nedenle monarşiye ait kurumların devrim sonrasında da pek değişikliğe uğramadan var olmaya devam edebildiğini göstermiştir. Mutlak monarşinin birkaç yüzyıl boyunca tesis edilmesi ile sağlanan siyasal birikim, yani merkezîleşmiş bir devletin ana çatısının oluşması, burjuvazi dâhil olmak üzere toplumsal sınıfların kamusal temsiline ve yönlendirici rolüne imkân tanımıştır. Böylece feodaliteye has yerelliklerin güçlü olduğu dönemde köylü isyanından öteye geçemeyen toplumsal huzursuzluklar, merkezîleşmiş bir siyasal sistemde hemen "devrime" dönüşmüş, bütün devlet iktidarının el değiştirmesini mümkün kılmıştır (Mooers, 1997). Devrimcilerin yaptığı, eski araçların (kent oligarşileri, soylular, ruhban vb.) kalan tüm dolaylı yönetim kanallarını ortadan kaldırmaya ve askerî yatırımlar için ulus inşasına yönelik doğrudan yönetim sistemini kurumsallaştırmaya yönelik atılım olmuştur (Tilly, 2005). Bunun kurumsal neticesi *département*, *arrondissement*, *canton*, *commune*'lerden müteşekkil merkezî bir kamu yönetiminin geliştirilmesidir (Tilly, 2005: 187). İdeolojik neticesi ise Fransız ulusunun oluşmasıdır. Çoğunluğu köylü olan ve birbirinden farklı dilsel, dinsel, finansal, eğitime ilişkin vb. sistemlere tabi olmuş büyük bir nüfusun standardize edilmesi ve tek bir "Fransız ulusunun" var olduğunun ileri sürülebilmesi, sancılı ve uzun bir sürecin ardından 20. yüzyıla kadar ancak mümkün olmuştur (Weber, 2017).

Lynn Hunt'a (1984) göre devrimin en önemli sonucu siyasal kültür alanında tezahür etmiştir. Devrimcilerin doğrudan temsil edilmeye, giyim kuşamdan ay ve gün isimlerini değiştirmeye kadar varan radikal yönelimleri zamanla yatışmış, yıkılması arzulanan eski sınıflar yeni isimlerle kamusal hayatta var olmaya devam etmiş, topraklar el değiştirse de toprak sahipliğinin yapısı aynı kalmış, sanayi kapitalizmi çok yavaş gelişmiştir. Bununla birlikte siyasal karara katılma talebi artık kronikleşmiştir. Bundan sonra "devrim bir gelenek ve cumhuriyetçilik kalıcı bir seçenek hâline gelmiştir" (Hunt, 1984: 221). Napolyon'un konsüllüğü ele alışından itibaren yaptığı, 1789'un öncesine geri dönülemez olduğunu kabul ederek halk egemenliğinin ana ilkelerine dokunmadan, geçmişin iç çatışmalarından yorgun cumhuriyetçilerini yeni rejiminin seçkinlerine dönüştürüp öngörülemez kitle hareketini baskılamak suretiyle yeni tip bir monarşiyi etkinleştirmektedir (Hunt, 1984: 232-233). Dolayısıyla rejim, Napolyon'un Birinci İmparatorluğu'ndan sonra monarşi ile devam etse de cumhuriyetçilik artık siyasal kürenin ana ilkesi olmayı sürdürmüştür.

Tocqueville (2004), söz konusu siyasal kültür dönüşümünün 18. Yüzyılın ikinci yarısında başladığını ve dünya tarihinde ilk defa Fransız kamusal hayatında görülen bir unsura dayandığını ileri sürmüştür ki bu entelektüellerin hegemonyasıdır. Tocqueville'e (2004) göre söz konusu hegemonya kamusal işlerin yürütülmesi mevkiinde yer almayan, dolayısıyla gerek yetki gerek sorumluluk açısından uygulamayla bağlı olmayan yazarların ideal kamusal düzene ilişkin soyut tasvirlerinin, somut ve karmaşık kamu yönetiminin önüne geçmesidir. Dahası bunların gerçek hayatı aşığılayıcı fikirleri, Habermas'ın (2015) sonradan "edebî kamusalılık" olarak kavramsallaştırdığı salon hayatının içinden çıkarak kitlelere tesir edecek boyuta ulaşmıştır. Tocqueville'in (2004: 228-229) ifadesiyle, "Olabilecek olan şeyi düşlemek için, olan şeye ilgisiz kalındı ve sonunda düşünce aracılığıyla, yazarların kurmuş oldukları bu ideal sitenin içinde yaşandı". François Furet'e göre bunun neticesi, olguların yerine hukuku, çıkar dengelerinin yerine ilkeleri, iktidarın yerine de değerleri geçirmektir ki bu da siyasal alanı açıkça tespit edilebilen düşmanların veya hainlerin ortadan kaldırılabilceği, "Devrimsel patlamaya özgü ahlâk âlemi" olarak yeniden-üretmiştir (Furet, 2013: 54).

Sınıfsal ilişkiler de Devrim sonrasında ana çekişme alanlarını meydana getirmiştir. Merkezî devlet aygıtı bağımsızlaşan sınıflara karşı özerkliğini, onlarla zaman zaman çatışarak, zaman zaman da ittifaklar kurarak sürdürmüştür. Marx'ın (2009: 67-68) analizine göre "büyük toprak sahipleri" Bourbon monarşisinin, "malî aristokrasi ve sanayi burjuvazisi" ise Orléans monarşisinin dayanağı olmuştur ki bu sınıflar monarşi üzerinden yürütmeyi planladıkları restorasyon projelerini, yükselen proletaryanın

karşısında ortak bir çıkar alanını savunmak amacıyla ertelemişler ve zoraki bir cumhuriyete (İkinci Cumhuriyet) onay vermişlerdir. Bununla birlikte aynı Marx (2012: 121), Louis Bonaparte'ın (III. Napolyon) diktatörlüğünü anlatırken, Fransız Devrimi ve Napolyon dönemlerinin burjuvazinin sınıf egemenliğinin hazırlandığı dönemler olduğunu, Louis-Philippe döneminde bürokrasinin burjuvazinin egemenliğinde kaldığını söylemiş; buna karşın Louis Bonaparte döneminde devletin burjuvazi karşısında fazlasıyla güçlenerek bağımsız hâle geldiğini yazmıştır. Bu modern devletin yürütme aygıtını “tüm burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komiteden başka bir şey” olarak görmeyen (Marx ve Engels, 2005: 119) Marksist teori açısından bir çelişkiyi gözler önüne serse de sağ popülizmin tarihi açısından bir giriş niteliğinde sayılabilir. Zira “Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i” eserinde Marx (2012), dönemin Fransa nüfusunun büyük bölümünü oluşturan küçük köylülüğün demokratik kanallar üzerinden patrimonyal bir lider figürüne, üstün ve kurtarıcı bir yürütme otoritesine bağlanabileceğini ve bu bağımlılık ilişkisinin aynı demokrasinin sonlandırılmasında bir araç olarak kullanılabileceğini göstermiştir. Devletin seçilmiş başkanı iken 1852'de III. Napolyon adıyla imparatorluğunu ilân ediveren Louis Bonaparte, cumhuriyetçilik ilkesinden çok şey esinlenmiştir. Kendisini doğrudan seçen halka dayanarak ulusal çıkarların parlamentodan daha fazla kendi şahsında tecessüm ettiğine inanmış, ülkedeki iki ana damarı, yani düzen ve dinî gelenek ile özgürlük talebini uzlaştırmaya yönelmiştir (Price, 2001).

III. Napolyon'un modernleşme hamlesi 1870'te Alman ordusundan aldığı ağır darbe ile akamete uğramış, görkemli olduğunu var saydığı rejimi içte büyük bir kargaşa, dışta ise büyük bir utanç ile çökmüştür. Yerine kurulan yeni bir zoraki cumhuriyetin ana dayanağı olan monarşistler, ufak bazı değişikliklerle kolayca monarşi rejimine çevirebilecekleri bir anayasa ile Üçüncü Cumhuriyet'e razı olmuşlardır. Hatta yeni rejimin ikinci cumhurbaşkanı seçilen monarşist Mareşal MacMahon'un “taçsız kral” veya “Krallık Korgenerali” olarak anılması da yaşamaya yönelik baskılayıcı tavrının bir neticesi olmuştur (Norwich, 2022: 422). Ancak bir dizi yolsuzluk (Panama Skandalı) ve hukuk skandalı (Dreyfus Olayı) ile bir darbe girişimi (Boulangier Olayı) sonrası monarşistler güçten düşerken Üçüncü Cumhuriyet'in yeni merkez üssü, özellikle Georges Clemenceau'nun uzlaşmaz kişiliği ve liderliğinde yeni bir atılım ile ulusal onuru onarma imkânı bulan cumhuriyetçiler olmuştur (bkz. Georges Clemenceau 1841-1929, 1986). Sınıf mücadelesini cumhuriyetçi ilke ile uzlaştıran ve parlamenter rejimin savunuculuğunu üstlenen sosyalist Jean Jaures'in de monarşizmin güç kaybetmesindeki katkısı dikkate değerdir (bkz. “Jean Jaures 1859-1914”, 1986). Üçüncü Cumhuriyet, başlangıçtaki beklentinin aksine geleneksel sağın kalelerinin bir bir yıkıldığı bir dönem olmuştur. 1882'de okullarda din eğitiminin yasaklanması ile başlayıp 1902'de kilise okullarının kapatılması ile devam eden laiklikle ilgili reformlar, 1905'te kilise ve devlet işlerini birbirinden katı biçimde ayıran yasanın kabul edilmesiyle tamamlanmıştır (Norwich, 2022: 429).

Bundan sonra monarşizm giderek marjinalleştiyse de Fransız muhafazakârlarının ve ihyacılarının anti-parlamenter ve monist yürütme yanlısı tutumları devam etmiştir. Buna radikal, sosyalist ve komünist partilerin birbirleriyle uzlaşmaz siyasal talepleri de eklenince Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetlerin kronik hükümet bunalımları doğmuştur. 70 yıllık Üçüncü Cumhuriyet devrinde 109, 12 yıllık Dördüncü Cumhuriyet devrinde ise 24 hükümet değişikliği gerçekleşmiştir. Bunun sonucu parlamenter rejimin sık sık tıkanması, acil sorunlara çözüm üretmekte yetersiz kalması, bakanların gerçek bir iktidardan yoksun olmalarıdır (Williams, 1957). Dahası bu tarz bir siyasal zafiyet aşırı merkezileşmiş bürokrasinin elini güçlendirmiş ve sistemin bu hâliyle sürdürülmesinden çıkarı olan bu grup, halkla devlet arasına aşılması güç bir duvar örerek halkın sisteme yabancılaşmasına neden olmuştur. Halk hükümet ve bürokrasiye zoraki boyun eğmişse de çoğunluk Cezayir krizi gibi acil sorunların hükümetleri tarafından çözülebileceğine inanmamıştır. Çok az insan şikâyetlerinin partiler veya parlamento içinde çözüme kavuşabileceğine inanmaktadır. Fransızlar bürokrasinin sorumsuzluğunu *le système* tabiriyle alaya almış, dışarıya karşı “defansif bir bireycilik” sergilerken, kendilerini gerek hükümetten gerekse de “başkaları”ndan (*les autres*) korumaya çalışmışlardır. Bazı olaylar, o ana kadar biriken öfkeyi grevler ve gösteriler yoluyla dışarı yansıtırsa da söz konusu kitlesel eylemler devrimci niteliğe sahip olmamıştır (Hauss, 1991).

4. DE GAULLE'ÜN SENTEZİ

Mayıs 1958'de Cezayir'deki ilk darbe girişimi esnasında darbecilerin iktidara gelmesini istedikleri, destekçisi ve muhalifi partilerin ise krizi atlattık için bu doğrultuda kendisinden ricacı oldukları

Charles de Gaulle otobiyografisinde o gün için, “Uzun bir yalnızlığın evimin üzerine inen son gecesine baktım. Beni bu yalnızlıktan çekip alan kuvvet neydi acaba?” diye yazar (de Gaulle, 1971: 35). General, her ne kadar İkinci Dünya Savaşı’ndaki işgalin sona erdirilmesinin en önde gelen ismi, yani bir kurtarıcı olarak selamlansa da savaştan hemen sonra Fransa için arzu ettiği tarzda bir rejimin tesis edilmesini sağlayamamıştır. Yüksek derecede hizipçi, kutuplaşmış Fransız siyasal hayatı, de Gaulle’ün yürütmeyi güçlendirme projesini reddederken, Üçüncü Cumhuriyet’in benzeri bir anayasa ile parlamenter sistemde devam etmiştir. Bu nedenle 1946’da yürütmedeki görevlerinden ayrılan de Gaulle, kurduğu siyasal partide (*Rassemblement du Peuple Français – RPF / Fransız Halkının Topluluğu*) destekçilerini toparlayarak siyasal hayatı perde arkasından etkilemeye devam ettiyse de 1953’ten itibaren tam bir sessizliğe çekilmiştir. Bununla birlikte rejimin istikrarsız yapısından dolayı Fransa’nın bir gün kendisine yeniden ihtiyaç duyacağına ve bu sessizliğin sona ereceğine inanmıştır.

1946’da, henüz hükûmetten çekildiğinde verdiği Bayeux söylevinde de Gaulle (1946), kafasındaki rejimin niteliğini açıkça ilân etmiş ve parlamenter sisteme neden karşı olduğunu da ana gerekçeleriyle açıklamıştır. Bir kere parti rekabeti artık ülkenin temel karakteri hâline gelmiştir ve bu da Fransa’nın üstün çıkarlarına zarar vermektedir. Neden olduğu toplumsal huzursuzluk, vatandaşların kurumlara güvenini sarsmakta ve bu da herhangi diktatörlük için risk oluşturmaktadır. Fransa’nın Birinci, İkinci ve Üçüncü Cumhuriyetlerinin yanı sıra İtalyan demokrasisinin, Alman Weimar Cumhuriyeti’nin ve İspanya Cumhuriyeti’nin yıkılışını emsal gösterir. Kuvvetler ayrılığı elbette esastır. Ancak Fransa, kendi özgün yolunu bulmalıdır. Fransa’da güçlü bir devlet aygıtı ile parçalanmış yapısından muzdarip özgür bir ulus vardır. Tüm bunlardan yola çıkarak söylevinde yürütme erkinin nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerini bildirir (de Gaulle, 1946):

Bundan dolayıdır ki yürütme erkinde olması gereken, tüm partilerin üstünde olan, Parlamento’yu da içeren, ancak ondan daha geniş ve onu Cumhuriyet ile birlikte Fransız Birliği’nin de Başkanı yapacak şekilde oluşturulmuş bir heyet tarafından seçilen Devletin Başidir.

Devlet Başkanı, Parlamento’dan kaynaklanan yönelimlere göre adamlarının seçiminde genel çıkarları sağlamaktan sorumludur; ona bakanları ve her şeyden önce, elbette, hükümetin politikasını ve çalışmalarını yönlendirmek zorunda olacak olan Başbakanı atama görevi verilir; devletin başına yasaları ilan etme ve kararname çıkarma işlevi sağlanır, zira bunlar tüm devlete yönelik olup, vatandaşları ilgilendirir; ona hükümet konseylerine başkanlık etme ve orada bir ulusun feragat edemeyeceği sürekliliğe ilişkin nüfuzunu kullanma görevi verilir; ona, ya normal olarak konsey tarafından ya da ciddi karışıklık anlarında, ülkeyi seçimler vasıtasıyla kendi egemen kararını açıklamaya davet ederek, siyasal açıdan beklenmedik durumlar karşısında hakem olarak hizmet etme yetkisi verilir; ona, anavatanın tehlike altında olması hâlinde ulusal bağımsızlığın ve Fransa tarafından yapılan anlaşmaların garantörü olma yükümlülüğü verilir.

Parlamenter sisteme ve parti rekabetine yönelik hoşnutsuzluk salt de Gaulle’ün değil, ancak onun içinden geldiği ailenin dâhil olduğu Fransız sağının ve meslekî formasyonunu edindiği silahlı kuvvetlerin genel eğilimi olmuştur. Bir kere Fransız ordusu, 1789 Devrimi’nden sonra bir türlü istikrar kazanamayan hükümet sistemlerine ve hizipleriyle parlamenter yapıya daima şüpheyle bakmıştır. Jan Karl Tanenbaum (1981), Üçüncü Cumhuriyet dönemi (1870-1940) ordusunun siyasal eğilimlerinin hangi temellendirmelere dayandığını izah etmiştir. Bir kere ordu, kendisini parlamentodan üstte görmektedir; bu nedenle de rejimi herhangi bir parti vasıtasıyla desteklemeyi reddetmektedir. Diğer yandan Fransa’nın düşmanlarla çevrili ve daima tetikte olması gereken bir ülke olduğu fikrinden hareketle kendisinin birçok kurumdan daha işlevsel olduğu inancındadır. Ancak en önemlisi ordu, kendisini Cumhuriyet’ten daha kıdemli görmektedir, bundan dolayı ayrıcalık ve itibar sahibi olma iddiasındadır. Ordu, Fransa devletini, ulusunu ve onun geleneklerini, kendisinden çok daha yeni olan Cumhuriyet’ten daha fazla temsil ettiğine inanmıştır.

General’in ailevî kökenleri de siyasal duruşunu oluşturan önemli bir etkidir. Charles de Gaulle, 1890 yılında Fransa’nın Lille kentinin Colombey-Les-Deux-Eglises kasabasında, eğitilmiş ve “Katolik” bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailenin Katolik kimliği önemlidir, zira yüzyılın sonunda Fransız siyasal hayatında dinî kimlik, kişilerin siyasal yönelimlerini de büyük ölçüde belirleyen bir etken

olmuştur (Roskin, 2009). Öyle ki Fransa’da bireylerin siyasal yelpazenin sağında mı solunda mı ya da monarşist mi cumhuriyetçi mi olduklarını anlamak için Kilise’nin siyasetteki rolü üzerine fikirlerini öğrenmek, sınıf kimliklerini veya ekonomik tercihlerini öğrenmekten daha işlevsel olabilmiştir. De Gaulle, içinden geldiği aile itibarıyla sağcı ve monarşizme yakın olmuştur (Haus, 1991). Dolayısıyla parlamenter sistemi ve siyasal partilerin rekabetini, ulusun üstün çıkarlarını gölgeleyen, yükselişine ket vuran unsurlar olarak görmüştür. Anılarında kendisinden önceki 169 yılı (1789’dan 1958’e kadar) kargaşayla bir tutmuştur. Onun dağarcığında “Büyük Fransız Devrimi”, ya da “Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik (*Liberté-Egalité-Fraternité*)” kavramları yer işgal etmez. General’in dili üzerinden yapılan birçok analiz de onun zihin dünyasını üzerine kurduğu gelenek ve kavramları ortaya çıkarmaktadır. Örneğin Kritzman (2007: 159), onun gündelik dilinden (*idiolect*) yer eden geleneksel öğeleri (*topoi*) ayırıştırır: “Mantık”, “duygusallık” ve bilhassa “ihtişam”. Onun özlemini çektiği, içerideki tüm bu devrimlerden ve hiziplerden kaynaklanan karışıklığın, dışarıdaki askerî ve diplomatik hezimetlerin öncesindeki ulusuyla bölünmez bütünlüğe sahip, merkeziyetçi, Avrupa ve dünyada hâlâ denge unsuru olan “güçlü” ve “saygın” Fransa’dır. Dolayısıyla o kendisini, gündelik siyasal sorunlardan ziyade Fransız ve Avrupa medeniyetinin yeniden üretilmesini ifade eden tarihsel bir misyonla donanmış görmüş ve bu doğrultuda siyaset yapmıştır (Cerny, 1971).

Henüz genç bir subayken Fransız sağının entelektüel kalelerinden, monarşist ve karşı devrimci olarak bilinen *Action Française* dergisinin kurucularından ünlü yazar Charles Maurras’ın takipçisi olmuştur (Aron, 1966: 113). Maurras’ın da içinde yer aldığı sağ entelektüeller grubunun (Henry Bordeaux, Maurice Barrès, Paul Bourget, Léon Daudet vd.) etrafında kümelenildiği *Action Française* bünyesinde, Joseph de Maistre, Frédéric le Play, Ernest Renan, Hippolyte Taine gibi 19. yüzyıl yazarlarının düşüncelerinden tevarüs edilen, pozitivist perspektiften bilimsellik atfedilen sosyal ve siyasal bir doktrin geliştirilmiştir. Buna göre kısır hizipleşmeden dolayı patolojik bir yapı arz eden Fransız ulusunun kurtuluşu ancak Katolik bir monarşi altında yeniden Ancien Régime’in değerlerini ihya etmekle mümkündür (Jones, 1947: 56). *Contre-Encyclopédie* tutumuyla dergi, söz konusu hedefini gerçekleştirmek için “entelektüel ve ahlâkî darbe” (*coup d’état intellectuel et moral*) yapmayı ve “entelektüel zaptiyelik operasyonu” (*l’opération de police intellectuelle*) yürütmeyi önermiştir (Wilson, 1969: 329). Özelde Maurras, monarşizme hiçbir zaman duygusal (kutsal) bir değer atfetmemiş, onu rekabetçi siyaseti engelleyerek Fransız ulusunun kurtuluşunda başat rol oynayacak bir makam olarak pragmatik biçimde değerlendirmiştir. Bu doğrultuda Maurras, nicelikten ibaret gördüğü demokrasi ve eşitlikçi toplum fikrinden tiksinişmiş, medeniyetin niteliğini ortaya koyacağına inandığı ve “koruyucu ve gerekli eşitsizlik” olarak andığı hiyerarşik bir toplumsal yapılanma temelinde anti-demokratik bir siyasal model önermiştir (Tannenbaum, 1961: 3).

De Gaulle’ün içinden geldiği sosyal çevre itibarıyla ikinci bir General Franco olması beklenebilirdi – ki 1958’de iktidara gelirken bu şüphe hâlâ vardı. Oysa onun tarih okuması daha farklı olmuştur. Mesleği olan askerlik ile siyaset arasında bir bağımlılık ilişkisi kurmuştur. Bunlar arasındaki bir gazez ilişkisinin ve çatışmanın ulusun felâketine yol açtığı sayısız örnekten bahseder (de Gaulle, 1960: 109). Ayrıca bir askerî zafer, askerinin şahsından öte yüksek siyasete bir hizmet olduğu gibi siyasetçinin de şanını artırır (de Gaulle, 1960: 128). De Gaulle’e (1960: 111) göre savaş, askerlerin hayatlarının amacı, Gustave Lanson’dan yaptığı alıntıyla “onların fırsatlarıdır”. Bu nedenle her zaman eğitimini aldıkları “liderlik”, savaş anında askerler için hayatî olduğu gibi siyasette de ulus için hayatîdir: “(...) liderliğin iyi olduğu yerde geri kalan buna eklenir” (de Gaulle, 1960: 31). Söz konusu lider/komutan için ise Heraclitus’tan alıntı ile (*πάντα ῥεῖ* / her şey akar) aktardığı, akılda tutulması gereken önemli bir öğüdü vardır: “Daha önce olan, bir daha asla olmayacak” (de Gaulle, 1960: 16).

Tüm bu geri plan ve düşünsel yapı dikkate alındığında de Gaulle’ün gerek Cezayir gerek rejim krizine getirdiği çözüm daha anlaşılabilir bir zemine oturur. Bir kere artık geri dönüşü olmadığını kabullendiğinden Fransız Devrimi’nin cumhuriyetçi değerlerini siyaset üstü bir yere taşımaya karar vermiş, farklı sosyal sınıfları ve kurumları ortak bir sosyal adalet kavramı etrafında işbirliğine yöneltmek istemiş ve elbette iki bloklu dünyada Fransa’nın ihtişamlı dönüşü teması üzerinden Avrupa perspektifini inşa etmeyi hedeflemiştir (Gordon, 1993). Tüm bu hedefleri gerçekleştirmek için ise gündelik siyaseti sağ ve sol olarak ayırıştırmaktan kaçınmış, sağın geleneksel değerleri ile solun Jakobenzimini birleştirerek kendi şahsında hem muhafazakâr hem devrimci bir siyasal lider portresi çizmiştir (Johnson, 1965: 662). De Gaulle’ün bu yeni oyun planı, hiç kuşkusuz en başta içinden geldiği siyasal çevreyi hayal

kırıklığına uğratmıştır. Cezayir krizini çözmeye yönelik siyaseti, onu bu makama taşıyan ve aralarında Résistance döneminden beri onunla yol yürüten bazı etkili Gaullistlerin de yer aldığı Fransız Cezayiri yanlısı sağın kısa sürede ona sırt çevirmesine neden olmuştur. Eski yol arkadaşları ve 1961 darbecileri onu “ikiyüzlülükle” ve “ihanetle” itham etmişlerdir (Jackson, 1999: 55-56).

Ancak de Gaulle’ün yürütme karşısında yasamanın elini kolunu bağlayan ve ikincinin işlevlerini büyük ölçüde budayan, aşırı merkezîyetçi ve bürokratik Beşinci Cumhuriyeti, Fransız solunun (cumhuriyetçiler, sosyalistler ve komünistler) ideolojik hedefleriyle ilgili olmaktan çok uzaktır. Bir kere Gaullizm, geçmişin monarşist eğilimleri ile çağının korporatizm ve milliyetçilik ideolojileri arasında bir bağlantı kurarak muhafazakârlığın yeni bir formunu üretmeye dayanmıştır (Zeldin, 1973: 384-385). Dahası cumhuriyete bakışı, çoğulcu bir temsil ilişkisinden ziyade Fransız ulusunun bütünü temsil etme meşruiyetine sahip monist bir iktidarın inşası ile sınırlı olmuştur. Onun sık sık başvurduğu referandumlu demokrasisi bile halk desteğini doğrudan arkasına alarak yürütmedeki tek başlılığa yönelebilecek her türlü alternatifi en başından ortadan kaldırmayı ifade etmiştir. Bunu sağlamak için ise kitle iletişim araçlarını yoğun olarak kullanmış, her türlü uluslararası kargaşadan istifade ederek tehdit altındaki ulus ve vatan imgesini sürekli beslemiştir. Ölümünün ardından *The Guardian*’da çıkan bir anma yazısında belirtildiği gibi (Chapman, 1969, May 8: 9), de Gaulle’ün tarzında “daha ziyade, basit seçmenin gönlüne nüfuz eden, onların modern politikacıları aşağılamasını paylaşan ve bu basit kalplerin devlet adamını yücelten bir teskin görülür”. Bu da “Dürüstçe konuşan, ihtilafı sorunları baştan savmayı reddeden, hedefleri istikrarlı, belagat sahibi, büyük şeylere ve ülkesinin erdemine tutkulu, manipülatörlere, hilekârlara ve fırsatçılara hürmet etmeyen” (Chapman, 1969: 9) popülist bir sağcı liderin portresidir. De Gaulle’ün Cezayir krizini fırsata dönüştürerek kurduğu Beşinci Cumhuriyet ya da yarı-başkanlık sistemi, onun tasavvurundaki Fransız Devrimi’nden itibaren kargaşa içinde savrulan Fransız siyasal hayatına getirdiği bir nizamdır. Bu nizam, onun şahsî geçmişi ve zihniyeti ile temellendirilmiş olsa da tarihsel ve konjonktürel değişim olgusu ile kendisini beslemiştir. Neticede yarı-başkanlık makamı üzerinden “bu muhafazakâr, monarşist kökenli adam, korkunç uyumsuz bir cumhuriyetçi hükümdar hâline” gelmiştir (Hoffmann, 1990: 92).

SONUÇ

Modern, merkezîyetçi-bürokratik devletin ilk örneklerinden birini teşkil eden Fransa, 1789 Devrimi’nden itibaren demokratik ideolojilerin ve sınıf savaşlarının da merkez üssü olmuştur. Devlet aygıtının ele geçirilmesi için birbirleriyle rekabet eden partilerin siyasal düzenin nasıl olması gerektiğine dair soyutlamaları, somut zeminde şiddetli çatışmaların ve derin çatlakların vuku bulmasıyla sonuçlanmıştır. Üstelik çoğunluğu köylü olan bir toplumun uluslararası rekabet ortamında öne geçmek için standart bir halka, Fransız ulusuna dönüştürülmesinin yol ve yöntemleri de ayrı bir çatışmanın konusudur. Sınıfsal olduğu kadar kültürel kutuplaşmaların motive ettiği tarihsel çatışmanın tarafları, çeşitli parti örgütleri üzerinden iki ana akım etrafında toparlanmaktadır. Birincisi Katolik ve monarşist muhafazakâr ve ihyacılar, ikincisi radikal ve demokratik cumhuriyetçilerdir. Büyük Devrim’den itibaren durulmayan siyasal çatışmaların sonuçları ise devrimler ve darbeler vasıtasıyla cumhuriyet ve monarşi arasında gidip gelen rejim değişiklikleridir.

Devrim sonrası Fransa, jeopolitik düzeyde Britanya ile rekabet edebilecek bir sömürge imparatorluğuna dönüşmeyi başardıysa da sanayi kapitalizminin görece yavaş ilerlemesi ve ekonominin büyük ölçüde köylülere ve tarımsal üretime bağımlı olması, uluslararası pazarda üstünlük kuramaması ile sonuçlanmıştır. Öyle ki yeni birleşen Almanya, kısa sürede Fransa’yı ekonomik ve askerî olarak tehdit eden bir dış güce dönüştürebilmiştir. Dışarıdaki zafiyet içerideki ideolojik çatışma ile birleşince ve iki dünya savaşının da ağır maliyeti buna eklenince 20. yüzyılın Fransası, görece istikrarsız bir siyasal yapı arz etmiştir. Özellikle Dördüncü Cumhuriyet’in yürütme erkinin yasama ile ilkinin aleyhine işleyen dengesiz güç ilişkileri, ülkenin ve toplumun karşı karşıya kaldığı acil krizlere siyasal çözüm üretilebilmesinin önünü tıkamıştır. Bu da başta silahlı kuvvetler olmak üzere merkezîyetçi bürokrasinin toplum üzerindeki ağır nüfuzu ve sık sık durumdan vazife çıkararak bağımsız kararlar alabilmesiyle sonuçlanmıştır ki örneğin Cezayir krizine siyasetin çözüm üretmesinin önündeki en büyük engel de bu grup olmuştur. Toplum buna alaycı bir direniş, ama daha ziyade devlete karşı yabancılaşma ile yanıt vermiştir.

1958’de de Gaulle’ün Cezayir krizinin neden olduğu askerî darbelerin çözülmeye uğrattığı Dördüncü

Cumhuriyet rejiminin yerine önerdiği yarı başkanlık esasına dayanan Beşinci Cumhuriyet, yıkıntının altında kalmaktan korkan ana siyasal akımlar ile çatışmadan yorgun düşmüş toplum tarafından derhal kabul edilmiştir. 1962’de ise de Gaulle’ün, bu defa cumhurbaşkanını doğrudan halkın seçmesine ilişkin önerisi de referandumdan onay alınca, artık Beşinci Cumhuriyet’in alâmetifarıkası olan, devlet başkanının partiler arası rekabete ve yasamaya takılmadan ulusal siyasete karar vermesinin meşruiyeti sağlanmıştır. De Gaulle’ün tarih yorumu, cumhuriyetçi hassasiyetlerin belirleyici olduğu bir toplumda hasretini çektiği mutlak monarşiye artık geri dönülemeyeceği kanaatine dayanmıştır. Bununla birlikte içeride ve dışarıda istikrarlı ve görkemli bir devlet yapısının tesis edilmesinin, tıpkı geçmiş zamanların mutlak monarkları gibi alternatifsiz bir yürütme iktidarının meşru olarak kurumsallaştırılmasından geçtiğini düşünmüştür. Ancak gerek cumhuriyetçi ilkeler gerek uluslararası konjonktür onu, söz konusu meşruiyeti modern kaynağına, yani halka dayandırmaya ikna etmiştir. Bu nedenle doğrudan halk tarafından seçilmiş olmanın yanı sıra kararlarını sık sık gittiği referandumlarla meşrulaştırmıştır. Zaten 1969’da görevden istifa etmesinin gerekçesi de son referandumda çoğunluğun onun tercihine onay vermemesidir. De Gaulle’ün yarı başkanlık ile hedeflediği, Fransız siyasal hayatının iki ana damarı arasındaki çatışmayı cumhuriyetçi bir monarşi sentezi ile uzlaşmaya kavuşturarak siyasal istikrarsızlığa son vermektir. Bu konuda ne kadar başarılı olduğu ise Beşinci Cumhuriyet’in de bugüne kadarki siyasal performansının incelendiği başka çalışmaların cevaplandırabileceği bir sorudur.

KAYNAKÇA

- Charles de Gaulle 1890-1970. (1986). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: Çağdaş Liderler Ansiklopedisi* içinde (Cilt II, ss. 489-524). İstanbul: İletişim.
- Georges Clemenceau 1841-1929. (1986). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: Çağdaş Liderler Ansiklopedisi* içinde (Cilt II, ss. 421-448). İstanbul: İletişim.
- Office of Joint History, Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff. (2004). *History of the Joint Chiefs of Staff: Joint Chiefs of Staff and the First Indochina War, 1947-1954*, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, retrieved November 23, 2022 from https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/History/Vietnam/Vietnam_1947-1954.pdf.
- Jean Jaures 1859-1914. (1986). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: Çağdaş Liderler Ansiklopedisi* içinde (Cilt III, ss. 989-1004). İstanbul: İletişim.
- Allouche, Y. (2017, May 8). Remembering the Massacre of 45,000 Algerians. *Middle East Monitor*, retrieved July 11, 2020 from <https://www.middleeastmonitor.com/20170508-remembering-the-massacre-of-45000-algerians/#>.
- Ambler, J. S. (1966). *The French Army in Politics: 1945-1962*, Columbus, OH: Ohio State University Press.
- Aron, R. (1966). *An Explanation of de Gaulle*, New York: Harper & Row.
- Berstein, S. (1993). *The Republic of de Gaulle, 1958-1969*, Paris: Cambridge University Press.
- Cerny, P.G. (1971). De Gaulle, the nation-state and foreign policy. *The Review of Politics*, 33 (2), 254-278.
- Chapman, B. (1969, May 8). Prince and Player. *The Guardian*, 9.
- Cohen, W. B. (2003). The Algerian War and the Revision of France’s Overseas Mission, *French Colonial History*, 4, 227–239.
- Domenach, J. M. (1961). The French Army in Politics. *Foreign Affairs*, 39 (2), 185-195.
- Furet, F. (2013). *Devrim’in Yorumu: Fransız Devrimi’ne Üç Yaklaşım Biçimi*, (çev. Ahmet Kuyaş), Ankara: Doğu Batı.
- Gaulle, C. de. (1946). The Bayeux Speech (1946), *Elysée*, retrieved November 9, 2022 from <https://www.elysee.fr/la-presidence/le-discours-de-bayeux-194>.
- Gaulle, C. de. (1960). *The Edge of the Sword*, (trns. Gerard Hopkins), New York: Criterion Books.
- Gaulle, C. de. (1971). *Umut Anıları: 1958-1962*, (çev. Ali Sirmen), İstanbul: Sinan.
- Gordon, B. M. (1993). The Formation of de Gaulle’s Political Philosophy: Legacies of the Belle Epoque, *Historical Reflections*, 19 (1),63-80.
- Habermas, J. (2015). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, (çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar), İstanbul: İletişim.
- Hauss, C. (1991). *Politics in Gaullist France: Coping with Chaos*, New York: Praeger.
- Hoffmann, S. (1990). De Gaulle as an Innovative Leader. *French Politics and Society*, 8 (4), 78-92.
- Hunt, L. (1984). *Politics, Culture, and Class in the French Revolution*, Berkeley: University of California Press.
- Jackson, J. (1999). General de Gaulle and His Enemies: Anti-Gaullism in France Since 1940. *Transactions of the Royal Historical Society*, 9, 43-65.
- Johnson, D. (1965). The Political Principles of General de Gaulle. *International Affairs*, 41 (4), 650-662.
- Jones, E. A. (1947). Royalism in French Politics. *Phylon*, 8 (1), 53-59.
- Judt, T. (2009). *Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi*, (çev. Dilek Şendil), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kanadıkırık, H. (2016). Fransa’da Son Darbe: General de Gaulle ve Halkın Direnişi. *Toplumsal Tarih*, 274, 62-69.

- Kennedy, J. F. (1961, April 24). Exchange of Messages With President de Gaulle of France. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, *The American Presidency Project*, retrieved November 9, 2022 from <https://www.presidency.ucsb.edu/node/234703> .
- Kritzman, L. D. (2007). A Certain Idea of de Gaulle. *Yale French Studies*, 111: 157-168.
- Mann, M. (2013). *Devletler, Savaş ve Kapitalizm: Politik Sosyoloji İncelemeleri*, (çev. Semih Türkoğlu), (ed. Güney Çeğin), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Marx, K. (2009). *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri: 1848-1850*, (çev. Erkin Özalp), İstanbul: Yazılama.
- Marx, K. (2012). *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*, (çev. Sevim Belli), Ankara: Sol.
- Marx, K. ve Engels, F. (2005). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, (çev. Muzaffer Erdost), Ankara: Sol.
- Menard, O. D. (1964). The French Army above the State, *Military Affairs*, 28 (3), 123-129.
- Mooers, C. (1997). *Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu*, (çev. Bahadır Sina Şener), Ankara: Dost Kitabevi.
- Moore, B. Jr. (2012). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü*, (çev. Şirin Tekeli ve Alâeddin Şenel), Ankara: İmge Kitabevi.
- Nester, W. R. (2014). *De Gaulle's Legacy: The Art of Power in France's Fifth Republic*, New York: Palgrave Macmillan.
- Norwich, J. J. (2022). *Galya'dan de Gaulle'e: Fransa Tarihi*, (çev. Süleyman Genç), İstanbul: Yeditepe.
- Özçer, Ö. (2007). Fransız Anayasa Tartışması: Güçler Kurgusunda Denge Arayışı, *TEPAV*, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271251116r2721.Anayasa_Calisma_Metinleri_____2.pdf, adresinden 15 Temmuz 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Price, R. (2001). *The French Second Empire: An Anatomy of Political Power*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Price, R. (2020). *Fransa'nın Kısa Tarihi*, (çev. Özkan Akpınar), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Roskin, M. G. (2009). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, (çev. Bahattin Seçilmişoğlu), Ankara: Adres.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*, (çev. S. Erdem Türközü), Ankara: İmge Kitabevi.
- Tanenbaum, J. K. (1981). The French Army and the Third Republic. *Trends in History*, 2 (2), 3-13.
- Tannenbaum, E. R. (1961). The Social Thought of the Action Française. *International Review of Social History*, 6 (1), 1-18.
- Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu: 990 – 1992*, (çev. Kudret Emiroğlu), Ankara: İmge Kitabevi.
- Tilly, C. (2005). *Avrupa'da Devrimler: 1492–1992*, (çev. Özden Arıkan), İstanbul: Literatür.
- Tocqueville, A. de (2004). *Eski Rejim ve Devrim*, (çev. Turhan Ilgaz), Ankara: İmge Kitabevi.
- Wallerstein, I. (2011). *Modern Dünya Sistemi, 3. Cilt: Kapitalist Dünya Ekonomisinin Büyük Yayılımının İkinci Evresi, 1730-1840*, (çev. Latif Boyacı), İstanbul: Yarın.
- Wallerstein, I. (2013). *Sosyal Bilimleri Düşünmemek*, (çev. Taylan Doğan), İstanbul: BGST Yayınları.
- Weber, E. (2017). *Köylülerden Fransızlara: Fransız Kırsalının Modernleşmesi, 1870-1914*, (çev. Çağdaş Sümer), Ankara: Heretik.
- Williams, P. M. (1957). Compromise and Crisis in French Politics. *Political Science Quarterly*, 72 (3), 321-339.
- Wilson, S. (1969). The 'Action Francaise' in French Intellectual Life. *The Historical Journal*, 12 (2), 328-350.
- Zeldin, T. (1973). *France, 1848-1945: Ambition, Love and Politics*, Vol. I, Oxford: Clarendon Press.

Gönderiliş Tarihi: 30/11/2022
Kabul Tarihi: 01/12/2022
ORCID 0000-0003-1300-2112

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KREDİ, KUR, FAİZ VE LİKİDİTE RİSKLERİNİN İÇSEL BELİRLEYİCİLERİ

Bilal AKKAYNAK¹

ÖZ

Bankacılık sektörü finansal piyasaların en önemli aracı kurumlarından biridir. Birçok sektör ile ilişkili olmaları, finansal piyasaların ulusal ve uluslararası ölçekte olması, finansal piyasaların oldukça hassas bir yapıda olması gibi başlıca sebeplerden ötürü sistematik ve sistematik olmayan birçok riske maruz kurumlardır. Bu çalışmanın amacı bankacılık sektörünün maruz kaldığı likidite, kur, faiz ve kredi risklerinin içsel belirleyicilerinin Türk mevduat bankacılığı örneğinde incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda 2009 ve 2021 yılları arasında düzenli olarak verilerine ulaşılabilen 28 mevduat bankasının bilgileri derlenmiştir. Derlenen bilgiler panel veri analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Likidite, kur, faiz ve kredi riski değişkenleri bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Sermaye yeterlilik oranı, sermaye yapısı, varlık yapısı, ROA, ROE, faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, sektör payı, personel giderleri, gelir gider dengesi ve mevduat oranı değişkenleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Analiz sonucunda değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerinde farklı etkilerinin bulunduğu gözlemlenmiştir

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Sektörü, Finansal Risk, Panel Veri Analizi

Jel Kodu: C4, G21, G32

INTERNAL DETERMINANTS of CREDIT, EXCHANGE, INTEREST and LIQUIDITY RISKS in the BANKING SECTOR

ABSTRACT

The banking sector is one of the most important intermediary institutions in financial markets. They are institutions that are exposed to many systematic and non-systematic risks due to the main reasons such as being related to many sectors, the national and international scale of financial markets, and the very sensitive structure of financial markets. The aim of this study is to examine the internal determinants of liquidity, exchange rate, interest and credit risks that the banking sector is exposed to in the Turkish deposit banking sample. For this purpose, the information of 28 deposit banks whose data can be accessed regularly between 2009 and 2021 was compiled. The collected information was analysed by the panel data analysis method. Liquidity, exchange rate, interest and credit risk variables were used as dependent variables. Capital adequacy ratio, capital structure, asset structure, ROA, ROE, interest income, non-interest income, sector share, personnel expenses, income expense balance and deposit ratio variables were used as independent variables. As a result of the analysis, it was observed that the variables had different effects on the dependent variables.

Keywords: Banking Sector, Financial Risk, Panel Data Analysis

Jel Codes: C4, G21, G32

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, bakkaynak@erzincan.edu.tr

1. INTRODUCTION

The banking sector is one of the most important institutions that realize the flow of funds between fund demanders and fund suppliers in all economies. Intermediary institutions, especially commercial deposit banks, which fulfil the most basic function of the financial system with fund transfer, may be exposed to various risks in this process. These risks that banks are exposed to are grouped as systematic and unsystematic risks. Systematic risks can also be expressed as external risks. In this risk group, the institution cannot be affected by making any intervention. Unsystematic risks, on the other hand, are those that the institution can be affected by intervening.

Another distinction that can be made regarding the risks that banks may be exposed to in the banking sector is the risks realized as a result of transactions and the risks arising from the human factor. Risks arising from the human factor can be listed as non-compliance risk against legal regulations, transaction risk, environmental risk, political risk, technology risk, system risk and reputation risk. Also, risks arising from transactions can be listed as currency risk, interest rate risk, credit risk, commodity risk, liquidity risk, operational risks and stock price risks. Between these two risk groups; risks arising from transactions are more measurable and preventable than risks arising from human resources (Koç: 2013: 277).

The fact that the banking sector is very important for all sectors, the financial system and the country's economy prompts the institutions that are legally responsible for the process to act more carefully and meticulously and also attracts the attention of researchers interested in the subject. Goyal (2010) lists the risks that the banking sector is most exposed to as credit risks, market risk, operational risk, exchange rate risk, interest risk and liquidity risk.

Credit risk can be expressed as the probability that households or institutions in need of funds are not able to fulfil their obligations arising from the loans they have used to meet their financing needs. The most basic financial source of commercial deposit banks is the deposits they obtain from savers. They offer these deposits as loans to the parties in need of funds. In this process, the transformation of the loans they have extended into doubtful, that is, non-performing loans, creates the obligation to meet the deposit, which is the origin of this loan, with different resources by the bank. Such a situation undoubtedly reduces the financial performance of the bank. Credit risk is not a type of risk that can be completely eliminated by the bank, but it can be minimized with an effective management approach. In this process, in order for the bank to minimize the credit risk, it is necessary to supervise the loan requesters with a more effective observation and research. The most important indicator of credit risk is non-performing loans with doubtful collections. Banks that want to fight credit risk should take initiatives to reduce non-performing loans (Misman and Bhatti: 2020: 4).

Market risk is a change in the values of the assets in the balance sheets of banks depending on a phenomenon in the market. A sudden and large change that may occur in factors such as interest rate, unemployment rate, consumption or production-induced inflation can directly or indirectly affect the bank. In some cases, this effect can manifest itself as a credit risk due to the possibility of borrowers not being able to pay their loans, as a currency risk due to the increase in interest rates after a fund is extended, or as an exposure of a bank with a short foreign exchange position to currency risk due to currency fluctuations.

Operational risk arises from internal decision-makers and practitioners. Operational risk is the bank's management or personnel's attempts to harm the bank, either due to lack of knowledge or intentionally. Operational risks that the bank may be exposed to if a reckless officer injures the institution during fund management or if a systemic problem originating from information technologies harms the bank and its related parties. The fact that an imprudent official injures the institution during fund management or a systemic problem originating from information technologies harms the bank and related parties could be seen as the operational risks that the bank may be exposed to (Naseem, 2021:2).

Exchange rate risk refers to the risks that banks may be exposed to due to their on-balance sheet or off-balance sheet foreign exchange positions depending on the devaluation of the country's currency against other currencies in national and international markets. A bank cannot completely eliminate this type of risk, but can reduce it with effective risk management techniques. The most obvious indicator of the

exchange rate risk that the bank may be exposed to is the records on the on-balance sheet and off-balance sheet net foreign currency position (Yüksel et al. 2016:85).

Interest rate risk is expressed as a change in market interest rates causing loss to the lending institution. Since the increase in market interest rates after the loan is extended also increases the interest costs of the bank during the collection of new deposits, it creates the possibility that the loan will not be able to cover the cost of the deposit interests. This situation arises as a result of the institution’s holding assets with shorter maturities in its balance sheet compared to its interest liabilities and can also be expressed as reinvestment risk. In such a case, the return from the reinvested funds may be lower than the cost of the old fund. Another interest rate risk that the bank may be exposed to is that the average maturity of loans and receivables is longer than the average maturity of deposits. The realization of such a risk will result in the bank being exposed to liquidity risk. Interest rate risk is not a type of risk that the institution can completely eliminate (Koç: 2013: 279).

Liquidity risk is a type of risk that banks may be exposed to as a result of their inability to meet their financial obligations. The main reasons for the bank’s inability to meet its obligations can be listed as follows: failure to perform an effective receivables management, doubtful and non-performing loans and receivables, the bank’s inability to collect new deposits, insufficient attention to the securities issued by the bank, the increased demand for money by depositors from the bank, and the bank’s difficulty in finding new funds (Leykun, 2016:47).

In this study, it is aimed to examine the in-bank determinants of credit, exchange rate, interest rate and liquidity risks that deposit banks operating in Turkey may be exposed to. In the following parts of the study, primarily a literature review will be included, and then the findings obtained as a result of the method and analysis will be mentioned. In the conclusion part, the findings will be interpreted.

2. LITERATURE REVIEW

The main risks that the banking sector is exposed to are listed as liquidity risk, interest rate risk, credit risk and currency risk. When the relevant literature is examined, no study has been found that examines all risks together. The researchers considered the risks separately. Application is carried out on the banking sector in all of the examined studies. In addition, the panel data analysis is the most preferred analysis method.

The findings obtained as a result of the literature review are shown in Table 1.

Table 1. Literature Review

Researcher	Date	Research Subject	Dependent Variables	Independent Variables	Result
Lucchetta	2007	Liquidity Risk	Loans on Total Assets, Liquid Assets/Consumer and ST Fundings	Loan Loss Provisions /Net Interest Revenue	-
				Capital Structure	-
				Size	-
				ROA	-
				Deposits on Total Assets	-
Mugenyah	2009	Liquidity Risk	Total Loans/Total Deposits	Capital Adequacy Ratio	+
				Liquid Assets /Total Assets	0
				Ownership	0
				Capital Structure	-
				Size	0
Ayaydın ve Karaaslan	2014	Liquidity Risk	Liquid Assets /Total Deposits, Liquid Assets /Total Assets	Capital Adequacy Ratio	+
				Size	+
				ROA	-

				ROE	-
				Net Interest Margin	-
				Foreign Banks	-
				Domestic Banks	-
Woicik ve Marek	2015	Liquidity Risk	Total Loans/Total Deposits, Liquid Assets	Capital Structure	+
				Net Interest Margin	+
				ROA	-
				Non-Performing Loans/Total Loans	-
				Size	+
Ghasemi ve Rostami	2016	Interest Rate Risk	Interest Spreading Rate	Non-Interest Income	-
				Interest Income	-
				Demand Deposits/Deposits	+
				Capital Adequacy Ratio	-
				ROA	+
				Non-Performing Loans/Total Loans	-
Leykun	2016	Liquidity Risk	Liquid Assets /Total Deposits	Loans/Total Asstes	0
				Capital Adequacy Ratio	0
				Total Deposits/Total Assets	-
Yüksel vd.	2016	Currency Risk	(On Balance Sheet Foreign Currency Position + Off Balance Sheet Foreign Currency Position) /Total Equity	ROE	0
				Size	+
				Total Loans/Total Deposits	0
				Derivatives/Total Loans	0
Işık ve Belke	2017	Liquidity Risk	Total Loans/Total Assets	Size	+
				ROE	-
				Net Interest Margin	0
				Capital Structure	-
				Deposits Growth Rate	-
				Loan Loss Provision/Total Loans	-
Akkaya ve Azimli	2018	Liquidity Risk	(Total Deposits-Liquid Assets) /Total Assets	ROE	-
				Deposits/Total Assets	+
				ROA	+
				Total Loans/Total Deposits	+
				Interest Income/Interest Expenses	+
Korkmaz	2018	Interest Rate Risk	Interest Rate Coefficient of Variation	Capital Structure	+
				Total Loans/Deposits	+
				Liquid Assets /Tootal Assets	+
				Non-Performing Loans/Total Loans	+
Aydın	2019		Non-Performing Loan	Capital Adequacy Ratio	-

				Special Provisions	+
				Non-Interest Income	-
				1/(Liquid Assets /Total Assets)	-
				Other Operatin Charges/Total Assets	+
				Size	0
				ROA	-
Çelik	2019	Currency Risk	Beta of Interest Rates	Total Loans/Total Assets	+
				Capital Adequacy Ratio	+
				Foreign Exchange Assets/Total Assets	+
				Foreign Exchange Liabilities/Total Assets	-
				ROA	-
Navruz	2019	Interest Rate Risk	Deposit Interest Rate	Sector Share	-
				ROA	-
				Non-Performing Loans/Total Loans	+
				Avarage Expiriy of Deposits	+
				FC Deposits/Total Deposits	-
Tran vd.	2019	Liquidity Risk	Total Loans/Short Term Liabilities, Liquid Assets/Total Assets, Liquid Assets / Short Term Liabilities, Deposits/Total Assets	Size	0
				Capital Structure	+
				ROA	0
				ROE	0
				Total Loans/Equity	+
				Non-Performing Loans/Total Loans	+
Huan vd.	2020	Credit Risk	Non-Performing Loans/Total Loans	Size	-
				ROA	0
				Capital Structure	-
				Total Revenue/Total Expenses	0
				Rate of Return	0
Misman ve Bhatti	2020	Credit Risk	Non-Performing Loans/Total Loans	Financial Assets/Total Assets	0
				Loan Loss Provision/Total Assets	+
				Capital Structure	0
				Capital Adequacy Ratio	0
				Net Interest Margin	0
				Total Earning Assets to Total Assets	-
				Size	-
Yağcılar ve Kalaycı	2020	Interest Margin	(Interest Income-Interest Expenses) /Total Assets	Size	0
				Cash Assets/Total Assets	0
				Off Balance Sheet Items/Total Assets	0

				Interest Sensitive Assets/Interest Sensitive Liabilities	0
				(FC Assets-FC Liabilities) /Total Assets	0
				Total Loans/Total Assets	+
				Non-Interest Income	0
				Non-Performing Loans/Total Loans	+
				Total Operating Costs/Total Assets	+
				Capital Structure	0
				ROA	+
				Deposits on Total Assets	-
				Total loans/Deposits	-
Ahamed	2021	Liquidity Risk	Total Loans/Deposits	Size	-
				ROE	0
				Capital Adequacy Ratio	+
				Total Loans/Total Assets	0
Naseem	2021	Liquidity Risk	Total Loans/Deposits	Capital Structure	-
				Non-Performing Loans/Total Loans	0
				Capital Adequacy Ratio	0
				Size	-
				Liquid Assets/Total Assets	-
Tunay ve Akhisar	2021	Credit Risk	Non-Performing Loans/Total Loans	Loan Loss Provision/Non Performing Loans	+
				Capital Structure	-
				Liquid Assets/Total Assets	+
				Non-Interest Income	-
				ROE	+
				Sector Share	-
Naili ve Lahrichi	2022	Credit Risk	Non-Performing Loans/Total Loans	Size	-
				Capital Adequacy Ratio	+
				ROE	-
				Total Revenue/Total Expenses	-
				Ownership	+
				Non-Interest Income	-

In this article, the determinants of liquidity, exchange rate, interest and credit risks that the banking sector is exposed to will be examined together. The fact that the subject is discussed in detail in terms of dependent variable reveals the originality of the study compared to other studies.

3. DATASET and METHOD

In this study, it is aimed to examine the internal determinants of currency, credit, liquidity and interest risks that deposit banks operating in Turkey are exposed to. Among the 51 banks operating in Turkey,

the information of 28 banks whose regular data can be accessed between 2009 and 2021 has been compiled. The financial statements are obtained from the internet address of the Banks Association of Turkey.

Currency risk, credit risk, liquidity risk and interest rate risk variables were used as dependent variables in the study. Return on assets (ROA), return on equity (ROE), interest income, non-interest income, sector share, income-expense balance, asset structure, capital structure and capital adequacy ratio variables were used as independent variables.

The dependent and independent variables used in the article are shown in Table 2 with their references.

Table 2. Dependent and Independent Variables

Dependent Variables		References
Currency Risk	On Balance Sheet Foreign Currency Position/Total Equity	Yağcılar ve Kalaycı (2020), Arıçay ve Akgöz (2014)
Credit Risk	Non-Performing Loans/Total Loans	Tran vd. (2019), Naseem (2021), Wojcik ve Marek (2015), Huan vd. (2020), Ghasemi ve Rostami (2016)
Liquidity Risk	Liquid Assets/Short Term Liabilities	Tran vd. (2019), Mugenyah (2009)
Interest Rate Risk	Interest Incomes/ Interest Expenses	Ayaydın ve Karaaslan (2014), Akkaya ve Azimli (2018)
Independent Variables		References
Capital Adequacy Ratio (CAR)	Capital/Risk Weighted Assets	Mugenyah (2009), Ghasemi ve Rostami (2016), Leykun (2016), Ahamed (2021), Naseem (2021)
Capital Structure (CS)	Equity/Total Assets	Tran vd. (2019), Mugenyah (2009), Misman ve Bhatti (2020), Yağcılar ve Kalaycı (2020), Naseem (2021)
Asset Structure (AS)	Financial Assets/Total Assets	Misman ve Bhatti (2020)
ROA	Average Return on Assets	Lucchetta (2007), Wojcik ve Marek (2015), Akkaya ve Azimli (2018), Navruz (2019), Tran vd. (2019)
ROE	Average Return on Equity	Akkaya ve Azimli (2018), Tran vd. (2019), Ahamed (2021)
Interest Income (IN)	Interest Income /Total Assets	Ghasemi ve Rostami (2016), Işık ve Belke (2017), Akkaya ve Azimli (2018)
Non-Interest Income (NII)	Non-Interest Income/Total Assets	Ghasemi ve Rostami (2016), Aydın (2019), Yağcılar ve Kalaycı (2020), Tunay ve Akhisar (2021), Naili ve Lahrichi (2022)
Sector Share (SS)	Total Assets/Total Assets of the Sector	Navruz (2019), Tunay ve Akhisar (2021)
Income Expense Balance (IEB)	Total Revenue/Total Expenses	Huan vd. (2020), Naili ve Lahrichi (2022)
Deposit Ratio (DR)	Deposits on Total Assets	Lucchetta (2007), Leykun (2016), Akkaya ve Azimli (2018), Tran vd. (2019), Yağcılar ve Kalaycı (2020)

4. ANALYSIS and FINDINGS

In this article, the variables determining the exchange rate, credit, liquidity and interest risks that banks operating in Turkey are exposed to are examined by the panel data analysis method. Panel data analysis is accepted as a more powerful analysis method than time series in terms of adding unit sections to time sections and allowing more data to be analysed. Panel data analysis is an analysis method performed under the assumption that error terms and independent variables are not correlated.

Model 1:

$$(\text{Currency Risk})_{i,t} = \alpha + \beta_1 \text{CAR}_{i,t} + \beta_2 \text{CS}_{i,t} + \beta_3 \text{AS}_{i,t} + \beta_4 \text{IN}_{i,t} + \beta_5 \text{NII}_{i,t} + \beta_6 \text{SS}_{i,t} + \beta_7 \text{ROA}_{i,t} + \beta_8 \text{ROE}_{i,t} + \beta_9 \text{IEB}_{i,t} + \beta_{10} \text{DR}_{i,t} + u_{i,t}$$

Model 2:

$$(\text{Credit Risk})_{i,t} = \alpha + \beta_1 \text{CAR}_{i,t} + \beta_2 \text{CS}_{i,t} + \beta_3 \text{AS}_{i,t} + \beta_4 \text{IN}_{i,t} + \beta_5 \text{NII}_{i,t} + \beta_6 \text{SS}_{i,t} + \beta_7 \text{ROA}_{i,t} + \beta_8 \text{ROE}_{i,t} + \beta_9 \text{IEB}_{i,t} + \beta_{10} \text{DR}_{i,t} + u_{i,t}$$

Model 3:

$$(\text{Liquidity Risk})_{i,t} = \alpha + \beta_1 \text{CAR}_{i,t} + \beta_2 \text{CS}_{i,t} + \beta_3 \text{AS}_{i,t} + \beta_4 \text{IN}_{i,t} + \beta_5 \text{NII}_{i,t} + \beta_6 \text{SS}_{i,t} + \beta_7 \text{ROA}_{i,t} + \beta_8 \text{ROE}_{i,t} + \beta_9 \text{IEB}_{i,t} + \beta_{10} \text{DR}_{i,t} + u_{i,t}$$

Model 4:

$$(\text{Interest Rate Risk})_{i,t} = \alpha + \beta_1 \text{CAR}_{i,t} + \beta_2 \text{CS}_{i,t} + \beta_3 \text{AS}_{i,t} + \beta_4 \text{IN}_{i,t} + \beta_5 \text{NII}_{i,t} + \beta_6 \text{SS}_{i,t} + \beta_7 \text{ROA}_{i,t} + \beta_8 \text{ROE}_{i,t} + \beta_9 \text{IEB}_{i,t} + \beta_{10} \text{DR}_{i,t} + u_{i,t}$$

The solution of econometric models first starts with the homogeneity test. After the homogeneity test, the cross-sectional dependence of the variables should be performed. These two tests are important in terms of choosing the unit root test to be applied. If the cross-section dependency tests of the variables are found to be statistically significant, the unit root test to be applied should be preferred among the second-generation unit root tests. Second-generation unit root tests can yield results if the variables are both homogeneous and heterogeneous. If the cross-section dependency tests of the variables are found to be statistically insignificant, then the unit root test to be applied should be preferred among the first-generation unit root tests. Some of the first-generation tests give results on the assumption of homogeneity and some of them under the assumption of heterogeneity.

In this article, Swamy S homogeneity test, Pesaran CDIm cross-section dependency test and Harris Tvazalis unit root tests were used. Table 3 shows the test results applied.

Table 3. Swamy S, Cross Sectional Dependence and Unit Root Tests

Değişkenler	Swamy S	CDIm (For Variables)	HT Unit Root Test
Currency Risk	1197.95*	2.60*	0.4071*
Credit Risk	2533.07*	19.58*	0.6079*
Liquidity Risk	392.49*	20.30*	0.3821*
Interest Rate Risk	379.81*	18.38*	0.0647*
Capital Adequacy Ratio	311.73*	18.17*	0.6676*
Capital Structure	498.93*	20.96*	0.6362*
Asset Structure	90.98*	39.13*	0.6311*
ROA	881.39*	9.69*	0.3687*
ROE	1008.97*	7.86*	0.2272*
Interest Income	228.74*	22.08*	0.2248*
Non-Interest Income	130.53*	8.11*	0.2589*
Sector Share	19870.62*	1.34	0.0927*
Income Expense Balance	372.62*	25.09*	-0.3125*
Deposit Ratio	615.99*	6.58*	0.4038*

Note: Statistical significance is represented as “*” if $p < 0.01$, “**” if $0.1 \leq p < 0.05$, and “***” if $0.5 \leq p < 0.1$.

According to the homogeneity and cross-section dependency test results in Table 3, all other variables were suitable for analysis with the second-generation unit root test, except for the sector share variable. In this context, the variables that should be tested with the second-generation unit root test were tested with the Harris Tvazalis unit root test, and the sector share variable was tested with the first generation version of the Harris Tvazalis unit root test. According to the results obtained, it was determined that all variables were stationary at the level. In order to choose the appropriate estimator after the unit root test, the models should be tested with F, LM and Hausman tests. Table 4 contains the results of the tests.

Table 4. F, LM ve Hausman Tests

Modeller	F Testi	LM Testi	Hausman Testi	Karar
Currency Risk	6.77*	108.90*	15.45	Random Effects
Credit Risk	5.60*	43.94*	102.00*	Fixed Effects
Liquidity Risk	5.05*	0.000		Fixed Effects
Interest Rate Risk	5.53*	0.000		Fixed Effects

Note: Statistical significance is represented as “” if $p < 0.01$, “**” if $0.1 \leq p < 0.05$, and “***” if $0.5 \leq p < 0.1$.*

According to the results in Table 4, it was determined that it was appropriate to analyse the model in which the determinants of exchange rate risk were analysed with the random effects model. Further, it was specified that it was appropriate to analyse the models in which the determinants of credit, liquidity and interest risk were analysed with fixed effects.

After determining the appropriate estimator, it should be tested whether heteroskedasticity, autocorrelation and cross-section dependence exist in the established econometric models. The horizontal cross-section dependence realized at this stage was applied to the model. In this respect, it differs from the cross-section dependence in Table 3.

The test results of heteroskedasticity, autocorrelation and cross-section dependence are given in Table 5.

Table 5. Heteroskedasticity, Autocorrelation ve Cross Sectional Dependence Tests

Modeller	Heteroskedastite	Otokorelasyon		Cross Sec. Dep. (For Model)
		Durbin Watson	Baltagi Wu	Pesaran
	Wo: 3.9450*; W50: 2.7727*; W10: 3.7398*			
Currency Risk		1.2206	1.5305	2.634*
Credit Risk	88456.82*	1.3336	1.5321	7.796*
Liquidity Risk	4831.24*	1.6532	1.7423	6.619*
Interest Rate Risk	17169.89*	1.1083	1.2298	10.709*

Note: Statistical significance is represented as “” if $p < 0.01$, “**” if $0.1 \leq p < 0.05$, and “***” if $0.5 \leq p < 0.1$.*

According to the results in Table 5, heteroskedasticity and autocorrelation were found in all models in which the determinants of the exchange rate, credit, liquidity and interest risk were examined. It was also observed that all models were cross-section dependent. At this stage, the existence of these three effects should be separated in the models or an appropriate estimator should be preferred, taking into account the existence of these three effects.

In this article, the Driscoll Kraay estimator, which estimates heteroskedasticity by taking into account the presence of autocorrelation and cross-section, is used.

The regression results of the models are given in Table 6.

Table 6. Regression Results

Independence Variables	Dependence Variables			
	Currency Risk	Credit Risk	Liquidity Risk	Interest Rate Risk

Capital Adequacy Ratio	2.0078*	0.5252*	0.3875	-6.0363
Capital Structure	-4.2625*	-0.2149	2.4516*	66.2614*
Asset Structure	-1.1342*	0.0475	-0.5120	-1.5147
ROA	0.7593	98772*	-14.4195*	-53.2297
ROE	-0.3926	-0.7905*	0.9245	11.8619
Interest Income	-2.8221	-18819**	4.6213	-189.708**
Non-Interest Income	-13.1614***	-18140**	4.9552	-218.2524**
Sector Share	0.1256	-0.3116***	2.5500	45.5726*
Income Expense Balance	0.0373***	-0.0468*	-0.0511**	5.7340*
Deposit Ratio	-0.2028	0.0973	0.1225	-0.3013
F Statistics	2353.50*	301.08*	1312.83*	611.54*
R ²	0.2867	0.4828	0.2733	0.6998

Note: Statistical significance is represented as “*” if $p < 0.01$, “**” if $0.1 \leq p < 0.05$, and “***” if $0.5 \leq p < 0.1$.

Table 6 shows the regression results of four econometric models on which the variables of currency risk, credit risk, liquidity risk and interest risk were dependent and on which exchange rate CAR, equity/total assets, asset structure, ROA, ROE, interest income, non-interest income, sector share, personnel expenses, income/expense and deposit/total assets variables were independent variables

In the model on which the currency risk was dependent and the determinants of the currency risk were investigated, the capital adequacy ratio, capital structure, asset structure and personnel expenses were found to be statistically significant at the 1% significance level, while the non-interest income and income/expense variables were found to be statistically significant at the 10% significance level. As a result of the analysis, it was concluded that the capital adequacy ratio, personnel expenses and total income/total expense variables were positively related to the exchange rate risk, while the capital structure, asset structure and non-interest income variables were negatively related to the currency risk. The F statistic, which tests the overall significance of the model, was found to be significant at the 1% significance level, and the R² value, which expresses the explanatory power of the model, was found to be 28.67%.

In the model in which credit risk was the dependent variable and the determinants of credit risk were investigated, capital adequacy ratio, ROA, ROE and total income/total expense variables were at 1% significance level, interest income and non-interest income variables at 5% significance level, and sector share variable at 10% significance level. They were all statistically significant. As a result of the analysis, it was found that the capital adequacy ratio, ROA, and personnel expense variables were positively related to the credit risk, while the ROE, interest income, non-interest income, sector share and total income/total expense variables were negatively related to the credit risk. The F statistic, which tests the overall significance of the model, was found to be significant at the 1% significance level, and the R² value, which expresses the explanatory power of the model, was found to be 48.28%.

In the model on which the liquidity risk was dependent and the determinants of the liquidity risk were investigated, the capital structure, ROA and personnel expenses variables were found to be statistically significant at the 1% significance level, and the total income/total expenses variable at the 5% significance level. As a result of the analysis, it was inferred that the capital structure variable was positively related to the liquidity risk, while the ROA, personnel expenses and total expense/total income variables were negatively related to the liquidity risk. The F statistic, which tests the overall significance of the model, was found to be significant at the 1% significance level, and the R² value, which expresses the explanatory power of the model, was found to be 27.33%.

In the model on which the interest risk was dependent and the determinants of the interest risk were investigated, the capital structure and total income/total expense variables were found to be statistically significant at the 1% significance level, the interest income and non-interest income variables at the 5% significance level, and the personnel expense variable at the 10% significance level. As a result of the analysis, it was concluded that capital structure, sector share, personnel expenses and total income/total

expense variables were positively related to interest risk, while interest income and non-interest income variables were negatively related to interest risk. The F statistic, which tests the overall significance of the model, was found to be significant at the 1% significance level, and the R² value, which expresses the explanatory power of the model, was found to be 69.98%.

CONCLUSION

Financial markets have a very complex structure. Deposit banks, one of the leading actors of these markets, may be exposed to a high level of risk as they are related to many sectors, because risk transfer is at the core of financial markets. The banking sector for all national economies is sensitive in this respect. For this reason, in this study, it is aimed to examine the internal determinants of credit, liquidity, exchange rate and interest risk that the banking sector is exposed to.

The ratio variable of the on-balance sheet foreign currency position to total assets is used to represent the exchange rate risk. When the results of the analysis were examined, it was concluded that the low level of own funds in total capital increased the exchange rate risk. The low amount of financial assets in total assets increased the exchange rate risk similarly. When we look at income items, the decrease in non-interest incomes increased the exchange rate risk, while the increase in total incomes compared to expenses increased the exchange rate risk similarly. This is thought to be due to the fact that banks' foreign exchange income is less than their TL-denominated income.

In the study, the variable obtained by the ratio of doubtful non-performing loans to total loans was used to represent the credit risk. As a result of the analysis, it was found that banks with low return on assets were less exposed to credit risk. This situation is thought to be caused by the passive credit policy. Considering other results regarding income items, it is observed that the credit risk is lower in banks with high-interest and non-interest incomes. Accordingly, banks with high incomes can follow a calmer attitude in loan sales. As a result, they can reduce the probability of bad debts by making the funds available to parties with high creditworthiness. It is an expected result that the credit risk is high in banks with a lower sector share. Similarly, the credit risk is high in banks that have lower income compared to their total expenses because banks with small scales and low income-expense balances can follow more aggressive loan policies. At this point, banks are advised not to be overly aggressive in their growth-oriented attitudes since uncollectible loans push banks to be responsible for deposits with their own resources. This situation may lead to results reducing equity profitability. The ratio of liquid assets to short-term liabilities is used to represent the liquidity risk. As a result of the analysis, it is inferred that banks with lower return on assets and lower income compared to their total expenses are more likely to be exposed to liquidity risk. This is an expected result because the low profitability and income weaken the bank's ability to meet its short-term liabilities. Considering the model in which interest rate risk is the dependent variable, it is concluded that banks with low interest and non-interest income are also more likely to take interest risk. It is thought that the reason for this situation may be the bank's inability to convert deposits into loans.

In general, banks are advised to increase their equity, reasonably reduce personnel expenses, and diversify their income in foreign currency. Banks are advised to follow more effective credit policies. In addition, it is suggested that they diversify their non-interest incomes, considering that non-interest income items increase financial performance. Finally, banks are advised to follow effective credit policies, but not to be aggressive in this regard.

REFERENCES

- Ahamed, F. (2021). Determinants of Liquidity Risk in the Commercial Banks in Bangladesh. *European Journal of Business and Management Research*, 6(1), 164-169.
- Akkaya, M., ve Azimli, T. (2018). Türk Bankacılık Sektöründe Likidite Riski Yönetimi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (638), 35-57.
- Ayrıçay, Y., ve Akgöz, E. (2014). Ticari Bankaların Finansal Oranlar Yardımıyla Sınıflandırılması: Kümeleme Analizi Yaklaşımı. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 1(1), 1-23.

- Ayaydın, H., ve Karaaslan, İ. (2014). Likidite Riski Yönetimi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 5(11), 237-256.
- Aydın, Y. (2019). Türk Bankacılık Sektöründe Kredi Riskinin İçsel Belirleyicileri. *SOBİDER*, 6(35), 193-210.
- Çelik, İ. E. (2019). Evaluating the Determinants of Market, Exchange Rate and Interest Rate Risks in the Pre-and Post Financial Crisis for The Turkish Banking Industry. *International Journal of Management Economics & Business/Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(3).
- Ghasemi, A., and Rostami, M. (2015). Determinants of Interest Rate Spread in Banking Industry. *International Journal of Applied Research*, 1(9), 338-346.
- Goyal, K. A., and Agrawal, S. (2010). Risk management in Indian banks: some emerging issues. *Int. Eco. J. Res*, 1(1), 102-109.
- Huan, K. S., Ramasamy, S., Yen, Y. Y., and Pillay, S. D. (2020). Determinants of Credit Risk in Conventional Banks: An Empirical Study in Malaysia. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(08), 2020.
- Işık, Ö. ve Belke, M. (2017). Likidite Riskinin Belirleyicileri: Borsa İstanbul'a Kote Mevduat Bankalarından Kanıtlar. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 113-126.
- Koç, S. (2013). Bankaların Karşılaştıkları Riskleri Yönetmedeki Etkinliği: Türkiye ölçeği. *Maliye Dergisi*, (165), 275-297.
- Korkmaz, A., ve Yılmaz, S. (2018). Bankacılık Sektöründe Faiz Oranı Riski ve Belirleyicileri: BIST Bankalarına Yönelik Bir Uygulama. İstanbul Üniversitesi SBE İktisat ABD Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Leykun, F. (2016). Determinants of Commercial Banks' Liquidity risk: Evidence from Ethiopia. *Research journal of finance and accounting*, 7(15), 47-61.
- Lucchetta, M. (2007). What Do Data Say About Monetary Policy, Bank Liquidity and Bank Risk Taking?. *Economic Notes*, 36(2), 189-203.
- Misman, F. N., and Bhatti, M. I. (2020). The Determinants of Credit Risk: An Evidence from ASEAN and GCC Islamic Banks. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(5), 89.
- Mugenyah, L. O. (2015). *Determinants of Liquidity Risk of Commercial Banks in Kenya* (Doctoral dissertation, University of Nairobi).
- Naili, M., and Lahrichi, Y. (2022). Banks' Credit Risk Systematic Determinants and Specific Factors: Recent Evidence from Emerging Markets. *Heliyon*, 8(2), e08960.
- Naseem, H. I. (2021). Determinants of Liquidity Risk: A Study Of Commercial Banks in Pakistan. *Archives of Business Research*, 9(4).
- Navruz, B. (2019). Bankacılıkta Sistemik Risk Sorunu ve Pigovian Çözüm Yaklaşımı: Türk Bankacılık Sektörü Açısından Bir Değerlendirme. *İstanbul: TBB Yayınları*.
- Tran, T. T., Nguyen, Y. T., and Long, T. (2019). The Determinants of Liquidity Risk of Commercial Banks in Vietnam. *Banks and Bank Systems*, 14(1), 94.
- Tunay, B.K. and Akhisar, İ (2021). Determinants of Credit Risk in the Turkish Banking Sector: New Findings. *International Journal of Insurance and Finance*. 1(2), 39-49
- Yağcılar, G. G., ve Kalaycı, Ş. (2020). Türk Bankacılık Sektöründe Net Faiz Marjının Mikro-Belirleyicileri: Küresel Mali Krizin Etkileri. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 7-34.
- Yüksel, S., Özsarı, M., ve Canöz, İ. (2016). Influencing Factors of Currency Risk of Deposit Banks in Turkey by Using Probit Method. *International Journal of Commerce and Finance*, 2(2), 85-95.
- Wojcik-Mazur, A., and Szajt, M. (2015). Determinants of liquidity risk in commercial banks in the European Union. *Argumenta Oeconomica*, 2(35), 25-48.

JIMEP

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives

Gönderiliş Tarihi: 09/12/2022

Kabul Tarihi: 29/12/2022

ORCID 0000-0002-1367-0471

NEHCÜ'L-FERĀDĪS'TE İÇ İÇE BİRLEŞİK CÜMLE YAPILARININ KURULUŞU VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMA SORUNLARI¹

Elif ÖZKAN²

ÖZ

Harezmi Türkçesinin en önemli dil yadigârlarından biri olan Nehcü'l-Ferâdis Müslümanlık bilgilerini içeren dinî-didaktik bir eser olup kırk hadis türünde yazılmıştır. Eser kırk hadis türünde yazıldığı için içerik bu türe göre düzenlenmiş ve metin her biri kendi içinde on fasla ayrılan dört ana bölüm etrafında şekillenmiştir. Eserde her faslin başlangıcında çeşitli kitaplardan alıntılanan Arapça bir hadise yer verilmiş; hadisin Türkçe karşılığı verildikten sonra hadisi açıklayan, destekleyen ve kanıtlayan bilgiler çeşitli referanslar aracılığıyla esere dâhil edilmiştir. Bu nedenle eserde alıntılara sıkça başvurulmuştur. Nehcü'l-Ferâdis'in cümle yapısı dikkate alındığında müellifin farklı bir kaynaktan yola çıkarak eserini oluşturduğu ancak bununla birlikte kendi özgünlüğünü de eserine yansıttığı düşünülebilir. Müellifin anlatıcı konumunda olduğu yerlerde cümle yapıları sadeleşip kısalırken başkasından alıntı yaptığı yerlerde ise genellikle Türkçenin cümle yapısından uzaklaşmakla birlikte bir kararsızlık yaşadığı da görülür. Bu bakımdan dil bilgisi kitaplarında iç içe birleşik cümle yapısı altında değerlendirilen ve eserde daha çok alıntı ve aktarmaların yapıldığı yerlerde kullanılan cümle yapılarının kuruluşları dikkat çekicidir. Dolayısıyla bu çalışma ile Nehcü'l-Ferâdis'teki (1. bap) iç içe birleşik cümle yapılarının kuruluş biçimleri ile kuruluşuna etki eden yüzey yapı unsurları üzerinde durulacak ve Türkiye Türkçesine aktarma sorunları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Harezmi Türkçesi, Nehcü'l-Ferâdis, söz dizimi, iç içe birleşik cümle, dil bilgisel unsurlar, aktarma.

Jel Kodu: Z13, Z00, 120

THE ESTABLISHMENT OF COMPLEX SENTENCE STRUCTURES IN NEHCÜ'L-FERĀDĪS AND THE PROBLEMS OF TRANSFERRING TO TURKEY TURKISH

ABSTRACT

Nehcü'l-Ferâdis, one of the most important language heirlooms of Khorezmian Turkic, is a religious-didactic work containing Islamic information and was written in the type of forty hadith. Since the work was written in forty hadith types, the content was arranged according to this genre and the text was shaped around four main sections, each of which was divided into ten chapters. In the work, an Arabic hadith quoted from various books is included at the beginning of each chapter; after giving the Turkish equivalent of the hadith, the information that explains supports and proves the hadith has been included in the work through various references. For this reason, quotations are frequently used in the work. Considering the sentence structure of Nehcü'l-Ferâdis, it can be thought that the author created his work based on a different source, but also reflected his own originality to his work. In places where the author is the narrator, the sentence structures are simplified and shortened, while in places where he quotes someone else, it is generally seen that he moves away from the sentence structure of Turkish, but also experiences an indecision. In this respect, the establishment of sentence structures, which are mostly evaluated under the complex sentence structures in grammar books and used in places where quotations and transfers are made, are remarkable. Therefore, this study will focus on the construction forms of complex sentence structures in Nehcü'l-Ferâdis (1st section) and the surface structure elements that affect their construction, and the problems of transferring them to Turkey Turkish will be discussed.

Keywords: Khorezmian Turkic, Nehcü'l-Ferâdis, syntax, complex sentence, grammatical elements, transfer.

Jel Codes: Z13, Z00, 120

¹ Bu çalışma, 2021 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen XIII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

² Arş. Gör., Batman Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, elif.ozkan@batman.edu.tr.

GİRİŞ

Nehcü'l-Ferâdis, toplam dört bölüm ve kırk fasıldan oluşan bir eserdir. Eser ana başlık etrafında geliştiği gözlenen dört bölüme ayrılmış, kırk fasıl içinde şekillenmiştir. Her fasıl, altına geldiği bölüm başlığına uygun içerikte düzenlenmiştir. Bu bakımdan her fasılın girişinde Arapça bir hadise ve bu hadisin Türkçe tercümesine yer verilmiş olup bu hadisler çeşitli referanslar aracılığı ile açıklanmaya, kanıtlanmaya ve desteklenmeye çalışılmıştır. Çeşitli din büyükleri ile kitapların dışında zaman zaman ayet ve surelere de başvurularak anlatım güçlendirilmiş, öğretici bir metin olması sebebiyle metnin inandırıcılığı ve tesir gücü bu yolla arttırılmaya çalışılmıştır. Esasen eserin yazılmasındaki amaç da budur. *Nehcü'l-Ferâdis*, müellifin kendi inanç ve temayüllerini gerçekleştirdiği bir eser olmasının yanı sıra Müslüman âlemine sunulmuş bir Müslümanlık bilgisi kitabıdır. *Nehcü'l-Ferâdis*'te bir Müslüman'ın bilmesi gereken bilgiler ile yapması ve yapmaması gereken davranışlar ele alınmıştır. Türü ve konusu itibarıyla tutarlılık gösteren *Nehcü'l-Ferâdis*'in söz dizimsel yapısı da oldukça dikkat çekicidir.

Cümlelerin kuruluşu bakımından yabancı bir kaynaktan tercüme edildiği tahmin edilen eser, genel olarak Türkçeden uzaklaşan bir yapı sergilese de kullanılan dilsel malzeme bakımından oldukça sade ve anlaşılırdır. Öte yandan müellifin araya girdiği yerlerde ise anlatım Türkçenin yapısına uygun bir hâl alır. Müellifin tercüme ettiği kaynağın dilini Türkçeye yaklaştırma çabası, hem kullandığı dil ve gramer malzemesi hem de eseri meydana getiren cümlelerin yapı unsurları aracılığı ile fark edilmektedir. Bu bakımdan eser için müellifinin kendi özgünlüğünü de yansıttığı ancak genel olarak yabancı bir dilin tesirinde ortaya çıkarılmış bir tercüme faaliyetidir, denilebilir. *Nehcü'l-Ferâdis*'in konusu ve türü itibarıyla dinî-didaktik bir eser olmasından dolayı müellifin yararlandığı yabancı kaynağın söz dizimsel yapısına uygun bir içerik oluşturma eğiliminde olduğu söylenebilir. Çünkü aksi bir tutum metinde tercümeden kaynaklı anlamsal hataların gelişmesine yol açacak ve metnin inandırıcılığını düşürecektir.

Genel olarak eserin söz dizimsel yapısı yabancı bir dilin tesirinde olsa da müellifin bu söz dizimsel yapıyı Türkçeye uyarladığı örnekler de çoktur. Müellif, eserde, daha çok tercümesini yaptığı kaynağın söz dizimsel yapısına uygun cümle yapıları kurmakla birlikte bu cümle yapılarını anlam ve bağlamından koparmadan çeşitli yollarla Türkçenin söz dizimsel yapısına yaklaştırmaya çalışmıştır. İşte bu durum, *Nehcü'l-Ferâdis*'in anlatımında farklı dilsel kullanımları ortaya çıkarmıştır. Böylece büyük ölçüde yabancı bir dilin etkisinde kurulmuş ama Türkçenin söz dizimsel yapısına da uyarlanmaya çalışılmış çeşitli cümle yapılarının metinde bir arada kullanılması sağlanmıştır. Çünkü müellif bir yandan eserini sunduğu halkın diline yaklaştırma gayesi taşımış bir yandan da yararlandığı yabancı kaynağın söz dizimsel yapısından uzaklaşmamaya gayret etmiştir. Ancak böyle bir tutumla hem dönemin dil özelliklerini en iyi şekilde yansıtan bir eser ortaya koyabilir hem de öğretici bir metin olması hasebiyle tercümeden kaynaklanacak anlamsal çelişkilerin önüne geçebilir. Bu bakımdan özellikle aktarma ve alıntı yapılan kısımlarda karşılaşılan iç içe birleşik cümle yapılarının söz dizimsel boyutu ve kuruluş biçimleri bu duruma kanıt niteliğindedir. Zaten bu cümle yapısı daha çok alıntı ve aktarmalarda kullanılmaktadır (Özkan ve Sevinçli, 2008).

İster yazılı dilde ister sözlü dilde olsun basit yapıdaki cümlelerin yanı sıra yapısal olarak daha karmaşık cümle türlerine rastlanılmaktadır. Bu cümleler söz dizimsel açıdan değerlendirildiğinde zaman zaman dil bilgisel kategorilerin sınırlarını zorlayan kullanımlar ortaya çıkmaktadır. Özellikle düşüncelerin kesintiye uğratılmadan tek bir cümle ile aktarılması isteği birbirine çeşitli bağlarla bağlanmış birleşik cümle türlerinin oluşturulmasına neden olmuştur (Atabay, Özel ve Çam, 2003). Farklı dilsel unsurlar ile birbirine bağlanan birleşik cümleler oluşturulma biçimlerine göre alt kategorilere ayrılmıştır. Dil bilgisi kitaplarında genellikle birleşik cümle başlığı altında sıralanan iç içe birleşik cümleler, bir temel cümle ile temel cümlelerin bir ögesi veya o ögenin bir parçası konumunda olan yan cümle ya da cümlelerden oluşur (Delice, 2018; Ergin, 2004; Karaağaç, 2019; Korkmaz, 2019). Hatiboğlu, yan tümce terimi yerine içtümce terimini kullanmıştır (1972:152). Genellikle; demek, söylemek, sanmak, düşünmek gibi geçişli fiillerin temel cümlelerin yüklemi olduğu bu cümle yapısında yan cümle daha çok temel cümlelerin nesnesi görevindedir (Aktan, 2009). Yan cümle nesne görevinde olmadığında ise ya özne konumundadır ya da yüklem anlamını genişleten bir ögenin parçasıdır. İç içe birleşik cümle yapısında hem sıra bakımından hem de temel cümlelerin bir unsuru olması bakımından yan cümle temel cümleden önce gelir (Ergin, 2004). Yani temel cümlelerin yüklemi

sonda bulunur ve cümleyi tamamlayan diğer öğelerin durumu bu yükleme sorulan sorular üzerinden anlaşılır. Buna mukabil üzerinde pek çok tartışmanın yapıldığı yapı kavramı ve birleşik cümle sınıflandırması göz önüne alındığında ortaya çıkan durum, dil bilgisi kitaplarındaki kategorik yaklaşımların sorgulanması gerektiğine işaret eder. Dolayısıyla sözün bir kalıba dökülmüş biçimi olan dil bilgisinin her zaman benzer sonuçlar vermesi beklenmemelidir. Buradan hareketle şekilsel farklılıkların ortaya çıkardığı kategorik değerlendirmelerin yanı sıra anlamın da yapıyı zorlayan ve onun sınırlarını aşan boyutunun bazen dil ile ilgili genellemelerin sorgulanmasına ve gözden geçirilmesine yol açtığı bilinmektedir. Konuyla ilgili olarak şartlı birleşik cümle kavramının uzun bir süredir tartışılması ve ekin cümle içindeki anlamsal boyutlarından hareketle dil bilgisel olarak yerinin yeniden tespitine yönelik çalışmaların bulunması işlevselliğin ve anlamın önemini ortaya koyar. Tüm bunlara rağmen dil bilgisel kategoriler bir dilin sınırlarının bilinmesi, dil kullanılırken ortaya çıkan genellemelerin yapılabilmesi ve dil ile ilgili sistemi ortaya çıkarması bakımından önemli ve gereklidir. Bu nedenle genel kabullerden hareketle, *Nehcü'l-Ferâdîs*'te özellikle aktarma ve alıntılar yapıldığı yerlerde karşılaşılan iç içe birleşik cümlelerin kuruluşu, bu kuruluşu yardım eden unsurların durumu üzerinde durulacaktır. Anlamın yapının sınırlarını zorladığı noktalarda ise bu cümlelerin Türkiye Türkçesine aktarılması sırasında ortaya çıkan sorunlar ve çözüm yollarından bahsedilecektir. Çalışmada tıpkıbasım ve çeviri yazısı János Eckmann tarafından yapılan, Semih Tezcan ile Hamza Zülfikar tarafından yayıma hazırlanan ve dizin-sözlük kısmı Aysu Ata tarafından ele alınan *Nehcü'l-Ferâdîs*³ adlı kaynaktaki transkripsiyonlu metnin 1. babı incelenmiştir.

1. NEHCÜ'L-FERÂDÎS'İN 1. BABINDA GEÇEN İÇ İÇE BİRLEŞİK CÜMLELER

1.1. İç İçe Birleşik Cümlelerin Kuruluş Biçimleri

Nehcü'l-Ferâdîs'in 1. babı Peygamber'in hayatı etrafında şekillendiği için bu baptaki fasıllarda geçen konular genellikle Peygamber ve etrafındakiler arasındaki konuşmalara ve olaylara dayanmaktadır. Bu nedenle başkasının ağzından söz aktarma şeklinde metinde yer alan cümle yapıları oldukça fazladır. Dil bilgisi kitaplarında birleşik cümle başlığı altında yer alan ve iç içe birleşik cümle olarak değerlendirilen bu tarz cümlelerin kuruluş itibarıyla metinde farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Bilindiği üzere Türkçede asıl unsur sonda bulunur. Bu nedenle iç içe birleşik cümle türünde de temel cümlenin yüklemi sıra bakımından sondadır. Ancak *Nehcü'l-Ferâdîs*'in 1. babında yer alan iç içe birleşik cümle yapıları incelendiğinde bu cümlelerin genel olarak Türkçenin söz diziminden farklı bir yapı sergiledikleri anlaşılmıştır. Bu bakımdan eserde özellikle başkasının ağzından söz aktarılırken yer verilen ve çeşitli dil bilgisel unsurlar aracılığıyla birbirine bağlanarak oluşturulan uzun ve karmaşık cümleler dikkat çekicidir. Başkasının ağzından bir söz aktarıldığı sırada kurulan ve Türkçede iç içe birleşik cümle kategorisine giren cümle yapılarında genel görünüm temel cümlenin yüklemının daha çok cümle başında olmakla birlikte cümle sonunda da yinelenmesi biçimindedir. Ancak iç içe birleşik cümlelerdeki bu tutum bir süreklilik ya da tutarlılık arz etmediği gibi yapının müellifin elinde hem dizim hem de gramatikal unsurların kullanımı bakımından değişiklikler gösterebildiği tespit edilmiştir.

- Metinde başkasından söz aktarılırken kullanılan iç içe birleşik cümle yapılarında temel cümlenin yüklemının hem cümle başında öznenen hemen sonra bulunduğu hem de cümle sonunda yinelenildiği örneklere sıkça rastlanır. Yüklem cümle sonunda yinelenildiğinde genellikle aynı anlama gelen farklı bir fiil kullanılır. Aktan (2006), bu durumu müellifin yararlandığını düşündüğü kaynakların Arapça olmasına dayandırmış, bu nedenle hem Arapça söz diziminin hem de Türkçe söz diziminin kurallarının aynı anda cümle içerisinde işletildiğine vurgu yapmıştır. Öte yandan yüklem tekrarlarına dayanan bu türden cümleleri “Açıklayıcı-İç İçe Birleşik Cümleler” başlığı altında değerlendiren Polat, Uygurcanın yanı sıra diğer tarihî Türk dillerinden olan Köktürkçe ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de kullanılmış olduğunu belirtmiştir (2018: 377-378). Hunutlu, Orhun Yazıtlarında iç cümleleri ele aldığı çalışmasında yüklem iki kere tekrar edilmesi durumunu anlatıcının kendi cümlesi

³ Bin Ali, M. (2014). *Nehcü'l-Ferâdîs/Uşmağlarınġ Açuġ Yolu (Cennetlerin Açık Yolu)*. J. Eckmann (Tıpkıbasım-çeviri yazı). S. Tezcan-H. Zülfikar (Yay. haz.). A. Ata (Dizin-Sözlük). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ile aktarılan cümleyi ayırt ederek belirginleştirmek istemesine dayandırmış ve bu cümle kuruluşunun sözlü kültürün yazı diline yansımaları olduğunu ifade ederek konuşma dilinden yapılan aktarımlarda aktarmanın pekiştirilmesi için bu yapının kullanıldığına değinmiştir (2021, 45-46). Dolayısıyla iç içe birleşik cümle yapılarında görülen yüklem tekrarlarının yalnızca *Nehcü'l-Ferâdis* 'te görülen bir dilsel yapı olmadığı Türkçenin diğer tarihî Türk dili metinlerinde de bu yapının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan bu türden cümle kuruluşlarının tercümeden kaynaklı olduğunu söylemek şüphe uyandırmaktadır. Ayrıca metinde yapılan yüklem yinelemelerinde müellifin aynı fiille değil de aynı anlama gelen farklı bir fiil ile yüklemi tekrar etmesiyle anlatımın daha güçlü ve etkili olmasını sağladığı, eş anlamlı sözcüklerin tekrarı ile aynı sözcüğün gereksiz kullanımının önüne geçtiği söylenebilir.

Êmdi men taqı andağ du'â (5) qılayın, sizler âmîn têngiz! tēp şahābalarqa buyurdu taqı aydı: Ey Bār Hūdāyā, qavmumnu sen köndürgil kim munlar mēni (6) bilmedin bu ceğalar qılurlar tēdi. [NF, 13/4-6]

[Şimdi ben de öyle dua edeyim sizler de âmin deyiniz!" diye sahabelere buyurdu ve (şöyle) dedi: "Ey yüce Allah'ım, kavmimi doğru yola sevk et, bunlar benim kim olduğumu bilmeden bu eziyetleri ederler." dedi.]

Burada birbirine "taqı" bağlama ögesi ile bağlanmış iki ayrı yapıda kurulu iç içe birleşik cümle bulunmaktadır. İç içe birleşik yapıdaki ilk cümle Türkçenin söz dizimine uygun bir biçimde kurulup cümle sonunda yer alan bir temel cümle ile ona bağlı ögelerden oluşmuştur. Bağlama ögesinden sonra yer alan iç içe birleşik cümle yapısı ise ilkinden farklı olarak temel cümlelerin yüklemine eş anlamlı farklı bir fiil kullanılarak yinlendiği bir yapı sergiler. Bu yapı metinde tesadüfi olarak geçmez. Çünkü müellif özellikle bir kimsenin ağzından metne yerleştirdiği alıntı ve aktarmalarda genellikle söz dizimini karma bir yapıda kurar. İç içe birleşik cümlelerin boyutu ne kadar uzun olursa olsun genellikle temel cümlelerin yüklemi cümle başında ve cümle sonunda yinelenir. Cümle sonundaki yüklem tıpkı baştaki yüklem gibi öznenin söylediklerinin tamamını kapsamına alır. Dolayısıyla sondaki yüklem kapsamı yalnızca arkasına geldiği son cümle ile sınırlandırılmamalıdır. Yinelenen her iki yüklem de kendisine bağlı olan aynı yan cümlelerden ya da iç cümlelerden oluşur. Bu yapının eserde bilinçli bir kullanımla ortaya çıkmış karma bir yapı olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Aksi hâlde genelleştirici bir kabul hareket edilecek sadece yüklem sonunda bulunduğu cümle iç içe birleşik cümleymiş gibi değerlendirilecektir. Bu da sondaki cümle dışında iç içe birleşik cümlelerin yan cümlesi konumunda olan ve öznenin ne söylediğini bildiren öteki cümlelerin yapıdan koparılmasına neden olacaktır. Aynı anlamda farklı fiillerin temel cümlelerin yüklemi olduğu örnekler günümüz Türkçesine aktarılırken pek sorun yaşanmaz. Yüklemde kullanılan fiillerin anlamı ve yapısı değişmediği için her hâlükârda aynı mahiyette aktarma ortaya çıkar.

Abū Bekr razhu aydı: Êkki tēwe satğın alıp turur-men sekkiz yüz yarmaqqa. Biringe siz mingey-(11)-siz, biringe men mingeyin taqı baralng! tēdi. [NF, 23/10-11]

[Ebû Bekir (r.a.) (şöyle) dedi: "Sekiz yüz yarmağa iki deve satın almışım. Birine siz binersiniz birine ben bineyim ve gidelim!" dedi.]

Burada ise birden fazla yan cümle olup bu yan cümlelerin tamamı hem başta hem sonda tekrar edilen yükleme sorulan "ne" sorusuna cevap verir. Söz dizimsel açıdan farklı bir görünümde olan bu yapıda sözün aktarıldığı özne, öznenin gerçekleştirdiği yüklem ve yüklemi açıklayan nesne görev almıştır.

Metinde geçen bu yapıyı aşağıdaki örnekler de desteklemektedir.

Cebre'il 'as aydı: Yā Muḥammed, sening maqāmung taqı (11) ümmetlering maqāmi bu yer turur tēdi. [NF, 56/10-11]

[Cebrâil (as) (şöyle) dedi: "Ey Muhammed! Senin makamın ve ümmetlerinin makamı bu yerdir." dedi.]

Qaçan kim şahābalar yığıldılar erse, Peyğāambar 'as aydı: Yā 'Abbās, bir awuç uşaq taş bērgil! tēdi [NF, 73/17]

[Sahabeler toplanınca Peygamber (as) (şöyle) dedi: "Ey Abbas, bir avuç ufak taş ver!" dedi.]

Andın sönğ Abū Bekr razhu yığladı taqı (13) aydı: Yā Resūlallāh, nefislerimiz, taqı oğlanlarımız, taqı cümle māl tawarlarımız sizke yuluğ bolsun taqı siz (14) aramızda bolung! tēdi. [NF, 84/12-14]

[Ondan sonra Ebū Bekir (r.a.) ağladı ve (şöyle) dedi: “Ey Allah’ın resulü! Nefislerimiz, çocuklarımız ve bütün mal davarlarımız size kurban olsun yeter ki aramızda olun!” dedi.]

- Temel cümlelerin yüklemi yinelenirken genelde eş anlamlı bir fiil kullanılır ancak bazen cümle sonunda yinelenen temel cümlelerin yüklemi farklı bir fiil de olabilir. Yüklem yinelenirken fiil değiştiğinde anlamsal olarak aralarında nüanslar bulunan iki farklı aktarma ortaya çıkar. Bu durum metnin anlamında ya da bağlamında önemli bir sorun teşkil etmez.

Ol yahūdiyye aydı: Menim atamni, taqı anam qarındaşını, taqı cüftümni, (6) taqı ır qarındaşımni, cümle sen öltürdüng, ol yandın men bu ağuluğ qoyını keltürdüim tēp iqrār qıldı. [NF, 34/5-6]

[O Yahudi kadın (şöyle) dedi: “Benim babamı, babamın kardeşini, eşimi ve erkek kardeşimi, hepsini sen öldürdün. O yüzden ben bu zehirli koyunu getirdim.” diye itiraf etti.]

‘Abdullāh taqı qayıp Peyğāmbarka bu habarnı aydı erse, Peyğāmbar ‘as (11) aydı: Ol Kesrī melik kim benim bitigimni yırttı, Tanğrı te ‘ālā anıng terisini yırtsun taqı anıng mülkini harab qılsun! tēp (12) qarğadı. [NF, 81/10]

[Abdullah da geri dönüp Peygamber’e bu haberi verince Peygamber (as) (şöyle) dedi: “Benim mektubumu yırtan o Hükümdar Kisrâ’nın yüce Tanrı da derisini yırtsun, mülkünü harap etsin!” diye beddua etti.]

- Hem başta hem de sonda yinelenen temel cümlelerin yüklemeleri arasında genel olarak şekilsel bir uyum bulursa da bazen bu uyumun bozulduğu görülür. Bu örnekler metnin gidişatında bir aksaklık ya da bulanıklık yaratmaz. Ancak anlatım bozukluğuna yol açar.

Peyğāmbar ‘as aydı: Yā Rebbī, anı tutğıl! (15) tēmiş erdi. [NF, 20/14-15]

[Peygamber (as) (şöyle) dedi: “Ey Rabb’im, onu yakala!” demişti.]

Yana bir kün kâfirler aydı: Yā Muḥammed, bu ḥurmā yığaçı yerindin qonğrulup (14) kelstün taqı saŋga selām bērsün tēmiş erdi. [NF, 35/13-14]

[Yine bir gün kâfirler (şöyle) dedi: “Ey Muhammed, bu hurma ağacı yerinden sökülüp gelsin ve sana selam versin.” demişti.]

- İç içe birleşik cümle yapısı kullanılarak metinde yer alan bu alıntı ve aktarmalarda genel görünüm temel cümlelerin yüklemine iki kez yinelenmesi biçimindedir. Ancak Türkçede iç içe birleşik cümle türüne dâhil edebileceğimiz ve yüklemde sonda değil, genellikle cümlelerin başında yer aldığı ve fail durumundaki öznenin sonradan geldiği yapılar da oldukça fazladır. *Divānū Lügati’t-Türk* ve *Kutadgu Bilig*’de dolaysız anlatım cümlelerini incelediği çalışmada Özmen, temel cümlelerin başta yan cümlelerin sonda yer aldığı cümlelerin dıştan bir etkiyle oluşturulmayıp Türkçenin devrik cümle oluşturma özelliğine uydurularak kurulduğunu belirtir (2004: 67-68).

Abū Leheb aydı: Yoq. [NF, 16/1]

[Ebū Leheb (şöyle) dedi: “Yok.”]

Abū Bekr razhu aydı: ‘Abdullāh (12) atlığ kişi bar, ol Medīne yolların yaḥşı bilür. [NF, 23/11-12]

[Ebū Bekir (r.a.) (şöyle) dedi/cevap verdi: “Abdullah adlı biri var, o Medine yollarını iyi bilir.”]

- Metinde dil bilgisi kitaplarında tanımlanan iç içe birleşik cümle tanımına uygun olarak temel cümlelerin sadece sonda bulunduğu iç içe cümle yapıları da mevcuttur.

Ol yandın Haq te ‘ālā Umm-i Cemīlke ḥammālatu’l-ḥaṭab tēdi. [NF, 17/12]

[O nedenden dolayı yüce Allah Ümmü Cemîl'e 'hammâlete'l-hatab' dedi.]

Peygâmbar 'as: Ol qoynu mañga keltürünğler! tēp buyurđı erse, keltürdiler. [NF, 22/7]

[Peygamber (as): “O koyunu bana getirin!” diye buyurunca getirdiler.]

Selmân-i Fârsî razhu 'Ömer taqı 'Osmân razhumâ hilâfatında erdi kim bu aytqan ellerde İslâm (13) zâhir boldı tēp aydı. [NF, 30/12-13]

[Selmân-ı Fârisî (r.a): “Ömer ve Osman'ın (r.anhuma) halifeliği sırasında bu söylenen şehirlerde İslam ortaya çıktı.” diye söyledi.]

1.2. İç İçe Birleşik Cümlelerde Kuruluş Etki Eden Yüzey Yapı Unsurları ve Aktarma Sorunları

Nehcü'l-Ferâdis'te yapılan alıntı ve aktarmalar genellikle başkasının ağzından söz aktarma ya da hikâye etme şeklinde olup bu alıntı ve aktarmalar daha önce de bahsedildiği gibi dil bilgisi kitaplarında geçen iç içe birleşik cümle biçimindedir. *Nehcü'l-Ferâdis*'teki iç içe birleşik cümle örneklerinde temel cümlenin yüklemi daha çok tē- ve ay- fiili ile kurulur. Fakat bu fiiller kullanım yeri bakımından birbirinden ayrılır. Ay- fiili temel cümlenin yüklemi olduğunda (çift yüklemli aktarma cümlelerinde “tē-p” yapısı aracılığıyla sondaki temel cümlenin yüklemi olduğu durumlar hariç) bu yüklem genellikle iç içe birleşik cümlede başta bulunurken tē- fiili ise sonda bulunur. Bu fiillerin yanı sıra saqın-, buyur-, fermânla-, ant iç-, çağır-, arzû qıl-, nidâ qıldur- gibi çeşitli fiiller de temel cümlenin yüklemi olarak görev alır. Eserde geçen konular hikâye edilerek metne yerleştirildiği için yüklem genellikle bilinen geçmiş zaman da çekimlenir. Fakat bazen aynı cümle içerisinde zaman uyumsuzlukları da görülebilir. Özellikle bir din büyüğünün ağzından bir konuya açıklık getirildiğinde karşılaşılan bu durum müellifin alıntıyı metne yerleştirme biçiminden kaynaklanıyor olabilir. Fiil çekiminde kullanılan şahıs eki genellikle özneyi bildirir. Ancak bazen özne ile şahıs eki arasında uyumsuzluk olduğu görülür ve bu durum karma yapı sergileyen iç içe birleşik cümledeki yüklem çekiminde görevli şahıs ekinin farklılaşmasına yol açar.

Tüm bu yüzey yapı unsurları içerisinde *Nehcü'l-Ferâdis*'te geçen iç içe birleşik cümlelerin kuruluşunda en dikkat çekici unsur “fiil+(-DI)+şahıs eki+erse” biçimindeki yapıdır. Görünüş olarak görülen geçmiş zamanın şartlı birleşik çekimi olarak değerlendirilecek olan bu yapı, metin içerisinde dilek-şart bildirmekten ziyade zarf-fiil gibi hareket etmiş ve hatta cümle içi ve cümleler arası bağlantı ögesi olma işlevini yüklenmiştir. Eker'e (2019: 42) göre “Türk dili literatüründe daha çok görülen geçmiş zamanın şartı olarak adlandırılan ve birleşik kipler içerisinde ele alınan yapı esasen zarf-fiil işlevinde olup ana cümledeki yargının gerçekleşmesini geçmiş zamanda şarta bağlayan tamamlayıcı bir öge durumundadır. Yapının şart işlevinin yanı sıra zaman, sebep, tarz vb. başka işlevleri de bulunmaktadır.” Görülen geçmiş zamanın şartı biçimindeki bu birleşik çekim, metinde genellikle kip işlevi ile değil, -ınca, -dığında anlamı ile zarf-fil işlevinde kullanılmış ve zaman, sebep, tarz bildirmiştir. Fakat özellikle karşılıklı konuşmaların aktarıldığı iç içe birleşik cümlelerde bu yapı farklı bir boyut kazanarak cümleleri birbirine bağlayıp adeta bir bağlama ögesi gibi görev almıştır. Bu görev değişikliği metinde birbirine “fiil+(-DI)+şahıs eki+erse” yapısı ile bağlanmış iç içe cümlelerden mütevellit oldukça uzun söz dizimsel kullanımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Zaten son yıllarda yapılan çalışmalar -sA ekinin zarf-fiiller arasında yer alması gerektiği konusunda ortaklaşan sonuçlar ortaya koymakta ve kip ekleri arasındaki yerini sorgulamaktadır (Gülsevin, 1990; Karahan, 1994).

Yukarıda da bahsedildiği gibi *Nehcü'l-Ferâdis*, söz dizimsel açıdan karma bir yapı sergilemektedir. Bu yapı hem tercümesi yapılan kaynağın hem de Türkçenin söz dizimsel özelliklerinin bir arada kullanıldığı değişik cümle yapılarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Böylece yapısal ve anlamsal olarak Türkçenin sınırlarını zorlayan cümle kuruluşları meydana gelmiştir. Asıl sorun ise bu cümleler üzerinde söz dizimsel çalışma yapılırken bu cümlelerin nasıl bölümlenmesi gerektiği ve bu cümleler günümüz Türkçesine aktarılırken nasıl bir yol izlenilmesi gerektiği ile ilgilidir. Çünkü *Nehcü'l-Ferâdis*'teki iç içe birleşik cümleler bazen yalnızca Türkçenin söz dizimsel kurallarına göre dizilirken bazen yalnızca çevirisi yapıldığı düşünülen dilin söz dizimsel yapısına uygun olarak uzun bir yapıda sunulmuştur. Ama çoğunlukla karma bir yapıda oluşturularak hem Türkçenin hem de yabancı bir dilin tesiri altında kalmıştır. Her iki dilin tesirinin gözlendiği cümle kuruluşlarında dil bilgisel unsurların da

kuruluşa etki ettiği fark edilmiştir. Özellikle karşılıklı konuşmaların aktarıldığı yerlerde iç içe birleşik cümle yapıları kuruluşlarına etki eden bir takım dilsel yapılar üzerinden hareket etmiştir. İç içe birleşik cümlelerde temel cümlelerin yüklemine oluşturan fiil unsuru “fiil+(-DI)+şahıs eki+erse” biçimine bağlanıp tekrar edilerek temel cümleyi ya bir sonuca ya da başka bir iç içe birleşik cümleye bağlayan bir zarf-fil işlevi kazanmıştır. Böylelikle söz dizimsel açıdan karma bir yapı sergileyen bu tarz alıntı ve aktarmalardaki iç içe birleşik cümlelerin yapısı ona etki eden yüzey yapı unsurlarının işlevlerinin genişlemesine yol açmıştır. Bu genişleme sayesinde fiil+(-DI)+şahıs eki+erse” biçimindeki yapı karşılıklı konuşmaların aktarıldığı yerlerde “-ınca, -dığında” anlamını kazanarak bir zarf-fiil gibi davranmıştır. Hatta bu cümleleri bir bağlama ögesi gibi birbirine bağlamıştır.

Tüm bu nedenlerden dolayı metin günümüz Türkçesine aktarılmak istendiğinde pek çok zorluk baş gösterir. Bu noktada en büyük sorunlardan biri de “fiil+(-DI)+şahıs eki+erse” ile birbirine ya da bir sonuca bağlanan iç içe birleşik cümlelerin günümüz Türkçesine aktarımı sırasında yaşanır. Öyleyse bu yolla birbirine bağlanan farklı iç içe birleşik cümleler günümüz Türkçesine aktarılırken nasıl bir yol izlenmelidir? Bu soruya aşağıdaki örnek üzerinden açıklık getirmeye çalışalım.

Aydi: Neme yahşı qonuqlar siz! Sizlerni qonuqlağay erdim, velikin qaht yıl turur, ewümde (3) hēç neerse yoq turur. Cüftüm Abū Muī'd, taqı qoylarnı otağqa eletip turur. Qoylarnız munda bolsa erdi, sizlerke (4) sūt bergey erdim tēdi erse, Peyğāmbar 'as aydı: Yā Umm-i Mu'īd, bu hayma yanında yatğan ne qoy turur? tēdi erse, Umm-i (5) Mu'īd aydı: Bu qoy inğen aruq qoy turur, hēç sūti yoq turur. Qoylar birle baru bilmedin munda yatur tēdi erse, Peyğāmbar (6) 'as aydı: Yā Umm-i Mu'īd, destūr bēür-mü-sen anı sağmaqqa? tēdi erse, Umm-i Mu'īd aydı: İnğen destūr bēür-men. (7) Eger sūt çıqsa, sağing! tēdi. [NF, 22/2-7

Bu örnek metin parçasında iç içe birleşik cümle kuruluşunda olan karşılıklı konuşma cümlelerine yer verilmiş ve bu cümleler “tēdi erse” ile birbirine bağlanarak Türkçe için oldukça uzun sayılabilecek söz dizimsel bir yapı oluşturulmuştur. İç içe birleşik cümle biçimindeki konuşma cümlelerinin arasına giren ve yüklem görevinde bulunan ay- fiilinin dizimsel değişkeni olan tē- fiiline gelen “fiil+(-DI)+şahıs eki+erse” yapısı görünüş itibariyle görülen geçmiş zamanın şartı olma izlenimi verse de şarttan ziyade -ınca/-dığında anlamını kazanarak zarf-fiil işlevi üstlenmiştir. Böylelikle her konuşma cümlesinden sonra yinelenen “tēdi erse” ile bir sonraki konuşmanın ortaya çıkma gerekçesine ve gerçekleşme zamanına işaret edilmiştir. Bu yapı, metinde, “deyince” anlamı kazanarak karşılıklı konuşma cümlelerinin sıralanmasını sağlayan bir unsur olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla yukarıdaki örnek günümüz Türkçesine aktarılırken metnin oluşturulma biçimi ve oluşma zamanına yönelik dilsel geçekliğinden koparılmamasına özen gösterilerek bir aktarım yapılmalıdır. Bu da ancak şöyle bir yol izlenerek mümkün olabilir:

[“Ne kadar güzel konuklarsınız! Sizleri ağırlardım ancak kıtlık zamanıdır, evimde hiçbir şey yoktur. Eşim Ebū Muid koyunları olatmaya götürmüştür. Koyunlarımız burada olsaydı, sizlere sūt verirdim.” deyince Peygamber (as) (şöyle) dedi: “Ey Ümmü Muid! Bu çadırın yanında yatan nasıl bir koyundur?” deyince Ebū Muid (şöyle) dedi: “Bu koyun çok cılız bir koyundur hiç sūti yoktur. Koyunlar ile gitmeyip burada yatar.” deyince Peygamber (as) (şöyle) dedi: “Ey Ümmü Muid! Onu sağmaya izin verir misin?” deyince Ümmü Muid (şöyle) dedi: “Tabii, izin veririm. Eğer sūt çıkarsa sağın!” dedi.]

Aynı aktarım biçimi aşağıdaki örneklerde de uygulanmıştır.

Andın sonğ Peyğāmbar 'as Avs athğ şahābağa (2) aydı: Yā Avs, şulhnāma bitigil! tēdi erse, Avs aydı: Neteg bitigeyin, yā Resūlallāh? tēdi. [NF, 46/1-2]

[Ondan sonra Peygamber (as) Evs adlı sahabeğe (şöyle) dedi: “Ey Evs, barış anlaşması yaz!” deyince Evs (şöyle) dedi/sordu: “Ey Allah'ın resulü! Nasıl yazayım?” dedi.]

Ol aydı: 'Adl qıldınğız tēdi erse, Peyğāmbar 'as'nunğ gāzabı keldi taqı hēç neerse tēmedi, ol qadar aydı kim: (15) Men 'adl qılmasam, kim 'adl qılğay? tēdi erse, 'Ömer razhu aydı: Yā Resūlallāh, destūr bērgil, muni qılıç birle urayın taqı (16) öltüreyin tēdi erse, Peyğāmbar 'as aydı: Andağ qılmağil, yā 'Ömer! tēdi. [NF, 75/14-16]

[O (şöyle) dedi: “Adalet sağladınız!” deyince Peygamber (as) öfkelenmiş ancak hiçbir şey demedi, yalnız şu kadarını söyledi ki: “Ben adaleti sağlamsam kim sağlayacak?” deyince

Ömer (r.a.) (şöyle) dedi: “Ey Allah’ın resulü! İzin ver bunu kılıç ile vurayım ve öldüreyim.” deyince Peygamber (as) (şöyle) dedi: “Öyle yapma, ey Ömer!” dedi.]

Peygāmbār ‘as aydı: Yā ‘Azrā’il, ziyārat qılu-mu keldiŋ yā taqı (11) cānımnı qabz qılmaq üçün-mü keldiŋ? tēdi erse, ‘Azrā’il ‘as aydı: Yā Resūlallāh, hem ziyārat qılu keldim, (12) hem taqı destūr bērsēngiz, mübārek cānıŋıznu qabz qılmaq üçün keldim tēdi erse, Peygāmbār ‘as (13) aydı: Yā ‘Azrā’il, Cebrā’ilni qayda kördüŋ? tēdi erse, ‘Azrā’il aydı: Cebrā’ilni ilk vaqt kökde kördüm kim ferişte-(14)-ler Cebrā’ilğa ta’ziyatıŋıznu teğrür erdiler, anlar birle meşğül erdi. Hālī kelgey tēdi. [NF, 88/10-14]

[Peygamber (as) (şöyle) dedi: “Ey Azrâil! Ziyaret etmek için mi yoksa canımı almak için mi geldin?” deyince Azrâil (şöyle) dedi: “Ey Allah’ın resulü! Hem ziyaret etmek için hem de izin verirseniz mübarek canınızı almak için geldim.” deyince Peygamber (as) (şöyle) dedi: “Ey Azrâil! Cebrâil’i nerede gördün?” deyince Azrâil (şöyle) dedi: “Cebrâil’i göğün birinci katında gördüm. Melekler Cebrâil’e taziye dileklerinizi bildiriyorlardı, onlarla meşguldü. Tek başına gelecek.” dedi.]

SONUÇ

Dinî-didaktik bir eser olan *Nehcü’l-Ferâdis*’in 1. babı iç içe birleşik cümle kuruluşları ve bu cümlelerin günümüz Türkçesine aktarımı sırasında ortaya çıkan sorunlar etrafında ele alınmış olup bu cümleler kuruluşları bakımından incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda eserde geçen iç içe birleşik cümlelerin söz dizimsel açıdan farklı yapılarda olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda metinde yer alan iç içe birleşik cümleler kuruluşları bakımından çeşitli maddeler altında tasnif edilmeye çalışılmış ve bu cümlelerin yapısal özellikleri örnekler üzerinden değerlendirilmiştir.

İç içe birleşik cümle kuruluşları incelenirken kuruluşa etki eden yüzey yapı unsurları ele alınmış ve bu unsurların metin günümüz Türkçesine aktarılacak istendiğinde yüklendiği işlevler ile ortaya çıkardığı sorunlar ve çözüm yolları üzerinde durulmuştur. Dil bilgisi kitaplarında görülen geçmiş zamanın şartı olarak değerlendirilen “fiil+(-DI)+şahıs eki+erse” yapısının metin içerisinde farklı anlam ve işlevlerde kullanıldığı bunun da anlamı ve yapıyı etkilediği fark edilmiştir. Özellikle karşılıklı konuşmaların iç içe birleşik cümle biçiminde kullanımı ile aktarıldığı yerlerde “fiil+(-DI)+şahıs eki+erse” yapısının adeta bir bağlama ögesi gibi davrandığı, kendisinden sonraki cümle ile önceki cümle arasında ilişki kurduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aktan, B. (2006). *Nehcü’l-Ferâdis*’in Cümle yapısı ile Takı ve Kim Bağlaçlarının Kullanılışı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 47-61.
- (2009). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Atabay, N., Özel, S. ve Çam, A. (2003). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*. İstanbul: Papatya yayıncılık.
- Delice, İbrahim. (2018). *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Asitan Kitap.
- Bin Ali, M. (2014). *Nehcü’l-Ferâdis/Uşmağların Açık Yolu (Cennetlerin Açık Yolu)*. J. Eckmann (Tıpkıbasım-çeviri yazı). S. Tezcan-H. Zülfikar (Yay. haz.). A. Ata (Dizin-Sözlük). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eker, Ü. (2019). Çağatay Türkçesi Metinlerinde “-DI+şahıs eki+erse” Yapısı ve İşlevleri. *Kilitbahir*, 15, 37-80.
- Ergin, M. (2004). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Gülsevin, G. (1990). Türkçede -sa Şart Gerundiumu Üzerine. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2/467, 276-279.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hunutlu, Ü. (2021). Orhun Yazıtlarındaki İç Cümlelerin Mukayesesi. *Gazi Türkiyat*, (29), 31-59. (Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2183062>, Erişim tarihi: 08.09.2021).
- Karaağaç, G. (2017). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (1994). -sa/-se Eki Hakkında. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2/516, 471-474.
- Korkmaz, Z. (2019). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özmen, M. (2004). Divanü Lügati’t-Türk’te ve Kutadgu Bilig’de “aymak” Fiiliyle Kurulan Dolaysız Anlatım Cümleleri Üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları*, (14), 67-77.
- Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2008). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Polat, Ü. (2018). *Eski Uygur Türkçesinde Cümle* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Gönderiliş Tarihi: 05/12/2022
Kabul Tarihi: 29/12/2022
ORCID 0000-0001-9377-0765
ORCID 0000- 0003-3805-7822

YAŞLANMANIN BÜYÜMEYİ YAVAŞLATAN ETKİSİNİ AZALTICI POLİTİKALAR¹

Yavuz ÖZKAYA²

Osman DEMİR³

ÖZ

Doğurganlık oranındaki azalışa ve ortalama ömürdeki uzamaya bağlı olarak, özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının hızla arttığı bir süreç yaşanmaktadır. Yaşlı nüfustaki artış doğal olarak iş gücü arzında açığa ve büyüme hızında yavaşlamaya yol açmaktadır. Böylece nüfusun yaşlanmasından kaynaklanan sorunların nasıl telafi edileceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Çalışma gelişmiş ülkelerde yaşlanmadan kaynaklanan büyümenin yavaşlaması sorununa çözüm önerileri sunmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede biri otomatik diğeri müdahaleci olmak üzere iki mekanizma önerilmiştir. Otomatik mekanizma doğurganlık oranındaki azalışın gecikmeli olarak yaşlı nüfustaki yığılma hızını azaltmasıdır. Müdahaleci mekanizma kapsamında iş gücü ithali, iş gücünün niteliğinin artırılması, sermaye yoğun üretim, kadın istihdamının artırılması, emeklilik yaşının ertelenmesi ve gümüş ekonomiden yararlanmadır. Bu politikalarla yaşlanmadan kaynaklanan büyümenin yavaşlaması sorununun önemli ölçüde çözülebileceği ileri sürülmüştür. Japonya, İtalya ve Almanya'nın bu konudaki deneyimlerine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nüfusun Yaşlanması, Ekonomik Büyüme, Yaşlanma Karşıtı Politikalar

Jel Kodu: J11, O47, O57

POLICIES TO REDUCE THE GROWTH SLOWING EFFECT OF AGING

ABSTRACT

Depending on the decrease in the fertility rate and the prolongation in the average life span, living a process that sharply increase of the elderly population share in the total population, especially at the developed countries. The increasing of the elderly population naturally has been made deficit of the labor supply and slowdown growth rate. Thus, the question arises of how to compensate for these problems caused by the aging of the population. The study aimed to offer solutions to the problems of slowdown in growth caused by aging in developed countries. In this context wo mechanisms, one automatic and the other intrusive, have been proposed. The automatic mechanism is to ensure that the decrease in the fertility rate can reduced the accumulation of the elderly population by delayed. Within the scope of the interventionist mechanism, labor force imports, increase of the labor force qualification, capital-intensive production, increase of female employment, postponement of retirement age and benefit of the silver economy. It has been argued that the problems of slowdown in growth caused by aging can be solved with these policies. Attention was drawn to the experiences of Japan, Italy and Germany in this regard.

Keywords: Population Aging, Economic Growth, Anti-Aging Policies

Jel Codes: J11, O47, O57

¹ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında Hazırlanan “Nüfusun Yaşlanması Ekonomik Büyüme İlişkisi, Geleneksel Durağan Duruma Farklı Bir Yaklaşım” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, e-mail: yavuz_zkaya@hotmail.com

³ Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, e-mail: osmandemir@gop.edu.tr

1. GİRİŞ

Genel olarak 65+ yaştaki insanlar yaşlı kabul edilir (Pham ve Vo, 2021: 1) ve yaşlanma günümüzde ülkelerin öncelikli sorunlarından biridir. Gelişmiş ülkelerde daha belirgin olmak üzere, doğurganlık oranının düşmesine ve ortalama ömrün uzamasına bağlı olarak nüfusun yaş yapısı değişmekte, yaşlı nüfusta yığılma hızı artmaktadır (Bloom vd., 2010: 583). Ortalama ömrün uzamasında, sağlıklı yaşam şartları ve teknolojik yenilikler (Bloom vd., 2011: 1-2), doğurganlık oranının düşmesinde ise eğitim ve doğum kontrolü imkanlarına ulaşım kolaylığı etkili olmaktadır (Ülger, 2018: 20).

Dünya nüfusunun 2022 yılında %9,7'sini oluşturan yaşlı nüfusun 2050 yılında %15,8'e çıkması beklenmektedir. 1950-1955 döneminde kadın başına 5 çocuk olan doğum oranı 2010-2015 döneminde 2,5'e düşmüş, 2050 yılında da 2,1'e düşmesi beklenmektedir (The World Bank, 2022).

Demografik yapının ve demografik yapıda meydana gelen değişimin dikkate alınmaması planlama hatalarına, ekonomik, sosyal ve politik alanda tutarsızlıklara ve dengesizliklere yol açabilir. Demografik yapının değişmesi yatırım, tasarruf, tüketim ve ekonomik büyümeyi etkileyebilir. Ülkeler potansiyel üretim faktörlerini uygun şekilde kullanabilirlerse büyüme oranını artırabilir, ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirebilirler (Miri ve Maddah, 2018: 2). Farklı yaş grupları, farklı üretkenlik düzeylerine ve ekonomik ihtiyaçlara sahip olduklarından, politika yapımcıların ve araştırmacıların nüfusun yaş yapısını dikkate almaları gerekir (Pham ve Vo, 2021: 1). Farklı yaş gruplarının ekonomik ihtiyaçları ve üretim kapasiteleri farklı olduğundan nüfusun yaşlanması ekonomide yapısal değişime yol açabilir (Bloom vd., 2010: 584). Gençlerin tüketimi, orta yaşlıların birikimleri ile, yaşlıların tüketimi kısmen bu grubun geçmiş dönemdeki birikimleri, kısmen orta yaşlıların mevcut birikimleri ile karşılanabilir. Çalışma çağı ve bağımlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının değişmesi tasarruf, sermaye birikimi, üretkenlik ve faktör fiyatlarında değişime yol açabilir (Kalafatçılar, 2019: 3). Yaşlı nüfus arttıkça üretkenlik ve büyüme hızı düşebilir. Sağlık, emeklilik ve sosyal güvenlik harcamaları, çalışanların ve devletin mali yükü artabilir. Verimlilik azalışı ve sosyal harcama artışı ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir (Karagöz, 2021: 1547).

Yüksek gelirli ülkeler grubundaki 65+ yaştaki nüfusun toplam nüfus içindeki payı kendisine en yakın olan orta gelirli ülkeler grubunun iki katından daha büyüktür ve gittikçe artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde 2011 yılında %15,5 olan yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı 2022 yılında %19,3'e çıkmıştır. Bu oran aynı dönemde orta gelirli ülkelerde %6,3'den %8,5'e; düşük gelirli ülkelerde %3,1'den %3,3'e çıkmıştır (The World Bank, 2022). Bu veriler ülkeler geliştikçe yaşlı nüfustaki yığılmanın hızla arttığını açıkça göstermektedir.

Yaşlı nüfustaki yığılmanın en önemli sebebi ülkelerin gelişmeyle birlikte ortalama ömrün uzaması ve doğum oranının azalmasıdır. Gelişmiş ülkeler hastalıklarla daha iyi mücadele ettikleri ve vatandaşlarına yüksek standartlı yaşam koşulları sundukları için bu ülkelerde ortalama ömür uzamaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile nüfusun eğitim düzeyi arasında doğrusal ilişki vardır. Özellikle kadın nüfusun eğitim düzeyi arttıkça istihdama ve sosyal faaliyetlere katılım düzeyi artmaktadır. Çocuk yetiştirmek kadınların iş ve sosyal faaliyetlere katılımını sınırlandırdığı için, çalışan kadınlar doğal olarak daha az çocuk sahibi olmakta ve doğum oranı düşmektedir (Demir ve Özkaya, 2021: 19).

Neoklasik büyüme modelinin, nüfusun yaş yapısındaki sürekli değişimin ve yaşlı nüfusta gittikçe artan yığılmanın istikrarlı sürekli büyümeye olumsuz etkisini dikkate almaması önemli bir eksiklik olmuştur (Ismail vd, 2015: 206). Yaşlanmaya bağlı demografik değişimin olumsuz etkilerini azaltıcı düzenlemelerin yapılması demografik değişimi önceden tahmin etmekten daha zordur (Maestas vd., 2016: 1). Nüfusun yaşlanması tasarruf ve tüketim üzerinden sermaye birikimini, eğitimi maliye politikaları üzerinden beşeri sermaye birikimini olumsuz etkileyebilir (Tosun, 2003: 291). Nüfusun yaşlanması kamu bütçesi üzerinde ciddi bir yük oluşturabilir. Artan emeklilik maliyetleriyle başa çıkmak için sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinde yeni düzenlemeler yapmak gerekebilir (Elmeskov, 2004: 242). Yaşlanmanın kamu harcamaları, tüketim ve gelir kaynakları yoluyla büyümeye etkisi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı olabilir.

Çin, Tayvan, Singapur, Japonya gibi Asya ülkeleri örneğinde, 1965-1990 döneminde GSYH, ortalama yaşam süresi, doğal kaynak bolluğu, ortalama devlet taasarrufları, kurumların kalitesi, ortalama orta öğretim yılı, aktif ve toplam nüfus artış hızı, 15 yaş altı ve 64 yaş üstü nüfus artış hızı gibi veriler kullanılarak, demografik değişkenlerin ekonomik etkileri ve Asya mucizesinin ne ölçüde demografik

değişimle açıklanabileceği araştırılmıştır. Nüfusun yaş yapısının büyümeyi nüfus artış hızından daha çok etkilediği sonucuna varılmıştır (Bloom ve Williamson,1998). 1992-2000 döneminde Çin'in nüfusundaki yaşlanmanın iş gücü arzını ve büyümeyi olumsuz etkilediği, buradan kaynaklanan büyüme kaybının verimlilik artışı ile telafi edilebildiği ifade edilmiştir (Peng, 2008).

Hindistan'nın 1960-2000 döneminde ılımlı büyümesinde hizmet sektöründeki hızla gelişme, Çin'in 1980 yılı sonrası hızlı büyümesinde ticaretin önündeki engellerin azaltılması ve doğrudan yabancı yatırım artışı etkili olmuştur. Yaşlı nüfustaki artışa bağlı olarak 2010 yılı sonrası her iki ülkede büyüme hızının yavaşlayacağı öngörülmüştür (Bloom ve diğerleri, 2006).

İran'da 1987-2017 döneminde 0-14 yaş grubu nüfusun kısa dönemde büyümeyi etkilemediği, 15-64 yaş grubu nüfusun olumlu, 65+ yaş grubu nüfusun ise olumsuz etkilediği tespit edilmiştir (Miri ve Maddah, 2018).

ABD eyaletlerinde 1980-2010 döneminde 60+ yaş grubu nüfustaki her %10'luk artışın kişi başına GSYH büyüme hızını %5,5 oranında düşürdüğü, yaşlanan nüfus nedeniyle gelecek yirmi yılda büyümenin %1,2-0,6 oranında azalabileceği sonucuna varılmıştır (Maestas ve diğerleri, 2016).

142 ülkeyi kapsayan 1950-2014 dönemi panel veri analizinde yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının artmasının büyümeyi olumsuz etkilediği, gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusun büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin son yıllarda daha belirgin hale geldiği sonucuna varılmıştır (Lee ve Shin, 2019).

OECD ülkelerinden Kanada, Fransa, İtalya, Japonya, İsviçre, İngiltere ve ABD'de 1996-2050 döneminde insan sermayesine daha çok yatırım yapılarak yaşlanmanın olumsuz etkilerinin önemli ölçüde azaltılabileceği ve büyümenin sürdürülebileceği ifade edilmiştir (Fougere ve Merette, 1999).

Günümüzde yaşlı nüfustaki yığılma hız kazandığı için geçmişteki uygulamalara bakarak sorunun nasıl yönetileceği hakkında yeterli fikir edinmek mümkün olmayabilir. Düşük gelirli ülkelerde yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının yaklaşık %3-3,3 gibi düşük düzeyde olması (The World Bank, 2022) politika yapıcıya gerekli önlemleri almak üzere fırsat sunmaktadır. Bu ülkeler yaşlanan nüfusun sosyal, ekonomik ve politik etkileriyle başa çıkabilmek için soruna erken müdahale etmelidirler. Ancak onlar gelecek on yılda nüfusun yaşlanmasını yeterince fark edemeyebilirler ve gerekli önlemleri almada geç kalabilirler. Yaşlı nüfus oranı arttıkça ve politik olarak güçlendikçe onlar daha yüksek sağlık harcamaları ve emeklilik ödemeleri ile başa çıkmak zorunda kalacaklardır (Bloom vd., 2010: 609-610).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, nüfusun yaşlanmasının büyümeyi yavaşlatıcı etkisi hakkında literatürde önemli bir mutabakat oluşmuştur. Ancak yaşlanmanın büyümeyi yavaşlatan etkisinin nasıl azaltılabileceği hakkında aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çalışma bu soruna çözüm bulmayı amaçlamıştır. Nüfusun yaşlanmasının büyümeyi yavaşlatıcı etkisinin azaltılması biri otomatik mekanizma, diğeri müdahaleci mekanizma olmak üzere iki mekanizma ile açıklanmaya çalışılacaktır. Otomatik mekanizma doğurganlık oranındaki azalışın gecikmeli olarak yaşlı nüfustaki yığılmayı azaltmasıdır. Müdahaleci mekanizma iş gücü ithali, iş gücünün niteliğinin artırılması, sermaye yoğun üretim, kadın istihdamının artırılması, emeklilik yaşının uzatılması ve gümüş ekonomiden yararlanma başlıkları altında açıklanacaktır. Müdahaleci mekanizma kapsamında ileri sürülen görüşleri desteklemek üzere Japonya, İtalya ve Almanya'nın deneyimlerinden kanıtlar sunulacaktır.

2. YAŞLANMANIN BÜYÜMEYİ YAVAŞLATAN ETKİSİNİN AZALTILMASI

Yaşlanmanın büyümeyi yavaşlatan etkisi biri otomatik, diğeri müdahaleci mekanizma olmak üzere iki mekanizma ile azaltılabilir.

2.1. Otomatik Mekanizma

Yaşlanmanın büyümeyi yavaşlatan etkisini azaltan otomatik mekanizma doğurganlık oranındaki azalışın gecikmeli olarak yaşlı nüfustaki yığılmayı azaltmasıdır. Yaşlı nüfustaki yığılma biri yüksek doğurganlık oranı, diğeri ortalama ömrün uzaması olmak üzere iki sebepten kaynaklanabilir. Şimdi doğan bir bebek 65 yıl sonra yaşlı nüfusa dahil olacağı için, doğurganlık oranı ne kadar büyükse gelecekte yaşlı nüfustaki yığılma o kadar büyük olur. Ülkeler geliştikçe doğurganlık oranı düştüğü ve ortalama ömür uzadığı için yaşlı nüfus iki ters etki ile karşı karşıya kalır. Gelişmiş ülkelerde doğurganlık oranı azaldığı halde yaşlı nüfustaki hızlı yığılma ortalama ömürdeki uzamadan kaynaklanır.

Doğurganlık oranı azalmamış olsaydı yaşlı nüfustaki yığılma daha hızlı olurdu. Doğurganlık oranının azalması gecikmeli olarak yaşlı nüfustaki yığılma hızını aşağı çekmektedir.

Doğum kontrol yöntemleri, kadınların iş gücü piyasasında daha çok yer alması, teknolojik gelişmeler, evlenme yaşının uzaması, boşanma oranlarının artması ve aile yapısının değişmesi doğurganlık oranının azalmasında etkili olmuştur (Koçak, 2019: 21).

Ülkeler nüfus büyüklüğünün ve yaş yapısının zamanla değiştiği demografik geçiş süreci yaşamaktadırlar. Doğum ve ölüm oranlarının değişmesi nüfus artış oranı ile birlikte nüfusun yaş yapısını da etkiler. Bebek ve çocuk ölüm oranlarının azalması önce genç nüfusta, sonra gecikmeli olarak çalışma çağı ve yaşlı nüfusta artışa; doğurganlık oranının azalması önce genç, sonra gecikmeli olarak çalışma çağı ve yaşlı nüfusta azalışa yol açar (Chandrasekhar vd., 2006: 5056). Doğurganlık oranının şimdi düşmesi 65 yıl sonra yaşlı nüfus artış hızında yavaşlama olarak ortaya çıkar. Bu durum İkinci Dünya Savaşı'nda en çok can kaybı veren Rusya'da açıkça görülmüştür. Savaşın yaşandığı 1940-1945 döneminde genç nüfusun savaşta olması ve azalması nedeniyle nüfus artış hızı düşmüştür. 1940 yılından 65 yıl sonra yani 2005 yılı ve sonrası Rusya'da 65+ yaştaki nüfusun toplam nüfus içindeki payı düşmüştür. 65+ yaştaki nüfus 2005 yılında toplam nüfusun %13,8'ini oluşturmuşken takip eden yıllarda bu oran sırasıyla %13,8; %13,7; %13,4; %13,2 ve %13,1 olmuştur (The World Bank, 2022). Günümüzde ABD dahil birçok ülkede yaşlı nüfustaki hızlı artış önemli ölçüde İkinci Dünya Savaşı sonrası doğum oranlarındaki hızlı artıştan (bebek patlaması) kaynaklanmıştır (Bloom vd., 2011: 1).

Tablo 1'de görüldüğü gibi, bütün ülke grupları ve dünyada 2010-2020 döneminde doğum oranları her yıl, ölüm oranları ve nüfus artış hızı ise çoğu yıl düşmüştür. Doğum oranının düşmesi, gecikmeli olarak çalışma çağı ve yaşlı nüfusun artış hızını azaltabilir. Doğum oranı yüksek gelirli ülkelerde oldukça düşük, düşük gelirli ülkelerde oldukça yüksektir. Bin kadın başına doğum oranı 2020 yılında yüksek gelirli ülkelerde %9,69, orta gelirli ülkelerde %16,99 ve düşük gelirli ülkelerde %34,05 olmuştur.

Tablo 1: Ülke Gruplarının Demografik Değişkenleri (2000-2020)

Ülke Grupları	Demografik Değişkenler	2000	2005	2010	2015	2020
Yüksek Gelirli	Bin kadın başına doğum oranı	12,31	11,67	11,58	10,94	9,69
	Bin kişi başına ölüm oranı	8,50	8,42	8,34	8,76	9,80
	Nüfus artış oranı (%)	0,60	0,67	0,64	0,57	0,47
Orta Gelirli	Bin kadın başına doğum oranı	22,06	20,71	19,73	18,83	16,99
	Bin kişi başına ölüm oranı	8,00	7,85	7,55	7,25	7,27
	Nüfus artış oranı (%)	1,36	1,22	1,17	1,17	0,98
Düşük Gelirli	Bin Kadın başına doğum oranı	42,55	40,66	38,44	36,18	34,05
	Bin kişi başına ölüm oranı	13,82	11,73	9,71	8,32	7,46
	Nüfus artış oranı (%)	2,81	2,90	2,74	2,59	2,67
Dünya	Bin kadın başına doğum oranı	21,65	20,55	19,77	18,95	17,33
	Bin kişi başına ölüm oranı	8,54	8,21	7,84	7,58	7,70
	Nüfus artış oranı (%)	1,32	1,24	1,20	1,10	1,04

Kaynak: (The World Bank, 2022)

2.2. Müdahaleci Mekanizma

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, yaşlanmanın olumsuz etkilerine karşı koymada farklı mali ve kurumsal kaynaklara sahip oldukları için demografik geçiş yoluyla ilerlemelerinin hızı ve kapsamı da birbirinden farklı olabilir. Uzun zamandır nüfusun yaşlanması sorunuyla karşı karşıya kalan gelişmiş ülkeler (Mandıracıoğlu, 2010: 44) ve bu sorunla yeni yüzleşen gelişmekte olan ülkeler emeklilik ve sağlık sisteminden kaynaklanan sorunlarla baş etmek zorunda kalırlar (Bloom vd., 2010: 609). Son yüzyılda sağlık alanındaki gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler özellikle gelişmiş ülkelerde yaşam standardının iyileşmesine ve ortalama ömrün uzamasına neden olmuştur. Ortalama ömrün uzaması yaşlı nüfusta yığılmayı hızlandırmıştır. Nüfusu yaşlanmış olan gelişmiş ülkelerin yaşlanmanın yol açtığı sorunların çözümüne yönelik izledikleri politikalar, nüfusu yaşlanmakta olan gelişen ülkelerin izlemeleri gereken politikalar hakkında yol gösterici olabilir (Cantürk, 2021: 188).

Müdahaleci mekanizma yaşlanmanın olumsuz etkilerini müdahale ederek hafifletmeye çalışan mekanizmadır. Ülkelerin iş gücü ithali, iş gücünün niteliğinin artırılması, sermaye yoğun üretim, kadın istihdamının artırılması, emeklilik yaşının uzatılması ve gümüş ekonomiden yararlanma politikaları ile yaşlanmanın olumsuz etkilerini hafifletmeye çalıştıkları mekanizmadır.

2.2.1. İş Gücü İthali

İş gücü arzını etkileyen en önemli faktörler nüfusun demografik yapısı, eğitimi ve cinsiyetidir. Toplam nüfus içinde 14-65 yaş nüfusun payının azalması, 65+ yaş nüfusun payının artması ve toplam istihdam içinde kadın istihdamı payının düşük olması veya azalması iş gücü arzını olumsuz etkiler (Kutlu, 1991: 23-30). Avrupa'nın nüfus tahminleri nüfusun sürekli yaşlanmasına ve iş gücünde azalışa işaret etmektedir. Bunun doğal sonucu olarak ülkelerin GSYH artış oranları azalabilmektedir. İş gücü ithali bu sürece karşı koymanın bir yolu olarak ortaya çıkmaktadır (Lucian, 2017: 200-205).

İnsanların ekonomik nedenlerle ikamet ettikleri yerden başka ülke veya bölgelere hareketine “iş gücü göçü” denir. İş gücü göçü ülke içinde veya ülkeler arasında olabilir (Yalçınkaya ve Dülger, 2017: 1647). İş gücü göçü ile iş gücü ithali birbirinden farklıdır. İş gücü göçü işsiz bireyin, bireysel tercihi olarak ortaya çıkar. İş gücü ithali ise bir ülkenin iş gücü arzı açığının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için uygulanan politik bir tercihtir.

Sermaye ve doğal kaynakların bol, emek faktörünün kıt olduğu ülkeler iş gücü ithal ederek iş gücü arzını artırabilir, sermayelerini tam olarak kullanabilir, yatırımlarını ve ekonomik refahlarını artırabilirler (Şahin, 2008: 45). Küresel iş gücünün küresel üretime daha fazla katkı yapacağı yerlerde istihdamı küresel üretime ve refaha daha fazla katkı yapabilir. Meslekler arasındaki gelir farkını ve ücretlerdeki kıtlık rantını azaltarak gelir dağılımı adaletine olumlu katkı yapılabilir. Emeğin marjinal üretkenliğini azaltarak ücretlerin düşmesine, sermaye ve toprak faktörleri üzerindeki rantların artmasına yol açabilir (Kutlu, 1991: 44-45).

İkinci Dünya Savaşı sonrası iş gücü sıkıntısı çeken Batı Avrupa ülkeleri bu sorunlarını iş gücü ithal ederek çözmüşlerdir. İş gücü ithali sanayileşmiş ülkelerde ücretlerin yükselmesini engelleyerek üretim maliyetini düşürebilir ve ülkenin küresel rekabet gücünü artırabilir. Ekonomileri ihracata dayanan ülkeler bu durumdan daha büyük avantaj sağlayabilirler. Ücretlerin yükselmesini engellediği için sendikalar işçi ithaline karşı çıkabilirler. Bununla birlikte, işçi ithali nedeniyle artan gelir bütün olarak toplumsal refahı artırabilir (Seyidoğlu, 2003: 811).

İş gücü ithalinin olumlu etkileri yanında olumsuz etkileri de olabilir. Aşırı iş gücü ithali sosyal uyumsuzluk sorunlarına yol açabilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yüksek düzeyde iş gücü ithal eden Avrupa ülkelerinde özellikle 11 Eylül 2001 saldırısı sonrası aşırı sağ partilerin oyları artmış, yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslamofobi yükselişe geçmiştir (Alkan, 2015). Almanya'da başta Türklere karşı olmak üzere zaman zaman yabancı düşmanlığına bağlı şiddet eylemleri yaşanmıştır.

2.2.2. İş Gücünün Niteliğinin Artırılması

Nitelikli iş gücü, sermaye faktörünün üretkenliğini artırma, birim zamanda daha çok çıktı üretme, teknolojik değişime uyum sağlama, sermayeyi akılcı kullanma ve rekabetçi olma yeteneğine sahip önemli bir potansiyeldir (Gür, 2011: 36). İş gücünün niteliği örgün eğitim, yaygın eğitim ve deneyimle

artabilir. İş gücünün niteliğini artırmaya yönelik tüm faaliyetler yatırım sayılmalıdır (Atiker, 2015: 3-4).

Ortalama ömrün uzaması ve doğurganlık oranının düşmesi küresel genel trendler olarak ortaya çıkmaktadır. Ortalama ömrün uzaması iş gücünün niteliğini artırıcı etki yaparken, yaşlı nüfustaki yığılma verimliliği azaltıcı etki yapabilir. Doğurganlık oranındaki azalışa bağlı olarak aileler çocuk başına daha çok sağlık ve eğitim harcaması yapabilirler. Bu durum uzun vadede beşeri sermaye birikimini ve büyümeyi olumlu etkileyebilir (Galor ve Weil, 1999: 152-153).

İş gücünün niteliğinin önemi $Y = F(K, L)$ şeklindeki neoklasik çıktı fonksiyonu biri mevcut emeğin ortalama nitelik düzeyinin artırıldığı, diğeri niteliksiz ve nitelikli emeğin birlikte istihdam edildiği iki farklı formda yazılarak açıklanabilir. Emeğin ortalama nitelik düzeyi 'e' kabul edilirse çıktı fonksiyonu $Y = F(K, eL)$ olur. Buna göre toplam çıktı (Y), sermaye stoku (K) ve etkin emek (eL) girdileri tarafından belirlenir. 'e' ve 'L' çarpım durumunda olduğundan emeğin ortalama nitelik düzeyinin artması ile işçi sayısının artması arasında emek arzı bakımından fark yoktur (Solow, 1999: 650-651; Romer, 2012: 7-9). Emeğin niteliği ile üretim teknolojisi arasında paralellik olacağı için nitelikli emeğin dolayısıyla teknolojik gelişmenin yol açtığı verimlilik artışı tıpkı iş gücü arzının artması gibi çıktı düzeyini artırır. Örnek olarak üretim yöntemindeki iyileşme sayesinde 2000-2030 döneminde iş gücü verimliliği ikiye katlanırsa, 2030 yılındaki bir işçinin üretkenliği 2000 yılındaki iki işçinin üretkenliğine eşit olur. 2000-2030 döneminde işçi sayısı (L) sabit kalsa bile, ortalama bir işçinin niteliği ikiye katlanınca toplam çıktı da ikiye katlanmış olur (Mankiw, 2007: 249).

Neoklasik çıktı fonksiyonu niteliksiz emek (L) ile nitelikli emeğin (E) birlikte istihdam edildiği formda yazılırsa $Y = F(K, L, E)$ olur. Buradaki bir birim E toplam çıktıya bir birim L'den daha fazla katkı yapacağı için L'yi azaltarak E'yi artırmak toplam çıktıyı artırmanın etkili bir yolu olabilir.

Sonuç itibariyle ülkeler ister birinci modelde olduğu gibi ortalama emeğin niteliğini artırarak, isterse niteliksiz ve nitelikli emeğin birlikte istihdam edildiği modelde niteliksiz emeği nitelikli emeğe dönüştürerek emek arzını artırabilir, yaşlanmanın büyüme üzerindeki olumsuz etkisini azaltabilirler. Bu sebeple yaşlı nüfustaki yığılmanın hız kazandığı gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, ülkelerin iş gücünün niteliğini artırmaya yönelik yatırımlara odaklanmaları ve yaşam boyu öğrenme kültürünü tüm topluma yaymaları kendi menfaatlerine olacaktır.

2.2.3. Sermaye Yoğun Üretim

Sanayileşme, teknolojik gelişme ve demografik geçiş süreçleri doğal olarak üretim tekniğinde (sermaye/emek) sermaye lehine değişime yol açmaktadır. Sanayi sektöründe üretim daha çok sermaye yoğun olmakla birlikte, tarımsal makineleşme sayesinde tarım sektöründe de sermayenin payı gittikçe artmaktadır. Teknolojik gelişmenin birim zamanda daha çok, daha standart, daha kaliteli ve daha ucuz üretime fırsat vermesi ve yenilikçi firmaların rekabet avantajı elde etmeleri firmaları teknoloji geliştirme yarışına sokmakta ve böylece teknolojik gelişme kesintisiz sürmektedir. Diğer yandan doğum oranlarının azalmasına ve ortalama ömrün uzamasına bağlı olarak toplam nüfus içinde yaşlı nüfusun payının artması, çalışma çağı nüfusun payının artmaması hatta azalması emek faktörünü kıt hale getirmektedir. Gerek bu durum, gerekse işçilere tanınan sosyal haklar ve grevler iş gücünün maliyetini artırmakta, işçi çalıştırmayı dezavantajlı hale getirmektedir. Dolayısıyla firmalar ve ülkeler üretimi gittikçe daha çok sermaye yoğun hale getirmeye çalışmaktadırlar.

Günümüzde yazılım teknolojileri, dijitalleşme ve internet sayesinde eğitim, savunma, sağlık, ulaşım, iletişim, finansman ve imalat gibi hayatın her alanında işlerin daha çok sermaye, daha az ancak daha nitelikli iş gücü ile yapıldığı bir süreç yaşanmaktadır. Dijital kitaplar, dergiler ve kütüphaneler sayesinde dünyanın her bir yanındaki bilgilere anında ulaşılabilen, uzaktan etkileşimli online eğitim yapılabilmektedir. İnsansız savaş uçakları, insansız tanklar ve akıllı füzelerle savaşlar uzaktan kumandalı yapılabilmektedir. Dijital kameralarla kap kaç, hırsızlık, soygun, terör eylemleri, trafik terörü gibi toplum düzenini bozan hareketler izlenebilmekte, suçlular kısa sürede yakalanabilmektedir. Sağlık alanında iç organlardaki hastalıklı yapılar tespit edilebilmekte, kıtalar arası ameliyatlar yapılabilmekte ve teknik cihazlarla yapılan görüntülemelere ait teknik raporlar farklı ülkelerde daha hızlı ve daha düşük maliyetle yazılıp yorumlanabilmektedir. Otoyollar, hızlı trenler, grostonluk gemiler ve yüksek hızlı uçaklarla kara, deniz ve hava ulaşımında yaşanan büyük dönüşüm şoförsüz otomobiller, makinistsiz trenler ve pilotsuz uçaklarla zirve yapmış durumdadır. Gittikçe yaygınlaşan internet altyapısı ve gittikçe

genişleyen kapsam alanı sayesinde cep telefonları ile her zaman her yerde görüntülü iletişim kurulabilmekte ve online konferanslar yapılabilmektedir.

Finansal alanda 7/24 kuralıyla dünyanın her bir yanına fon aktarılabilen, dünyanın değişik borsalarından hisse senedi, kıymetli maden, tahvil ve bono alınıp satılabilmektedir. İpotek borç senetleri ile gayrimenkullere, alacak borç senetleri ile vadeli alacaklara satın alma gücü kazandırılabilen, türev ürünlerle M1 para arzının birkaç katı satın alma gücü oluşturulabilmektedir. Merkez bankası dijital para sistemine geçilmesi halinde bütün bu işlemler daha hızlı, daha yaygın ve daha düşük maliyetle yapılabilecektir. İnsanlar harcanabilir likit değerlerinin tamamını 7/24 kuralıyla sürekli yanlarında bulundurabilecek ve buldukları yerden küresel piyasalarda online alış-veriş yapabileceklerdir.

Üretimde otomasyon teknolojilerinin benimsenmesiyle birlikte emek faktörünün yerini büyük ölçüde teknolojinin aldığı bir süreç yaşanmaktadır. Teknolojik gelişmeler verimsiz iş gücünün yerini aldıkça emeğin kalitesi ve üretkenlik artabilecektir. Uygun geçişler yapılabilirse yaşlı nüfustaki yığılmaya rağmen yüksek büyüme sağlanabilecektir (Acemoğlu ve Restrepo, 2017: 174-179).

Günümüzde imalat sektöründeki sermaye yoğun üretim sanayi 4.0 adıyla gündem olmuştur. 2011 yılında Almanya'nın Hannover Fuarındaki bir sunumla başlayan sanayi 4.0 ile verimlilik, kalite, rekabet gücü ve yaşam kalitesinde büyük artış yaşanması beklenmektedir (Rojko, 2017). Sanayi 4.0 uygun kurumsal ve hukuki yapı, gerçek dünyanın dijital haritalanması, siber bağlantı ve siber güvenlik koşulları altında üretimin akıllı fabrikada, akıllı makineler, akıllı robotlar ve akıllı otomatik sistemlerle tam zamanında, hızlı ve esnek olarak gerçekleştirildiği bir sistemdir. Üretimde az sayıda nitelikli insan istihdam edilir. Sistemde ortaya çıkan hatalar uzaktan müdahale ile giderilebilir. Akıllı fabrika müşteriden gelen talep doğrultusunda harekete geçer. Gerçek dünya dijital olarak haritalandığı (büyük veri), nesnelere ve bilgiler arasında siber bağlantı kurulduğu (nesnelere interneti) için, girdiler sistem tarafından en uygun şartlarda temin edilebilir. Bu sistemde verimlilik ve kalite artarken, hata, fire ve maliyetler minimize edilebilir (Demir ve Esen, 2021).

Nesneler sanal bir kimlikle internet ve dijital ağla birbirleriyle ve çevreleriyle etkileşim halindedirler. Böylece üretim süreci nesnelere tarafından yönetilebilir hale gelir ve bütün işler pratikleşir. Karmaşık üretim süreçleri hızlı ve sorunsuz bir şekilde yönetilebilir. Enerji daha verimli kullanılır. Nitelikli emek istihdamı minimize olur, niteliksiz emek istihdamı sıfıra meyleder. Maliyetler düşer, verimlilik ve kârlılık artar. Ürünler daha kaliteli ve uzun ömürlü olabilir. İnsanlar, makineler ve üretim kaynakları arasında güçlü bir bağ oluşur (EBSO, 2017: 9-11). 24 saat kesintisiz üretim yapılabilir. Hastalık, dikkatsizlik, hatalı üretim, ücretlerin aşırı artması, grev gibi insana dayalı sorunlar minimize olur. Özellikle beden gücüyle yapılması zor, insan sağlığına zararlı ve insanların hata yapma riski yüksek işler akıllı fabrikalarda akıllı robotlar tarafından kusursuzca yapılabilir.

Akıllı fabrikada akıllı makine, akıllı robot, akıllı otomatik sistemler ve az sayıda nitelikli insanla tam zamanında, hızlı ve esnek üretim yapılır, akıllı ürün üretilir. Akıllı makineler programlanabilir ve birbirleriyle etkileşim halindedirler. Akıllı otomatik sistemler hangi ürünün, hangi makinelerle, ne miktarda ve ne zamana kadar üretileceğini otomatik olarak organize edebilirler. Akıllı ürünün üzerindeki sensör sayesinde tedarik zincirinin, üretimin ve pazarlamanın hangi aşamasında olduğu izlenebilir, satış sonrası servis hizmetleri takip edilebilir.

Niteliksiz emek istihdamı sıfırlanacağı ve nitelikli emek istihdamı minimize olacağı için sanayi 4.0 ile yaşlı nüfustaki yığılmanın büyümeye olumsuz etkisi fazlasıyla telafi edilebilir. Ancak sanayi 4.0 ile birlikte akıllı robotların üretimi, koordinasyonu, bakım-tamiri, sanayi 4.0'a uygun program yazıcılığı, veri analizciliği, siber güvenlik uzmanlığı, sistem yöneticiliği gibi yeni iş alanları doğabilir. Elde edilen küresel rekabet avantajları sayesinde büyüme ve toplumsal refah artabilir. 18. Yüzyılda yaşanan birinci sanayi devriminden beri teknolojik gelişme niteliksiz emeğe ihtiyacı azaltmış, nitelikli emeğe ihtiyacı artırmıştır. Önceki sanayi devrimlerinde teknolojiyi kullanan emek önemli olmuş ancak bu emeğin çok da nitelikli olması gerekmemiş, alet yapmış el övünmüştür. Sanayi 4.0 önceki sanayi devrimlerinden farklıdır. Sanayi 4.0'da akıllı makineyi üreten, programlayan, fonksiyonelliğini artıran nitelikli emeğe ihtiyaç vardır. Bu da ancak eğitim sistemini yeni şartlara uygun uzman eleman yetiştirecek şekilde dönüştürmekle mümkün olabilir (Demir ve Esen, 2021).

2.2.4. Kadın İstihdamının Artırılması

Özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfustaki aşırı yığılma iş gücü arzı açığını artırabilir, sigorta şirketlerine ve kamu bütçesine önemli mali yük getirebilir, ekonomik büyümeyi yavaşlatabilir. Kadınların iş hayatında daha az rol aldığı ülkeler, yaşlı nüfusun iş hayatından çekilmesiyle oluşan iş gücü açığını kadın istihdamını artırarak kapatabilir ve ekonomik gelişmelerini sürdürebilirler.

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi'nin yayınladığı son rapor; iklim değişikliği, küresel çatışmalar ve salgın hastalıklar gibi mevcut küresel sorunlardan dolayı dünyanın cinsiyet farkını kapatmak için yaklaşık 300 yılı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, kadınların cinsel ve üreme sağlığı hakları güncel küresel sorunlar tarafından tehdit edildiğini belirtmiştir (BM Kadın Birimi, 2022). Ülkelerin nüfuslarının yaklaşık yarısı kadınlardan oluştuğu halde, kadınların anne olmaları ve eğitim düzeylerinin genellikle daha düşük olması yanında kültür ve inanç değerlerinin etkisiyle pek çok ülkede kadın istihdamı erkek istihdamından daha azdır. Pek çok kadın yaşamını ev hanımı olarak sürdürmektedir.

İstatistiki veriler yüksek gelirli ülkelerde 65+ nüfusun toplam nüfus içindeki payının artmasına paralel olarak kadın nüfusun iş gücüne katılım oranının arttığını göstermektedir. Yüksek gelirli ülkelerde 1990 yılında %12 olan 65+ nüfusun toplam nüfus içindeki payı 2015 yılında %17'ye ve 2021 yılında %19'a çıkmıştır. Aynı yıllarda çalışma çağındaki (15-64) kadın nüfusun iş gücüne katılım oranı sırasıyla %58, %65 ve %67 olmuştur (The World Bank, 2022). Bu durum yüksek gelirli ülkelerin yaşlı nüfustaki yığılmanın yol açtığı iş gücü arzı açığını kadın istihdamını artırarak kapattıklarının önemli bir göstergesi kabul edilebilir.

Az gelişmiş ülkelerde kadınlar genel olarak ev ve tarımsal işlerde çalışmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sanayileşme ve teknolojik gelişme sayesinde daha önce erkekler tarafından yapılan birçok iş kadınlar tarafından yapılır hale gelmiştir (Tütüncü ve Zengin, 2020:2-4). Küreselleşme ile birlikte artan rekabet şartları iş gücü kapsamı dışında kalan kadın emeğini sistem içine çekerek istihdamı ve GSYH'yi artırmayı (Özdemir vd., 2012: 116), doğum oranının düşmesine ve yaşlı nüfustaki yığılmaya bağlı olarak ortaya çıkan iş gücü azı açığını ve büyüme oranındaki yavaşlamayı aynı yolla telafi etmeyi gerektirmiştir. Toplam istihdam içinde kadın istihdamının payı artırılarak iş gücü arzı açığı kapatılabilir, tatmin edici büyüme sağlanabilir (Martin, 1982: 36-37). Toplam nüfus içinde çalışma çağı nüfusunun payı azalan, 65+ yaş nüfusunun payı artan ülkeler kadın nüfusu eğiterek, kadın istihdamını özendirerek yasal düzenlemeler yaparak kadınların iş gücüne katılımını artırabilir ve bu yolla gelişmelerini sürdürebilirler.

2.2.5. Emeklilik Yaşının Uzatılması

Yaşlı nüfusta aşırı yığılma yaşanan yüksek gelirli ülkeler emeklilik yaşını uzatarak sağlıklı ve daha az yaşlı nüfusun bilgi birikimi, tecrübesi ve üretim gücünden bir süre daha yararlanılabilir. Böylece yaşlanmanın işgücü arzı ve büyüme üzerindeki olumsuz etkisini hafifletebilirler.

Artan sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri, yaşlılık aylığı, hastalıklarla mücadele ve iş gücü arzı açığı gibi sorunlar, kaçınılmaz olarak ekonomileri ve kamu kaynaklarını zorlamaktadır. Çoğu ülke emeklilik yaşını öteleyerek çalışma hayatını uzatmaya çalışmaktadırlar (Liu vd., 2022: 2). Emeklilik sistemi 19. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmış ve bu sayede yaşlı nüfustaki yoksulluk önemli ölçüde azaltılmıştır. Ancak bu sistem zamanla birçok ülkede kamu bütçesinin en büyük harcama kalemi haline gelmiştir. Ortalama ömür ve eğitimde geçen süre uzarken ortalama emeklilik yaşının aynı kalması günümüzün önemli tartışma konularından biri olmuştur. İnsanların daha verimli ve daha uzun süre çalışmasını sağlamak her derde deva olmasa bile çözümün önemli bir parçası olabilir. Emeklilik yaşını artırmak, işçilerin daha uzun süre çalışmasına ve artan emeklilik harcamalarının finansmanına önemli katkı sağlayabilir. Ülkeler sağlıklı yaşlı işçilerin daha uzun süre iş gücünde kalmalarını sağlayacak yasal düzenlemeler yapabilirler. Avrupa, dünyadaki 65+ yaşta insanlar arasında en düşük iş gücüne katılım oranına sahip bölgesidir. Sağlıklı ve yüksek gelirli olmanın Avrupa'da insanları erken emekli olmaya teşvik etmesinin toplumsal tercih haline gelmesi sürdürülebilir bir durum değildir (Schwarz vd., 2014: 10-15, 19-20).

Şu anda AB'ye üye ülkelerde 65 yaşında emeklilik yaygındır. Ancak pek çok ülke emeklilik yaşını 67'ye çıkarmaya karar vermiştir. Yaşlı nüfus oranının yüksek olduğu ülkelere Almanya'nın emeklilik yaşını 2031 yılında 65'ten 67'ye, Japonya'nın 2025 yılında 64'ten 65'e, Finlandiya'nın 2027 yılında 64'ten 65'e, Bulgaristan'ın 2023 yılında 66'dan 67'ye çıkarması; halen İtalya'da 67, Portekiz'de 66,

Yunanistan'da 67 olan emeklilik yaşının daha da artması beklenmektedir (Finnish Centre For Pensions, 2022).

Yaşlıların bir kısmı uzun kariyeri boyunca edindiği birikim sayesinde fiziksel kapasitesindeki olası kayıpları telafi ederek üretkenliğini sürdürebilir. İleri yaşlarda verimlilik bir miktar düşse bile, kıdeme dayalı yüksek ücretler engel teşkil etmediği sürece yaşlı işçiler istihdam edilebilir. Yaşlı işçi çalıştırmanın gençlerin iş bulmasını engellediği ileri sürülebilse de her yaştan daha fazla işçi istihdam ederek ekonomik büyümeyi sürdürmek, gençler de dahil tüm çalışanlar için daha fazla iş fırsatı sunabilir (Schwarz vd., 2014: 20).

2.2.6. Gümüş Ekonomiden Yararlanma

Avrupa Komisyonu'nun 2015 yılı raporunda gümüş ekonomi, yaşlı nüfusun kamu ve tüketim harcamalarını artırmanın yanında, özel ihtiyaçları sonucu ekonomik fırsatlar ortaya çıkarması olarak tanımlanmıştır (European Commission, 2015). Gümüş ekonomi, yaşlı nüfus için uygun ortam oluşturma, yaş ayrımcılığı ile mücadele politikaları geliştirme, onların becerilerini aktif hale getirecek istihdam olanakları ile ekonomik faaliyetlere ve toplumsal refaha katkı yapmalarını sağlayacak teşvikler geliştirme şeklinde tanımlanabilir. Yaşlı nüfusu fiziksel olarak aktif tutmanın yanında sosyal ve finansal açıdan katılım sağlayacak koşullar oluşturma da bu kapsamda değerlendirilebilir (Demirbilek ve Özgür, 2017: 18-19). Gümüş ekonomi, yaşlı nüfusun ihtiyaç ve taleplerini yük olarak görmek yerine ekonomik fırsat olarak kabul etmektir (Karakaya, 2020: 33). Yaşlı nüfus arttıkça onların yaşam koşullarını iyileştirecek ürün ve hizmetlerin üretimini artırmaya ve onların iş hayatında daha fazla kalmalarını sağlamaya yönelik gümüş piyasası koşulları ve stratejileri oluşturmak gerekmektedir (Hasbenli, 2020: 95). Yaşlı insanların beşeri sermaye birikimlerinden daha uzun süre yararlanabilmek için yaşlı nüfusu verimli iş gücü haline getirerek iş gücü açığını telafi eden bir kültür oluşturmaya ihtiyaç vardır (Bloom vd., 2015. 89).

Yaşlı nüfusun talebi sağlık, ulaşım, bakım hizmetleri, turizm, teknoloji ve altyapı gibi birçok sektöre yönelik olabilir. Yaşlı istihdamı, yaşlılar için sürdürülebilir çevre oluşturma, yaşlıların yaşam kalitesini artırmaya yönelik akıllı evler, otomatik araçlar ve bakım robotları gibi yeni teknolojilerin teşvik edilmesi bu kapsamda düşünülebilir. Bütün bunlar çarpan etkisiyle ekonomik büyümeye olumlu katkı yapabilir (Erceg ve Bojanic, 2017). Dünya Ekonomik Forumunda uzun ömürlülükle ortaya çıkan gümüş ekonominin piyasanın itici gücü olabileceği, nüfus artış hızındaki düşüşün yaşam standardında ve kişi başına düşen gelirden artışa yol açabileceği ifade edilmiştir. (Gordon, 2017: 7).

Yaşlıların rahat ve bağımsız yaşayabilmeleri ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi için onların istek ve ihtiyaçlarını dikkate almak gerekir (Topçu ve Güven, 2018: 61). Yaşlı tüketici sayısı arttıkça işletmelerin onların taleplerini karşılayacak mal ve hizmetler üretmek zorunda kalmaları üretimde artışa yol açabilir. Sağlık ve iş hayatında yapılan düzenlemelerle yaşlıların kendilerini daha genç hissetmeleri ve iş hayatında daha çok rol almaları sağlanabilir (Turan ve Çolakoğlu, 2009: 280).

Gümüş ekonomi yaşlı nüfusa özgü talebin iş fırsatı oluşturmaya yanında emekli olanlardan nispeten daha sağlıklı ve daha az yaşlı olanların emek gücünden yararlanmayı gerektirir. Emeklilerin tekrar istihdam edilmeleri halinde onlar için emeklilik sigorta primi ödenmeyecek olmasından dolayı işverenler emekli çalıştırmayı tercih edebilirler. Emeklilerin iş hayatına dönüşlerini özendirici yasal düzenlemelerle yaşlı nüfustan daha uzun süre yararlanılabilir ve iş gücü arzı açığı bu yolla kısmen kapatılabilir.

3. YAŞLANMANIN BÜYÜMEYİ YAVAŞLATAN ETKİSİNİN AZALTILMASINDA ÜLKE DENEYİMLERİ

Nüfusu yaşlanan ülkelerin yaşlanmadan kaynaklanan iş gücü arzı açığını iş gücü ithali, iş gücünün niteliğinin artırılması, sermaye yoğun üretim, kadın istihdamının artırılması, emeklilik yaşının uzatılması ve gümüş ekonomiden yararlanma politikalarıyla kapatarak yaşlanmanın büyümeyi yavaşlatıcı etkisini önemli ölçüde azaltabilecekleri yukarıda açıklanmıştır. Burada G-8 ülkeleri içinde yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı bakımından ilk üç sırada yer alan Japonya, İtalya ve Almanya'nın bu konudaki deneyimleri tanıtılmaya çalışılacaktır.

3.1. Japonya'nın Deneyimleri

Japonya dünyanın en yaşlı ve en hızlı yaşlanan nüfusuna sahip ülkelerinden biridir (Harada, 1998: 122). 1995 yılında %14,2 olan 65+ nüfusun toplam nüfusa oranı 2021 yılında %28,6'ya çıkmıştır (The World Bank, 2022). Ülke, OECD ülkeleri arasında en yüksek yaşam beklentisine ve eğitilmiş nüfusa sahiptir, nüfus yoğunluğu oldukça yüksek, doğum oranı düşüktür, 127 milyon nüfusun neredeyse tamamı Japon'dur (Cantürk, 2021: 189).

İkinci dünya Savaşı sonrası teknolojiye dayalı sanayileşme döneminde gözden kaçırılan nüfusun yaşlanması sorunu bugün Japonya'nın en büyük sorunu haline gelmiştir (Harada, 1998: 122). Nüfusun yaşlanması ve düşük doğum oranı sorunlarıyla yüzleşen ülke geleceğe yönelik iddialarını sürdürmek amacıyla 'toplum 5.0' vizyonunu geliştirmiştir (Coşan, 2021: 397). Süper zeki toplum olarak isimlendirilen toplum 5.0'in avcılık, tarım, sanayi ve bilgi toplumundan sonra toplumsal gelişimin beşinci aşaması olduğu ileri sürülmüştür (Harayama ve Fukuyama, 2017: 557-566). Toplum 5.0, hantal iş yapılarından kurtulmayı ve zamanı verimli kullanmayı hedefleyen yeniliklerle yaş ve cinsiyet farkı gözetmeksizin toplumun tüm kesimlerinin refahını artırmayı amaçlamıştır. Siber uzay ve fiziksel alan arasında artan yakınsama, büyük veri ve yapay zeka robotların insanların şimdiye kadar yaptığı işleri yapması sayesinde bunun mümkün olabileceği düşünülmektedir (Japan Cabinet Office, 2021).

Japonya yaşlanma sorununu ortadan kaldırmak ve sosyal güvenlik sisteminin çökmesini engellemek için çeşitli sosyal politikalar uygulamaya koymuştur. Bunlar arasında Altın Plan, Melek Plan, Beyaz Plan ve Nesiller Arası İletişim Planı yer almıştır. Altın Plan 65+ yaş ve çalışmayan nüfusun bakımını ve refahını artırmayı, Melek Plan doğum oranlarındaki düşüşü önlemeyi, Beyaz Plan artan intiharları engellemeyi ve Nesiller Arası İletişim Planı yaşlı nüfus ile genç nüfus arasındaki iletişimi güçlendirmeyi amaçlamıştır (Cantürk, 2021: 190-191). Uygulamada doğum oranlarındaki düşüşü önlemeyi amaçlayan Melek Plan dışındaki planlarda olumlu sonuçlar alınmıştır (Goodman, 2002: 15).

Japonya, monokültürel yapısını korumak amacıyla Almanya gibi nitelikli bir göç politikası uygulamaktan kaçınmıştır. Günümüzde ülke biri insanları cinsiyetleri veya etnik kökenleri itibariyle ayırma tabi tutmayan çok kültürlü bir yapı oluşturarak genç nüfusu ekonomiye dahil etmek, diğeri sınırlı kaynakların önemli bir kısmı yaşlıların bakımına ayrılmış küçük bir ülke olarak kalmak olmak üzere iki seçenekle karşı karşıyadır (Cantürk, 2021: 200).

3.2. İtalya'nın Deneyimleri

İtalya yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı bakımında G-8 ülkeleri içinde Japonya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Ülkenin nüfus artış oranı 1995 yılından beri azalmış, 2000 yılında %0,04, 2010 yılında %0,03 ve 2021 yılında – %0,64 olmuştur. Nüfus artış hızı azalırken yaşlı bağımlılık oranı ve yaşlı nüfusta yığılma artmıştır. Yaşlı nüfus oranındaki artış 1985 yılından sonra hız kazanmıştır. 65+ nüfusun toplam nüfus içindeki payı 2000 yılında %18,2, 2010 yılında %20,4 ve 2022 yılında %23,9 olmuştur. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı artarken doğurganlık oranı azalmıştır. 2000 yılında 1,26 olan kadın başına doğurganlık oranı 2020 yılında 1,24'e düşmüştür (The World Bank, 2022). Doğurganlık oranının azalmasında geç evlilik, sosyal ve ekonomik koşulların ve aile yapısının değişmesi etkili olmuştur. 2003 yılından itibaren İtalyan hükümeti bebek bonusu adlı bir uygulama ile doğum yanlısı politikalara yeni bir açılım getirmiştir. İkinci çocuğu olan ailelere bir defaya mahsus ödeme yapılmış ve b uygulama 2017 yılından itibaren ilk çocuğu kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Yumurtacı, 2017: 175). Ancak eğitim sürelerinin uzaması ve kadınların iş gücüne katılımlarının artmasına bağlı olarak, doğum yanlısı politikalar doğurganlık oranının azalmasına mani olamamıştır. 15-64 yaş arası kadınların iş gücüne katılım oranı 2000 yılında %46, 2010 yılında %51 ve 2019 yılında %56 olmuştur (The World Bank, 2022).

Yaşlı nüfusun, bağımlılık oranının ve kamu emeklilik harcamaları/GSYH oranının artması ekonomik istikrarı tehdit etmektedir. Bağımlılık oranındaki artıştan kaynaklanan sorunlar iş gücüne katılım oranını artırarak tolere edilebileceği için emeklilik sisteminde iş gücüne katılımı artırmaya yönelik reform yapılması gerekmiştir. 2007 yılında yapılan düzenlemelerle farklı sektörlerde çalışanlar için emeklilik koşulları uyumlu hale getirilmiş, emeklilik yaşı kademeli olarak 59'dan 61'e çıkarılmış ve 40 yıllık hizmete sahip çalışanların her yaşta emekli olmalarına izin verilmiştir (Atçıl, 2022: 103-107). Emeklilik yaşı 2012 yılında 66'ya (Schoyen ve Stamati, 2013: 93), 2022 yılında 67'ye çıkarılmıştır (Finnish Centre For Pensions, 2022).

İtalya, dış turizm geliri itibariyle dünyada 4. sırada yer alan bir ülkedir (Babalola vd., 2011: 20). Dış turizmden elde edilen gelirler geri kalmış bölgeleri kalkındırmak için önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Dış turizmin ölçek ekonomileri, özel yatırımları ve verimliliği tetikleyebileceği (Song vd., 2012), yaşlı nüfusun ekonomik büyümeye olumsuz etkilerini azaltabileceği ifade edilmiştir.

İtalya emek yoğun mallarda ve geleneksel endüstrilerin üretim ve ihracatında uzmanlaştığı, ileri düzeyde bilgi ve teknoloji gerektiren malların üretiminde zayıf performans gösterdiği için niteliksiz iş gücü ithali yoğun, nitelikli iş gücü ithali zayıf bir ülke olmuştur (Bratti ve Conti, 2018: 934-937). Ülke, iş gücünün niteliğini artırıp bilgi ve sermaye yoğun üretim yaparak yaşlanmadan doğan sorunlarla mücadele etmede zayıf kalmıştır. Ülke, nüfusun yaşlanmasını dikkate alıp daha radikal reformlar yapabilirse küresel ekonomideki konumunu koruyabilecektir.

3.3. Almanya'nın Deneyimleri

Almanya'nın nüfusunun 1900'de %5'i 65+ yaşta iken, bu oranı 2021 yılında %21,9'a çıkmıştır (The World Bank, 2022). Bu artış ülke nüfusundaki yaşlanmayı ve yaşlanmanın doğurduğu ekonomik baskıyı açıkça göstermiştir. Ülkenin tatmin edici büyümeyi sürdürülebilmesi için uzun vadeli yeterli iş gücüne ihtiyaç vardır. Doğurganlığı artırmaya yönelik teşvikler ve emeklilik yaşını ötelemeye yönelik girişimler başarısız olduğu için, sorunun çözümünün halen nüfusun %20'sini göçmenlerin oluşturduğu çok kültürlü yapıyı daha da güçlendirmek gerektiği ortaya çıkmıştır (Tanrıku, 2018: 97).

Almanya 2000'li yıllarda yaşanan ekonomik krizle birlikte ilk kez göç veren ülke haline gelmiştir. Yaşlanan nüfus ve artan beşeri sermaye göçü ülkeyi nitelikli iş gücünü artırmaya zorlamış (Griese ve Sievers, 2010: 23) ve ulusal eylem planı kapsamında iki kanun yürürlüğe konmuştur. 2012 yılında çıkarılan bu kanunların biriyle mesleki nitelikler tanımlanmış, diğeriyle Mavi Kart uygulaması kapsamında üçüncü ülkelerden üniversite mezunlarının ülkeye girişi kolaylaştırılmıştır (Brenning vd., 2014: 6). Ancak bu uygulamadan istenen sonuç alınmadığı için, 1 Mart 2020'de Alman Nitelikli İşçi Göç Yasası yürürlüğe konmuştur. Bu yasa ile rekabet edilebilirliği artırmak ve yenilikçiliğe uyum sağlamak amacıyla, AB üyesi olmayan ülkelere nitelikli iş gücü ithal etmenin yolu açılmıştır (Karaca ve Yurttaş, 202: 1769).

Son yıllarda bilgi ve iletişim alanında ortaya konulan teknolojik gelişmeler toplumda ve ekonomide derin değişimlere yol açmıştır. Bu sebeple Alman hükümeti 2011'de sanayi 4.0'ı geliştirerek yeni bir sanayi devrimini başlatmıştır. Endüstri 4.0, üretim operasyonlarının verimliliğini artırmış, iş modellerinin, hizmetlerin ve tamamen yeni ürünlerin gelişimini hızlandırmıştır (İyigüngör, 2022: 48-50). Bilgi ve İletişim Teknolojileri Komisyonu'nun 2020 yılında sanayi 4.0 üzerine yaptığı araştırmaya göre, sanayi 4.0'ı benimseyen ve bu amaçla Alman endüstrisinin dijitalleşme alanında dijital iş modellerine yatırım yapması Almanya'yı, ABD'den sonra ikinci sıraya konumlandırmıştır (Ermağan, 2022: 88).

4. SONUÇ

Günümüzde ülkelerin ekonomik gelişmelerine paralel olarak doğurganlık ve nüfus artış oranları azalmakta, ortalama ömür uzamaktadır. Bu sürecin doğal sonucu olarak özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı artmaktadır. Nüfusun yaşlanması iş gücü arzı açığına ve büyüme hızında yavaşlamaya yol açmaktadır. Bu sorunu gelişmiş ülkeler yoğun olarak yaşıyor olmakla birlikte, henüz ister farkında olsunlar isterse olmasınlar, gelişimini sürdüren ülkeler gelecekte bu sorunla mutlaka karşılaşacaklardır. Günümüzün gelişmiş ülkeleri nüfusları yaşlanmadan önce zenginleştikleri için yaşlanmanın doğurduğu sorunlarla başa çıkmada daha şanslı olabilirler. Gelişen ve gelişimini sürdüren az gelişmiş ülkeler yaşlanmanın doğuracağı sorunlara karşı önceden önlem almazlarsa, gelecekte çok daha büyük maliyetlere katlanmak zorunda kalabileceklerdir.

Yaşlanmanın büyümeyi yavaşlatan etkisi biri otomatik, diğeri müdahaleci mekanizma olmak üzere iki mekanizma ile azaltılabilir. Otomatik mekanizma doğurganlık oranındaki azalışın gecikmeli olarak yaşlı nüfustaki yığılma hızını yavaşlatmasıdır. Şimdi doğan bir bebek 65 yıl sonra yaşlı nüfusa dahil olacağı için, doğum oranındaki şimdiki azalış 65 yıl sonra yaşlı nüfustaki artış hızını azaltacaktır. Yaşlı nüfustaki artış hızının azalmasıyla birlikte yaşlanmanın büyüme hızını yavaşlatan etkisi de azalmış olacaktır.

Yaşlanmanın büyümeyi yavaşlatan etkisi müdahaleci mekanizma kapsamında uygulanabilecek aşağıdaki politikalarla önemli ölçüde azaltılabilir;

- Birçok Avrupa ülkesinin II. Dünya Savaşı sonrası yaptığı gibi, nüfusun yaşlanmasına bağlı olarak ortaya çıkan iş gücü arzı açığı yurtdışından işçi ithal edilerek kapatılabilir. Artan iş gücünün istihdam edilmesiyle büyüme hızındaki yavaşlama azaltılabilir. Az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerin iş gücü açığını kapatacak iş gücü arzı fazlasına sahip oldukları müddetçe, bu politika uygun seçeneklerden biri olmaya devam edebilir.
- Nitelikli iş gücü niteliksiz iş gücüne göre daha verimli olduğundan, yaygın, sürekli ve hizmet içi eğitim ve yaparak öğrenme yoluyla iş gücünün niteliği artırılarak toplam ürün artırılabilir, büyüme hızındaki yavaşlama azaltılabilir.
- Tarih boyunca teknolojik gelişme sosyal ve ekonomik yapıda köklü değişime yol açmış, üretim tekniğinin emek yoğunundan sermaye yoğununa dönüşmesi kesintisiz devam etmiştir. Günümüzde bu süreç sanayi 4.0 ve toplum 5.0 olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda halen iş gücü tarafından yapılan pek çok iş akıllı fabrikalarda akıllı robotlar ve akıllı makineler tarafından yapılabilir, üretim hız kesmeden devam edebilir.
- Ülkelerin toplam nüfuslarının yaklaşık yarısı kadınlardan oluştuğu halde, kadınlarda iş gücüne katılma oranı genellikle daha düşüktür. Kadınların iş gücüne katılımlarını artıracak yasal ve kurumsal düzenlemelerle kadın istihdamı artırılarak büyüme hızındaki yavaşlama azaltılabilir.
- Emeklilik yaşı ötelenip iş gücünün daha uzun süre iş hayatında kalması sağlanarak iş gücü arzı açığı, sosyal ödemeler ve yaşlanmanın büyümeyi yavaşlatıcı etkisi belli ölçüde azaltılabilir.
- Görece daha sağlıklı ve çalışmaya daha istekli olan emeklilerin iş hayatında aktif rol almaları sağlanarak, onların bilgi birikimi ve tecrübelerinden daha uzun süre yararlanılabilir ve böylece büyümeye olumlu katkı yapılabilir.

G-8 ülkeleri içinde yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı en yüksek olan ilk üç ülkenin (Japonya, İtalya, Almanya) çalışmada ileri sürülen ağümanlara önemli ölçüde başvurdukları gözlemlenmiştir. Sanayi 4.0 fikri Almanya’da, toplum 5.0 fikri Japonya’da ortaya çıkmıştır.

Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı henüz gelişmiş ülkelerin çok gerisinde olan Türkiye dahil gelişen ülkeler bu fırsatı iyi değerlendirmeli, yaşlı nüfustaki yığılmanın ağır ekonomik koşulları oluşmadan yukarıdaki öneriler doğrultusunda gerekli önemleri almaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D., ve Restrepo, P. (2017). Secular Stagnation? The Effect Of Aging On Economic Growth In The Age Of Automation. *NBER Working Paper No: 23077*, 174-179.
- Alkan, M. Nail (2015). Avrupa’da Yükselen Irkçılık: Pegida Örneği. *Akademik Bakış* Cilt 8 Sayı 16.
- Atçıl, Z. (2022). Türkiye ve İtalya’da Nüfusun Yaşlanması Ve Emeklilik Reformları. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı.
- Atiker, M. (2015). Nitelikli İşgücünün İşletmelerin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi Ve Konya Otomotiv Yan Sanayi Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Babalola, A., Bennis, K., Caltigirone, M., Manjarrez, J. L., ve Tanizawa, A. (2011). İtalya’da Turizm Kümelenmesi. *Rekabetçiliğin Mikroekonomisi*, 1-28.
- Bloom, D. E., Canning, D., ve Lubet, A. (2015). Global Population Aging: Facts, Challenges, Solutions ve Perspectives. *Daedalus*, 144(2), 80-92.
- Bloom, D. E., ve Williamson, J. G. (1998). Demographic transitions and economic miracles in emerging Asia. *The World Bank Economic Review*, 419-455.
- Bloom, D. E., Boersch-Supan, A., McGee, P., ve Sei, A. (2011). Population Aging: Facts, Challenges, and Responses. *PGDA Working Paper No. 71*, 1-10.
- Bloom, D. E., Canning, D., Hu, L., Liu, Y., Mahal, A., ve Yip, W. (2006). Why Has China’s Economy Taken Off Faster Than India’s? *In: Paper sented at Pan Asia 2006 Conference, Stanford Center for International Development*.
- Bloom, D. E., David, C., ve Günther, F. (2010). Implications Of Population Ageing For Economic Growth. *Oxford Review of Economic Policy*, 26(4), 583–612.
- BM Kadın Birimi. (2022). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlandığı Bir Dünya İnşa Etmek*. New York: UN Women.
- Bojanic, I. B., ve Erceg, A. (2017). Silver economy: Demographic change and economic opportunity. *Interdisciplinary Management Research Xiii*, 1005-1278.
- Bratti, M., ve Conti, C. (2018). The Effect Of Migration On Innovation In Italy. *Regional Studies*, 52(7), 934-947.

- Brenning, L., Emminghaus, C., Kluth, W., Laub, R., Neureiter, P., Schulz, T., et al. (2014). *Wirkungsanalyse Des Rechtlichen Rahmens Für Ausländische Fachkräfte*. Studie im Auftrag des Bundesministeriums für Wirtschaft und Energie.
- Cantürk, S. (2021). Gelişmiş Ülkelerde Sosyal Politika Uygulamaları: Japonya Örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 188-202.
- Chandrasekhar, C. P., Ghosh, J., ve Roychowdhury, A. (2006). The Demographic Dividend And Young India's Economic Future. *Economic and Political Weekly*, 5055-5064.
- Coşan, B. (2021). Toplum 5.0'ın Mimarı Japonya'da Dezavantajlı Gruplar: Freeter, Hikikomori ve Parasaito Shinguru. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 393-419.
- Demir, O., ve Esen, A. (2021). Covid 19'un Yıkıcı Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisinde Dönüşüm İhtiyacı. *Journal of Emerging Economies and Policy 2021*, 6(1), 88-105.
- Demir, O., ve Özkaya, Y. (2021). Nüfusun Yaş Yapısı-Ekonomik Büyüme İlişkisi; En Büyük 20 Ekonomi Örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17-32.
- Demirbilek, T., ve Özgür, A. Ö. (2017). Gümüş Ekonomi Ve Aktif Yaşlanma Bağlamında Yaşlı İstihdamı. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(1), 14-28.
- EBSO. (2017). *Sanayi 4.0, Uyum Sağlayamayan Kaybedecek*. 7 2020, 8 tarihinde http://www.ebso.org.tr/ebsomedia/documents/sanayi-40--gozden-gecirilmis-ikinci-baski_95869497.pdf adresinden alındı
- Elmeskov, J. (2004). Aging, Public Budgets, And The Need For Policy Reform. *Review of International Economics*, 2, 233-242.
- Ermağan, İ. (2022). Dünya Ekonomisinin Evrim Sürecinde Almanya'nın Dördüncü Sanayi Devrimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 75-92.
- European Commission. (2015). *Growing The European Silver Economy*. Mayıs 1, 2020 tarihinde <http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/active-healthy-ageing/silvereco.pdf> adresinden alındı
- Finnish Centre For Pensions. (2022). Aralık 01, 2022 tarihinde <https://www.etk.fi/en/work-and-pensions-abroad/international-comparisons/retirement-ages/> adresinden alındı
- Fougere, M., ve Merette, M. (1999). Population Ageing And Economic Growth In Seven Oecd Countries. *Economic Modelling*, 16(3), 411-427.
- Galor, O., ve Weil, D. (1999). From Malthusian Stagnation To Modern Growth. *The American Economic Review*, 89(2), 150-154.
- Goodman, R. (2002). *Anthropology, Policy and the Study of Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gordon, C. (2017). Silver Economy: The Value of Living Longer. *Silver Economy Sempozyumu*. Tauranga.
- Griese, H. M., ve Sievers, I. (2010). Bildungs- und Berufsbiografien von Transmigranten. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 22-29.
- Gür, A. (2011). Rekabet Gücünün Artırılmasında Nitelikli İşgücü İhtiyacı Ve Mesleki Eğitim. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Harada, S. (1998). *The Ageing Society, The Family, and Social Policy*. Oxford : Oxford University Press.
- Harayama, Y., ve Fukuyama, M. (2017). Society 5.0: Aiming for a New Human-centered Society. *Hitachi*, 556-557.
- Hasbenli, H. K. (2020, Ocak). Nüfus Yaşlanması Bağlamında Gümüş Ekonomi. *Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ismail, N. W., Rahman, H. S., ve Hamid, T. A. (2015). Does population aging affect economic growth in Malaysia. *Prosiding Perkem*, 205-210.
- İyigüngör, T. (2022). Ekonomik Ve Toplumsal Dijitalleşme: Endüstri 4.0'dan Toplum 5.0'a. *Smac Journal*, 47-59.
- Japan Cabinet Office. (2021). *Japan Cabinet Office Society 5.0*. Cabinet Office : <https://www8.cao>. adresinden alınmıştır
- Kalafatçılar, K. M. (2019). Demografik Gelişmeler ve Makroekonomik Etkiler. *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*, 1-50.
- Karaca, İ., ve Yurttaş, S. (2021). Alman Nitelikli İşçi Gücü Göçü Yasası Çerçevesinde Sağlık Çalışanlarının Almanya'ya Göç Edebilme Motivasyon ve Potansiyelleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1760-1788.
- Karagöz, H. (2021). Nüfus Yaşlanması'nın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri:Oecd Ülkeleri Örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1544-1565.
- Karakaya, H. (2020). Gümüş Ekonomi ve Aktif Yaşlanma Bağlamında İŞKUR 'un Rolü ve Alınması Gereken Önlemler. *Uzmanlık Tezi*. Ankara: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.

- Koçak, B. (2019). Güney Avrupa Refah Rejimi Bağlamında Nüfusun Yaşlanmasının Sosyal Etkileri: İspanya, İtalya, Yunanistan Ve Türkiye Mukayesesi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kutlu, E. (1991). Uluslararası İşgücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye 'de AT'ye İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Analizi. *Doktora Tezi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lee, H. H., ve Shin, K. (2019). Nonlinear Effects Of Population Aging On Economic Growth. *Japan and the World Economy*, 1-40.
- Liu, Z., Fang, Y., ve Ma, L. (2022). A Study on the Impact of Population Age Structure Change on Economic Growth in China. *Sustainability*, 14(7), 1-15.
- Lucian, S. A. (2017). Population Decline, Labor Force Changes And Gdp Growth. *Annals of Constantin Brancusi University of Targu-Jiu. Economy Series*, 200-205.
- Maestas, N., Mullen, K. J., ve Powell, D. (2016). The Effect Of Population Aging On Economic Growth, The Labor Force And Productivity . *National Bureau of Economic Research (No. w22452)*, 1-53.
- Mandıracıoğlu, A. (2010). Dünyada ve Türkiye'de yaşlıların demografik özellikleri. *Ege Tıp Dergisi*, 39-45.
- Mankiw, N. G. (2007). *Makroekonomi*. (Ö. F. Çolak, Dü.) New York: Worth Publishers.
- Martin, L. G. (1982). Japanese response to an aging labor force. *Population Research and Policy Review*, 1(1), 19-41.
- Miri, N., ve Maddah, M. (2018). The Effect Of Age Structure Of The Population On Economic Growth In Iran Using The Ardl Approach. *In AIP Conference Proceedings (Vol. 1978, No. 1, p. 200004)*. AIP Publishing LLC.
- Özdemir, Z., Yalman, İ. N., ve Bayrakdar, S. (2012). Kadın İstihdamı ve Ekonomik Kalkınma: Geçiş Ekonomileri Örneği. *In International Conference On Eurasian Economies*, 115-122.
- Peng, X. (2008). Demographic Shift, Population Ageing And Economic Growth In China: A Computable General Equilibrium Analysis. *Pacific Economic Review*, 13(5), 680-697.
- Pham, T. N., ve Vo, D. H. (2021). Aging Population And Economic Growth In Developing Countries: A Quantile Regression Approach. *Emerging Markets Finance and Trade*, 57(1), 108-122.
- Rojko, A. (2017). Industry 4.0 Concept: Background and Overview. *iJIM*, 11(5), 77-90.
- Romer, P. M. (2012). *Advanced Macroeconomics, Fourth Edition, McGraw-Hill*. New York.: McGraw-Hill Companies Inc.
- Schoyen, M. A., ve Stamati, F. (2013). The Political Sustainability Of The Ndc Pension Model: The Cases Of Sweden And Italy. *European Journal of Social Security*, 15(1), 79-101.
- Schwarz, A. M., Arias, O. S., Zviniene, A., Rudolph, H. P., Eckardt, S., Koettl, J., et al. (2014). *The Inverting Pyramid: Pension Systems Facing Demographic Challenges In Europe And Central Asia*. Washington D.C: World Bank Publications.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Solow, R. M. (1999). Neoclassical Growth Theory. *Handbook of macroeconomics*, 637-667.
- Song, H., Dwyer, L., ve Zhengcao, G. L. (2012). Tourism economics research: A review and assessment. *Annals of Tourism Research*, 39(3), 1653–1682.
- Şahin , L. (2008). Uluslararası İşgücü Akımlarının Ekonomik Etkileri: Türk İşgücü Göçü. *Yüksek Lisans Tezi*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Tanrıkulu, F. (2018). Yaşlanan Alman Nüfusu ve Artan Göçmen İhtiyacı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Yükselen İrkçılık, Yabancı Düşmanlığı ve Ayrımcılık. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 93-122.
- The Word Bank. (2022). *DataBank Population Estimates And Projections*. 08 17, 2022 tarihinde The Word Bank: <https://databank.worldbank.org/source/population-estimates-and-projections#> adresinden alındı
- The World Bank. (2022). *DataBank: Gender Statistics*. Kasım 30, 2022 tarihinde <https://databank.worldbank.org/source/gender-statistics#> adresinden alındı
- Topçu, Z., ve Güven, S. (2018). Yaşlı Tüketicilerin Pazara İlişkin Görüşleri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 43-63.
- Tosun, M. S. (2003). Population Aging And Economic Growth: Political Economy And Open Economy Effects. *Economics Letters*, 81(3), 291-296.
- Turan, A. H., ve Çolakoğlu, B. E. (2009). Yaşlı Tüketicilerde Algılanan Marka Değeri ve Satılma Niyeti. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 277-296.
- Tütüncü, A., ve Zengin, H. (2020). E7 ÜLKELERİNDE KADIN İSTİHDAMI VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(1), 1-16.
- Ülger, E. G. (2018). Bir Sorun Olarak Yaşlanma: Kamu Politikası. *Yasama Dergisi*, 18-47.

- Yalçinkaya, H., ve Dülger, S. (2017). Küreselleşmenin Beyin Göçü Üzerindeki Etkisi:Türkiye. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 1646-1654.
- Yumurtacı, A. (2017). Demografik Değişimin Sosyal Güvenlik Sistemlerine Etkileri: Karşılaştırmalı Ülke Örnekleri (Almanya, Çin, İtalya, Japonya ve Türkiye). *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı.